

บทที่ 2

ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับ การฟ้องคดีเพื่อเรียกค่าเสียหายทางแพ่งในคดีสิ่งแวดล้อม

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคดีสิ่งแวดล้อม

2.1.1 ความหมายของคดีสิ่งแวดล้อม

ความหมายของคดีสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันยังมิได้มีการกำหนดความหมายไว้ชัดเจนหากจะศึกษาถึงความหมายของคดีสิ่งแวดล้อม ควรจะต้องศึกษาถึงความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ก่อน เพื่อทำความเข้าใจในความหมายของคำว่า “คดีสิ่งแวดล้อม”

ประเทศไทยได้บัญญัติความหมายของ “สิ่งแวดล้อม” ไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จไว้ในมาตรา 4 คือ

“สิ่งแวดล้อม” หมายความว่า สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งทีมนมนุษย์ได้ทำขึ้น

ความหมายของ “สิ่งแวดล้อม” ดังกล่าวนั้น มีลักษณะที่กว้างขวางครอบคลุมไปทุกด้าน ที่รวมเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม คือสิ่งที่สัมผัสได้ และนามธรรม คือ สิ่งที่ไม่สัมผัสไม่ได้ เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงต่อมนุษย์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และยังเป็นปัจจัยที่ช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความหมายของสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 4 ดังกล่าวนี้อาจจะแยกประเภทของสิ่งแวดล้อมออกเป็นสองประเภท คือ

(1) สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (Natural Environment) หมายถึง สิ่งที่มีชีวิตซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ

¹ สุณีย์ มัลลิกะมาสย์. (2542). *การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นิติธรรม. หน้า 5.

โดยทั้งสองประการดังกล่าวจะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น พืช สัตว์ แร่ธาตุ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ

(2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment) หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับการดำรงชีวิต เช่น อาคาร บ้านเรือน ถนน สะพาน รถยนต์ และคอมพิวเตอร์ เป็นต้น และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์และการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เช่น การตัดต่อทางพันธุกรรม และการผสมพันธุ์พืชและสัตว์

เมื่อได้ทำการศึกษาถึงความหมายของสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ยังไม่อาจนิยามความหมายของคดียสิ่งแวดล้อมได้ จึงต้องทำการศึกษาถึงความหมายของกฎหมายสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย

กฎหมายสิ่งแวดล้อม คือ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเรื่องสาธารณสุขและธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือกฎหมายที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือมาตรการในการป้องกัน แก้ไข บรรเทา เยียวยาหรือลงโทษผลจากการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือคุกคามต่อสิ่งแวดล้อม สาธารณสุขและความปลอดภัยแก่บุคคลและทรัพย์สินรวมถึงการใช้และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย^๖ โดยคดียสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีบัญญัติอยู่ทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านมลพิษ และกลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ยังไม่สามารถที่จะให้คำจำกัดความของคดียสิ่งแวดล้อมได้อย่างชัดเจนแต่อย่างใดก็ตาม ในการจำแนกว่าคดียใดเป็นคดียสิ่งแวดล้อมซึ่งจะขึ้นอยู่กับการพิจารณาพิพากษาของแผนกคดียสิ่งแวดล้อมในศาลฎีกา ประธานศาลฎีกาได้ มีคำสั่งที่ 30/2547 โดยให้ความหมายของคดียสิ่งแวดล้อม หมายถึงคดียอาญาและคดียแพ่งที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามกลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษ รวมทั้งคดียที่ประธานศาลฎีกาเห็นสมควรกำหนดให้เป็นคดียสิ่งแวดล้อม โดยกลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านมลพิษนั้นมีกฎหมายทั้งหมดจำนวน 24 ฉบับ ดังต่อไปนี้

^๖ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2547). *กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. หน้า 34.

^๗ วินัย เรืองศรี. (2550). *ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินคดียสิ่งแวดล้อมในศาลยุติธรรม*. โครงการผลักดันนโยบายสาธารณสุขเพื่อพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบ วนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม. หน้า 233.

1) กลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ พระราชบัญญัติรักษาคลองรัตนโกสินทร์ศก 121(พ.ศ. 2445) พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 พระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พ.ศ. 2485 พระราชบัญญัติน้ำบาดาล พ.ศ. 2520 พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 พระราชบัญญัติการขุดดินและถมดิน พ.ศ. 2543 และพระราชบัญญัติการส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน พ.ศ. 2535

2) กลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านมลพิษ ได้แก่ ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 28(24 ธันวาคม 2514) พระราชบัญญัติควบคุมน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติควบคุมยุทธภัณฑ์ พ.ศ. 2530 พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติควบคุมการจัดสรรที่ดิน พ.ศ. 2543 พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

นอกจากนี้ คดีสิ่งแวดล้อมในส่วนของคดีแพ่งมีดังนี้

1) คดีแพ่งที่มีข้อพิพาทตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้แก่ กฎหมายลักษณะละเมิด คือ ความรับผิดฐานละเมิดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 420 (ยกเว้นคดีอุบัติเหตุ สิ่งปลูกสร้าง และละเมิดทั่วไป) การใช้สิทธิเกินส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 421 ความเสียหายอันเกิดจากทรัพย์อันตราย มาตรา 437 และกฎหมายลักษณะทรัพย์สิน คือ การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ มาตรา 1337 การเก็บกักและระบายน้ำระหว่างที่ดินข้างเคียง มาตรา 1339 และมาตรา 1340 การป้องกันการรั่วซึมของน้ำและสิ่งโสโครก มาตรา 1342 การใช้น้ำเพื่อประโยชน์ที่ดินติดทางน้ำ มาตรา 1355

2) คดีแพ่งที่มีข้อพิพาทตามกลุ่มกฎหมายสิ่งแวดล้อม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านมลพิษตามพระราชบัญญัติต่างๆ เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 คือ ความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดจากมลพิษ มาตรา 96 ความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดแก่ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 97 พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 คือ ข้อระวางของผู้ผลิต ผู้นำเข้า ขนส่ง และมีไว้ในครอบครอง มาตรา 59 ถึงมาตรา 62 ความเสียหายจากวัตถุอันตรายซึ่งอยู่ในความครอบครอง มาตรา 63 ความรับผิดต่อผู้รับมอบวัตถุอันตราย มาตรา 64 ความรับผิดต่อความเสียหายจากการทำละเมิดของผู้อื่น มาตรา 64 การฟ้องเรียกค่าสินไหม

ดังนั้น ในส่วนของความรับผิดชอบทางแพ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นกฎหมายหลักๆ ซึ่งก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจึงมีบัญญัติไว้ทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยบัญญัติไว้ในลักษณะละเมิดและในส่วนที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติที่มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535

โดยเหตุที่ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อสาธารณชนและมีผลกระทบต่อประโยชน์และความสงบเรียบร้อยในสังคม แต่ที่ผ่านมามีการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมที่ขึ้นสู่ศาลยุติธรรมยังมีข้อจำกัดทั้งในด้านกฎหมาย และความรู้ความเข้าใจของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปโดยเรียบร้อยและเป็นระเบียบเดียวกัน ประธานศาลฎีกาจึงออกคำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมและได้ให้คำนิยามความหมายของคดีสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

ข้อ 1 คดีสิ่งแวดล้อมหมายความว่า

- (1) คดีแพ่งที่การกระทำตามคำฟ้องก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์อันเนื่องมาจากการทำลายหรือเปลี่ยนแปลงสภาพทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมของชุมชนหรือระบบนิเวศ
- (2) คดีแพ่งที่โจทก์มีคำขอให้จำเลยกระทำการหรืองดเว้นกระทำการเพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- (3) คดีแพ่งที่โจทก์มีคำขอให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อขจัดพิษที่เกิดขึ้น หรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อม หรือเพื่อมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่เสียไป
- (4) คดีแพ่งที่มีคำขอให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย สุขภาพ อนามัย หรือสิทธิใดๆของโจทก์อันเกิดจากมลพิษที่จำเลยเป็นผู้ก่อหรือต้องรับผิดชอบ

ข้อ 5 คดีสิ่งแวดล้อมตามข้อ 1 (4) ที่ต้องใช้เวลาในการแสดงอาการหากข้อเท็จจริงปรากฏว่าในขณะที่ยื่นฟ้อง โจทก์ได้รับสารพิษเข้าสู่ร่างกายแล้วแม้จะยังไม่ปรากฏอาการที่ผิดปกติใดๆก็ตามพึงพิจารณาว่าโจทก์อาจเรียกร้องค่าเสียหายและค่าใช้จ่ายในการตรวจรักษาติดตามอาการป่วยหรือขอให้ศาลมีคำสั่งระงับการกระทำใดๆ ที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อสุขภาพอนามัยของโจทก์

โดยสรุปแล้วผู้เขียนเห็นว่าคดีสิ่งแวดล้อม หมายถึง คดีใดๆ ที่บุคคลกระทำด้วยประการใดๆ โดยมีขอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือกระทบต่อการใช้หรือได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนการดำรงชีพอย่างปกติสุข ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง คดีอาญา หรือคดีปกครอง

ก. ลักษณะของคดีสิ่งแวดล้อม

การกระทำในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อม มักจะเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกับคดีละเมิดโดยทั่วไป คือ มีการกระทำของบุคคลเป็นองค์ประกอบสำคัญในความผิดแต่อย่างไรก็ตาม คดีสิ่งแวดล้อมจะมีลักษณะพิเศษบางประการต่างจากคดีละเมิดโดยทั่วไปอยู่หลายประการ

1) ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสาธารณสมบัติของบุคคลทั่วไป ในคดีสิ่งแวดล้อมมักจะพบเสมอว่า การกระทำของจำเลยเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันไม่ใช่ทรัพย์สินส่วนตัวของผู้ใดผู้หนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ใช่ทรัพย์สินของโจทก์ผู้ฟ้องคดี เช่น มลภาวะที่เกิดในน้ำ อากาศ พื้นดิน สภาพป่าไม้เสื่อมโทรม เป็นต้น ดังนั้น ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อมีการฟ้องร้องคดีในลักษณะนี้ต่อศาลก็อาจจะมีประเด็นว่าโจทก์เป็นผู้เสียหายที่มีอำนาจฟ้องหรือไม่⁴

เมื่อกล่าวถึงคดีสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มักจะเป็นคดีที่เกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย จิตใจ หรือความเดือดร้อนรำคาญ แต่ภายหลังเมื่อมีการพัฒนาการทางสังคมและวิชาการต่างๆ มากขึ้นจึงนำไปสู่จุดที่มนุษย์เริ่มให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น และได้มีการพัฒนาระบบการคุ้มครองและการเยียวยาทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง รวมถึงการพัฒนามาตรการทางกฎหมายไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกำหนดให้มีการเยียวยาทรัพยากรธรรมชาติให้กลับสู่สภาพดีเช่นเดิมหรือการขจัดสภาพพิษภัยต่างๆที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยมีมาตรการเยียวยาและการแก้ไขปัญหาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งภายหลังจากมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ผู้ใดกระทำการหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดๆ โดยมีขอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นของรัฐหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดินก็มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหายหรือเสียหายไป ตามมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความเสียหายต่อทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรอากาศ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรสัตว์ป่า ระบบนิเวศน์ เป็นต้น

⁴ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, พงษ์เดช วานิชกิติกุลและคณะ. (2547). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมในศาลยุติธรรม. หน้า 20.

ความเสียหายต่อทรัพยากรน้ำ เกิดขึ้นจากการทิ้งน้ำ ทั้งสิ่งสกปรก และของเหลือใช้ จากแหล่งชุมชน จากโรงงานอุตสาหกรรม จากแหล่งเกษตรกรรม จากการขนถ่ายน้ำมันเชื้อเพลิง และวัตถุมีพิษทางน้ำและการที่น้ำฝนชะล้างมลพิษลงสู่แหล่งน้ำ รวมทั้งแหล่งน้ำเสียต่างๆ เป็นต้น ทำให้น้ำเน่าเสีย ขุ่น เป็นพิษ มีเชื้อโรคปะปน อุณหภูมิสูงกว่าปกติ น้ำกร่อย น้ำเป็นกรดหรือด่าง น้ำมีสารกัมมันตรังสี น้ำมีคราบน้ำมัน น้ำมีวัตถุเจือปนอยู่ เป็นต้น⁶

ความเสียหายต่อทรัพยากรอากาศ เกิดขึ้นจากการคมนาคมขนส่ง โรงงาน อุตสาหกรรม การใช้เครื่องจักร เครื่องยนต์ การก่อสร้าง การทำเหมืองแร่และเกษตรกรรม การใช้เคมีภัณฑ์ต่างๆ ผลของสงคราม การดำเนินกิจกรรมในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ การใช้กัมมันตรังสี การใช้สารที่ก่อให้เกิดสารระเหย เป็นต้น ทำให้อากาศเสีย เกิดควัน ฝุ่น ละออง หมอก ไอระเหย มีสารพิษปะปนอยู่ในอากาศ เป็นต้น⁶

ความเสียหายต่อทรัพยากรดิน เกิดขึ้นจากขยะและน้ำเสีย กากตะกอนน้ำโสโครก ปุ๋ยหมัก เหมืองแร่และโรงถลุง มลสัตว์ ฝุ่นผงจากโรงงานอุตสาหกรรม การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ในการเกษตรกรรม มลสารกัมมันตรังสี เป็นต้น ทำให้ดินเสียมีสารพิษหรือสารปนเปื้อนตกค้างอยู่ในดิน เป็นต้น⁷

ความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้ เกิดขึ้นจากการถางป่าไม้เพื่อนำพื้นที่มาใช้เพาะปลูก การตัดไม้เพื่อการค้า ไฟไหม้ป่า การสร้างเขื่อนเพื่อเก็บน้ำ การปลูกสิ่งก่อสร้างในบริเวณป่าไม้ การทำลายของสัตว์เลี้ยง การทำเหมืองแร่ เป็นต้น ทำให้เกิดสภาพลม ฟ้า อากาศ แปรปรวนสัตว์ป่าถูกทำลาย เกิดน้ำท่วม ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อายุการใช้งานของอ่างเก็บน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงอันเนื่องมาจากการตื้นเขิน เป็นต้น⁸

ความเสียหายต่อทรัพยากรสัตว์ป่า เกิดขึ้นจากการถูกล่า ถูกสารพิษ ถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าถูกทำลาย การนำสัตว์ป่าจากถิ่นอื่นเข้ามา การกระทำของธรรมชาติ เป็นต้น ทำให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์ เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศน์ ขาดประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มนุษย์จะได้รับ ขาดอาหาร ขาดการช่วยกำจัดศัตรูพืช ขาดการช่วยทำลายศัตรูของป่าไม้ ขาดการช่วยกระจายพันธุ์พืช ทำให้มนุษย์ขาดนันทนาการ ขาดการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน เป็นต้น⁹

⁶ สวัสดิ์ โนนสูง. (2543). *ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. หน้า 117-118.

⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 131-132.

⁷ สุกาญจน์ รัตนเลิศสรณ์. (2548). *หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม กรุงเทพฯ:ส.ส.ท. ม.ป.ท..* หน้า 148-150.

⁸ เรื่องเดียวกัน. หน้า 68-69.

⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 77-78.

ความเสียหายต่อระบบนิเวศน์เกิดขึ้นจากการเพิ่มของประชาชน การขยายตัวของเมือง การพัฒนาท้องถิ่น การอุตสาหกรรม การผลิตทางการเกษตร เป็นต้น ทำให้ระบบนิเวศน์เสียความสมดุล เกิดผลกระทบต่อความสมดุลของธรรมชาติและระบบนิเวศน์ได้อย่างรุนแรง เป็นต้น¹⁰

2) มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคมเป็นจำนวนมาก เมื่อเกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนทั่วไปใช้ร่วมกัน ผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงมักเป็นกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงบริเวณนั้น ซึ่งอาจเป็นคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งอำเภอ ทั้งจังหวัด หรือหลายจังหวัด เช่น แม่น้ำที่ไหลผ่านพื้นที่หลายจังหวัดหากเกิดการเน่าเสียเพราะโรงงานปล่อยสารปนเปื้อนลงแม่น้ำโดยไม่มีการบำบัดประชาชนที่ได้รับผลกระทบย่อมมีบริเวณกว้าง และมีจำนวนมาก ปัญหาที่มักเกิดขึ้นคือ กระบวนการพิจารณาคดีที่มีจำนวนคู่ความและพยานเป็นจำนวนมาก¹¹

คดีสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อมนุษย์ ส่วนใหญ่เกิดจากการทำลายสภาพธรรมชาติและสภาวะสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ส่งผลทำให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหายแก่ชีวิตร่างกาย อนามัย จิตใจหรือทรัพย์สิน โดยการทำลายสภาพธรรมชาติและสภาวะสิ่งแวดล้อมดังกล่าวเกิดขึ้นได้เสมอจากกิจกรรมต่างๆที่มนุษย์กระทำขึ้น แม้เป็นกิจกรรมที่ชอบด้วยกฎหมายและมีชอบด้วยกฎหมาย ผลจากการกระทำดังกล่าวทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษและเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางดิน มลพิษทางเสียง มลพิษรังสี มลพิษความร้อน มลพิษจากขยะมูลฝอยและมลพิษอื่นๆ¹²

3) ต้องใช้เวลาในการแสดงผลของความเสียหาย บางครั้งความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อบุคคลอันเนื่องมาจากสารเคมี สารพิษ หรือวัตถุใดๆในกระบวนการอุตสาหกรรมไม่ได้เกิดขึ้นทันทีแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะของสารนั้นในร่างกาย¹³ หรืออาจจะต้องมีปริมาณสะสมจำนวนหนึ่งจึงจะแสดงปฏิกิริยาต่อร่างกายของมนุษย์ ในกรณีเช่นนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการพิจารณาคดีของศาลก็คือ การพิสูจน์ความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างสารเคมีกับความเสียหายต่อสุขภาพร่างกายของโจทก์ ซึ่งใช้เวลานาน บางครั้งผลร้ายอาจจะเกิดขึ้นหลังจากคดีเสร็จสิ้นไปแล้วเป็นเวลานาน¹⁴

¹⁰ สวัสดิ์ โนนสูง. *อ้างแล้ว เจริญรอดที่ 5*. หน้า 70-71.

¹¹ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, พงษ์เดช วานิชกิติกุล และคณะ. *อ้างแล้ว เจริญรอดที่ 4*. หน้า 20.

¹² ชนาธิป เหมือนพะวงศ์. (2550). *พยานผู้เชี่ยวชาญในคดีแพ่งที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 18-19.

¹³ กมลทิพย์ คดีการ. (2531). *เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายสิ่งแวดล้อมหน่วยที่ 8-15*. นนทบุรีฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. หน้า 339-340.

¹⁴ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์ พงษ์เดช วานิชกิติกุล และคณะ. *อ้างแล้ว เจริญรอดที่ 4*. หน้า 21.

4) ต้องใช้พยานผู้เชี่ยวชาญในการพิสูจน์ความเสียหายคดีสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่ จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการสืบหรือพิสูจน์ความเสียหายที่เกิดขึ้นว่ามาจากสาเหตุใด เกี่ยวข้องกับการกระทำของจำเลยหรือไม่ เกี่ยวกับสารเคมีใดหรือผลของสารพิษจะก่อให้เกิดอาการเช่นใด มลภาวะที่เกิดขึ้นเป็นเพราะสารใด เป็นต้น ดังนั้น ศาลจึงต้องรับฟังข้อมูลจากพยานผู้เชี่ยวชาญ เฉพาะด้านในคดีสิ่งแวดล้อม¹⁵ ในคดีทั่วไป พยานหลักฐานที่จะนำเสนอผู้ศาลนั้น ในส่วนของพยานวัตถุมักจะได้จากสถานที่เกิดเหตุ และในส่วนของพยานบุคคลก็มักจะเป็นผู้ที่รู้เห็นเหตุการณ์ หรือที่เรียกว่า ประจักษ์พยานและพยานพดิดเหตุแวดล้อมกรณีอื่นๆซึ่งศาลจะนำพยานหลักฐานต่างๆเหล่านี้มารวบรวมประมวลและชั่งน้ำหนักเพื่อให้ได้ความจริง อย่างไรก็ตาม ในการรวบรวมพยานหลักฐานเหล่านี้ โดยทั่วไปคงจะไม่ได้พยานหลักฐานที่ครบถ้วนสมบูรณ์ยังคงต้องมีพยานหลักฐานอื่นๆที่ตกค้างหลงเหลือหรืออาจจะรวบรวมได้ แต่ไม่อาจนำมากล่าวยืนยันข้อเท็จจริงในชั้นศาลได้ด้วยตัวของพยานเหล่านั้นเอง ถึงแม้ในส่วนข้อเท็จจริงนั้น จะมีประจักษ์พยานอยู่แล้วก็ตาม แต่ประจักษ์พยานก็เป็นเพียงบุคคลธรรมดา ซึ่งอาศัยเพียงความทรงจำของตน บันทึกเรื่องราวของตนที่เกิดขึ้นไว้แล้วนำมาถ่ายทอดเป็นคำพยาน ซึ่งขีดความสามารถในเรื่องนี้ของมนุษย์มีขีดจำกัด เมื่อเวลาผ่านไปการถ่ายทอดเรื่องราวของคำพยานก็อาจคลาดเคลื่อนหรือหลงลืมได้จึงทำให้ศาลไม่อาจรับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นได้อย่างครบถ้วน ทำให้คำเบิกความของพยานบุคคลในเรื่องนั้นไม่อาจมีประโยชน์ต่อการพิจารณาพิพากษาของศาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วนของข้อเท็จจริงทางวิชาการและความรู้ความเชี่ยวชาญหรือความชำนาญทางด้านต่างๆเฉพาะด้าน อันเป็นเรื่องทางเทคนิคซึ่งศาลไม่มีความรู้ความสามารถ เพื่อความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จึงจำเป็นที่จะต้องได้ตัวบุคคลที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญหรือความชำนาญในเรื่องราวนั้นๆมาสื่อความหมายหรือถ่ายทอดเรื่องราวดังกล่าวต่อศาล เพื่อให้ศาลสามารถรับรู้และเข้าใจเรื่องราวดังกล่าวนั้นได้¹⁶

5) ต้องมีวิธีการแก้ไขเยียวยาที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ ความเสียหายที่เกิดขึ้นในคดีสิ่งแวดล้อม มักจะสร้างความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก และผลกระทบต่อมนุษย์ก็ค่อนข้างจะรุนแรง หากปล่อยให้ระยะเวลาเนิ่นนานต่อไปอาจยากที่จะแก้ไขให้กลับสู่สภาพปกติ หรืออาจจะต้องใช้เงินจำนวนมาก และต้องอาศัยวิทยาการสมัยใหม่หรือขั้นสูงที่จะแก้ไขได้ ดังนั้น ในบางกรณีจึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายบางประการที่จะหยุดหรือระงับการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นอย่างรวดเร็วที่สุด เช่น กรณีของการก่อให้เกิดมลภาวะทางน้ำ หรือทางอากาศ ที่สร้างความเสียหายแก่คนและทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก

¹⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 21.

¹⁶ ชนาธิป เหมือนพะวงศ์. *อ้าวแล้ว เจริญธรรม* ที่ 12. หน้า 21.

ศาลควรมีคำสั่งให้ระงับการกระทำที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมไว้ชั่วคราวก่อนพิพากษา¹⁷

2.1.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับคดีสิ่งแวดล้อม

2.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อม

แนวคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่เหตุที่ทำให้แนวความคิดนี้แพร่หลายออกไปก็เพราะเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นมาทำลายสภาวะแวดล้อมของโลกจนถึงขั้นวิกฤต ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกรังเกียจและกลัวว่าสิ่งแวดล้อมอาจถูกทำลาย จึงเกิดความรักและหวงแหนในสิ่งแวดล้อมเพื่อที่จะให้สิ่งแวดล้อมคงอยู่ในโลกได้นานๆ ดังนั้น จึงเป็นที่มาของแนวความคิดว่าสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นสมบัติของทุกคนมิใช่เป็นของคนใดคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงน่าจะมีสิทธิที่จะปกป้องรักษาให้สภาพแวดล้อมดำรงอยู่เพื่อมนุษย์ตลอดไป รวมไปถึงการเรียกร้องมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาทำลายให้สิ่งแวดล้อมเสียไป แนวความคิดนี้กล่าวกันว่ามีพัฒนาการมาจากหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ดังนั้น จึงต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่หรือได้รับการรับรองจากรัฐให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีเกียรติภูมิและความสุข จึงอาจกล่าวได้ว่า สิทธิมนุษยชน หมายถึง อำนาจหรือประโยชน์อันเกิดขึ้นมาพร้อมๆกับมนุษย์ และมีความเป็นสากลที่ผู้ใดจะมาล่วงละเมิดมิได้ ความหมายของสิทธิมนุษยชนนี้ เดิมมุ่งหมายที่จะให้มีการกำหนดสิทธินี้ไว้เพื่อจำกัดการใช้อำนาจของรัฐหรืออำนาจปกครอง และเพื่อโต้แย้ง คัดค้าน การใช้อำนาจของรัฐไม่ให้รัฐหรือผู้ใช้อำนาจปกครองใช้อย่างไม่มีขอบเขต ในเวลาต่อมาได้ขยายเป็นสิทธิเรียกร้องต่อรัฐให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันขั้นต่ำสุดที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความผาสุกสิทธิมนุษยชนจึงครอบคลุมไปถึงสิทธิใหม่ๆบางประการ เช่น สิทธิที่จะมีงานทำ สิทธิที่จะมีที่พักอาศัย อันถูกสุขลักษณะ สิทธิที่จะมีการพักผ่อนหย่อนใจ และรวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งเป็นพันธกรณีของรัฐที่จะต้องเข้ารับภาระดำเนินการให้มีหลักประกันดังกล่าวแก่ประชาชนพลเมืองของรัฐ¹⁸

จากรายงานการประชุมของคณะกรรมการนักนิติศาสตร์ระหว่างประเทศในหัวข้อการพัฒนาชนบทกับสิทธิมนุษยชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจัดโดยสมาคมผู้บริโภคแห่งปีนังเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1981 ได้กล่าวถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ไว้ว่า

¹⁷ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, พงษ์เดช วานิชกิติกุล และคณะ. *อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 4*. หน้า 21.

¹⁸ วีระ โลจายะ. (2522). *กฎหมายสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 4-6. และ หน้า 53-54.

“มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติซึ่งได้แก่ ดิน น้ำ และอากาศ ดังนั้น การให้ความเคารพต่อสิทธิมนุษยชนจึงต้องขยายรวมไปถึงความเคารพต่อสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ด้วย ดังนั้น สิทธิมนุษยชนจึงครอบคลุมถึงสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สะอาดด้วยนั่นเอง”¹⁹

ศ.ดร. สุณีย์ มัลลิกะมาลย์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมว่ามีหลักเกณฑ์สำคัญคือ สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และบุคคลแต่ละคนเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะสงวน รักษาและควบคุมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเพื่อความสุขสบายของตนเองเมื่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมถูกคุกคามเนื่องจากมลพิษหรือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ก็สามารถบังคับตามวัตถุประสงค์ได้โดยไม่ต้องคำนึงว่าให้เกิดความเสียหายหรืออันตรายขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สิน และสุขภาพอนามัยของผู้คนมากน้อยเพียงใดหรือไม่²⁰

กล่าวได้ว่าแนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้ไม่ได้มุ่งหมายเพียงแต่คุ้มครองเฉพาะความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย ทรัพย์สินของบุคคลเท่านั้นแต่มุ่งหมายที่จะให้ความคุ้มครองในเรื่องคุณภาพชีวิตของบุคคลเป็นสำคัญ ซึ่งคุณภาพชีวิตนี้อาจจะถูกละเมิดหรือกระทบกระเทือนได้แม้จะยังไม่เกิดความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย ทรัพย์สินก็ตาม โดยแนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน พัฒนามาจากสิทธิของประชาชนในทางการเมืองการปกครองที่ประชาชนมีสิทธิในการปกครองโดยการเลือกตั้งผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ในการบริหารประเทศซึ่งเป็นแนวความคิดในการมีส่วนร่วมในอดีตแต่เมื่อการบริหารของผู้แทนราษฎรไม่อาจตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนเนื่องจากการแสวงหาผลประโยชน์ การบริหารที่ไม่โปร่งใสทำให้ประชาชนขาดความไว้วางใจในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้แทนราษฎรและเจ้าหน้าที่ของรัฐปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น แสดงให้เห็นความล้มเหลวของการบริหารประเทศในการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี ซึ่งการอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน

¹⁹ ชวัลกานต์ เกราะแก้ว. (2552). *มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนในคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 22.

²⁰ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์และคณะ. (2531). *การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพจากมลพิษ*. รายงานผลการวิจัยคณะนิติศาสตร์ร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมูลนิธิญี่ปุ่น. หน้า 91.

ของประชาชนที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ จึงเกิดกระแสเรียกร้องและความตื่นตัวในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัยด้วยตนเอง²¹

ในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อม มีตัวอย่างการเรียกร้องสิทธิของบางประเทศ คือ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนับแต่เกิดวิกฤตการณ์ของปัญหาสิ่งแวดล้อมจากผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้ชาวญี่ปุ่นหันมาเรียกร้องสิทธิในสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าการอาศัยอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่สะอาดถือว่ามีความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ และทุกคนมีสิทธิที่จะปกป้อง ดูแล ค้ำครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อทุกคน และเมื่อใดที่สภาพแวดล้อมถูกทำลายโดยมลพิษ การเรียกร้องสิทธิในสิ่งแวดล้อมย่อมจะเกิดขึ้น จากข้อเรียกร้องดังกล่าว ทำให้รัฐตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องมีการนำเอาสิทธิในสิ่งแวดล้อมมาตราไว้ในกฎหมาย ดังนั้นรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นจึงมีบทบัญญัติอยู่สองมาตราที่รับรองสิทธินี้ คือ

มาตรา 13 ประชาชนทั้งหลายต้องเคารพในสิทธิส่วนบุคคลซึ่งกันและกัน สิทธิในชีวิต เสรีภาพ และสิทธิในการแสวงหาความสุขด้วยการประกอบกิจการใดๆ ของประชาชนต้องอยู่ในขอบเขตเท่าที่ไม่เป็นการรบกวนหรือขัดแย้งสวัสดิภาพสูงสุดของสาธารณชน การบัญญัติกฎหมายรวมถึงการดำเนินงานทั้งหลายอื่นๆ ของรัฐ ต้องคำนึงถึงความมีอยู่ความเป็นอยู่ของสิทธิขั้นต้นนี้เป็นเกณฑ์แห่งการพิจารณาเช่นเดียวกัน

มาตรา 25 ประชาชนทั้งหลายมีสิทธิที่จะดำรงไว้ซึ่งมาตรฐานขั้นต่ำแห่งสุขภาพความเป็นอยู่ในชีวิตและการมีชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน

ในทุกวิถีทางแห่งการดำรงชีวิตอยู่ของประชาชน รัฐต้องดำเนินการด้วยความพยายามในอันที่จะส่งเสริมและขยายออกไปอย่างทั่วถึงซึ่งสวัสดิการสังคมและความมั่นคงปลอดภัย รวมถึงถึงการสาธารณสุขของสังคม

จากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นนี้ แม้จะไม่มีข้อความใดแสดงให้เห็นชัดถึงคำว่า สิทธิในสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่ในความหมายของเนื้อหาของทั้งสองมาตรานี้ ย่อมยืนยันได้ว่าประชาชนมีสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และการแสวงหาความสุข โดยรัฐจะต้องให้หลักประกันแก่ประชาชน เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธินั้น ซึ่งถ้าจะพิจารณาในด้านของสิทธิในสิ่งแวดล้อมโดยตรงก็ย่อมจะกล่าวได้เช่นกันว่า สิทธิพื้นฐานที่ชาวญี่ปุ่นได้รับการคุ้มครองจากรัฐนั้นย่อมจะหมายความรวมถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อม²²

²¹ ชวัลกานต์ เกราะแก้ว. *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 19*. หน้า 23.

²² สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ. *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20*. หน้า 92.

เรื่องแนวความคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประเทศญี่ปุ่นนั้น ยังได้กล่าวถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมว่า “ สิทธิในสิ่งแวดล้อมไม่ควรเป็นสิทธิตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยเฉพาะการฟ้องร้องคดี” หลักการดังกล่าวนี้ เท่ากับยอมรับว่าสิทธิดังกล่าวนี้ยอมรับรู้โดยศาล แต่สิทธินี้ควรจะยอมรับในระดับการบัญญัติกฎหมายหรือโดยฝ่ายบริหารการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาอุตสาหกรรม เนื่องจากการดำเนินการทั้งสองกรณีมีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่ ไม่มีใครสามารถตัดสินได้ว่าสิ่งใดมีความสำคัญกว่ากัน แต่อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันกระทำ²³

ประเทศสหรัฐอเมริกาแนวความคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อมปรากฏใน Public Trust Doctrines โดยแนวความคิดนี้ถือว่าประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่และมีโอกาสใช้ทรัพยากรและธรรมชาติที่มีคุณภาพเสมอกัน การมีส่วนร่วมมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการใช้โดยตรงและทางอ้อม หรือเพื่อสันตนาการ ถือว่ารัฐเป็นผู้มีภาระหน้าที่ในการคุ้มครองดูแลไว้ให้อยู่ในสภาพดีเสมอ โดยมุ่งหวังให้ประชาชนของประเทศทุกยุคทุกสมัยเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรและธรรมชาตินี้ตลอดไป ซึ่งนับว่า Public Trust Doctrines นี้เป็นการให้สิทธิในสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนสหรัฐอเมริกา หลักการนี้มีส่วนช่วยผลักดันให้มีกฎหมาย The National Environmental Policy Act (NEPA) ให้สิทธิแก่ประชาชนในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี การป้องกันและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมถือเป็นนโยบายที่รัฐบาลจะต้องบำรุงรักษาป้องกันและจัดการทำลายสิ่งแวดล้อมนั้น ในบางมลรัฐของสหรัฐอเมริกา เช่น มลรัฐเพนซิลวาเนีย แคริฟอร์เนีย และวิสคอนซิน ได้แก้ไขรัฐธรรมนูญของมลรัฐ โดยแถลงไว้เป็นการยืนยันว่ารัฐเป็นผู้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติของส่วนรวม และให้การรับรองสิทธิของประชาชนในอากาศที่บริสุทธิ์ น้ำสะอาด ตลอดจนการปกป้องรักษาสภาพธรรมชาติและคุณค่าความงามของทิวทัศน์และประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อม

ส่วนในกลุ่มของประเทศกำลังพัฒนา เช่น กลุ่มประเทศอาฟริกา สิทธิในสิ่งแวดล้อมได้ถูกระบุไว้ในกฎบัตรอาฟริกาว่าด้วย สิทธิมนุษยชนและสิทธิของปวงชน ค.ศ. 1981(Africa Charter on Human and People's Rights) โดยระบุถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประชาชนในข้อที่ 24 ว่า “ปวงชนย่อมมีสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอันเอื้อต่อการพัฒนาของตน”²⁴

ประเทศไทยแนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมได้ปรากฏชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ฉบับปัจจุบัน ซึ่งได้บัญญัติรับรองแนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมไว้ในมาตรา 66 แนวความคิดในเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมซึ่งบัญญัติรับรองว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จาก

²³ ศุณีย์ มัลลิกะมาลย์. (2542). การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพฯ : นิติธรรม. หน้า 39.

²⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 39-40.

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งหมายความว่า แต่ละท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นย่อมมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ มาตรา 67 ได้บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับชุมชนและรัฐในการคุ้มครองส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิต จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้รับรองสิทธิของชุมชนและปัจเจกบุคคลในการที่จะได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี สะอาดปราศจากมลพิษ โดยบัญญัติอยู่ในหมวดสามซึ่งเป็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย สิทธิในสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่รัฐต้องให้การรับรองและคุ้มครอง²⁵

2.1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้เสียหายทางสิ่งแวดล้อม

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายทางสิ่งแวดล้อม คือ การมีอำนาจฟ้องในฐานะเป็นผู้เสียหายคดีสิ่งแวดล้อม เดิมหน้าที่ของกฎหมายในการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม มีลักษณะเป็นการดำเนินคดีเดี่ยวหรืออรรถาณู และรบกวนการครอบครองหรือการดำเนินโดยเจ้าของที่ดินริมตลิ่งถูกรบกวนการใช้สิทธิในน้ำในสภาพและปริมาณ โดยปกติวิสัย ดังนั้น หน้าที่หลักของกฎหมายในเรื่องนี้ จึงมีลักษณะเป็นเพียงกลไก เพื่อให้การรักษาผลประโยชน์ของเอกชนเท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้ให้ความหวังใจต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะเป็นผลประโยชน์มหาชน กล่าวคือ คำนึงเพียงการรักษาเยียวยาความเสียหายที่เจ้าของที่ดินหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมก่อให้เกิดขึ้นแก่เพื่อนบ้านรายใดรายหนึ่งหรือหลายรายเท่านั้น ซึ่งผู้มีสิทธิฟ้องคดีตามหลักกฎหมายเรื่องเดี่ยวหรืออรรถาณู จะต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายโดยตรงเท่านั้น ด้วยการให้หลักดังกล่าวนี้จึงส่งผลให้การฟ้องคดีแทนผู้เสียหายทั้งหมด (Class Action) ไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ในทศวรรษ 1960 สิ่งแรกที่ศาลต่างประเทศต่างๆ จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับคดีสิ่งแวดล้อมจึงได้แก่เรื่องอำนาจฟ้องร้อง (Standing)²⁶

ต่อมาความคิดทางด้านกฎหมายได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1970 เมื่อมีการบัญญัติกฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อมออกมา ในมลรัฐมิชิแกนของสหรัฐอเมริกายินยอมให้ประชาชนทุกคนในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมสามารถฟ้ององค์การของรัฐบาลและบริษัทเอกชนในเรื่องสิ่งแวดล้อมได้

²⁵ ชวัลกานต์ เกราะแก้ว. *อ้าวแล้วเชิงจรดที่ 19*. หน้า 24.

²⁶ พิเชษฐ เมลาณนท์. *เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 1 บทบาทของกฎหมายในการควบคุมและการจัดระเบียบสิ่งแวดล้อม*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. หน้า 80-82.

นักนิติศาสตร์จำนวนมากก็ได้สนับสนุนให้มีการนำเอาหลักกฎหมาย Public Trust Doctrine มาใช้แก้คดีสิ่งแวดล้อม หลักกฎหมายที่มีที่มาจากกฎหมายฉบับนี้มีเนื้อหาว่า ทรัพย์สินหรือทรัพยากรบางประเภทที่เป็นสมบัติร่วมกันของมหาชน เช่น อากาศ พื้นน้ำ ป่าไม้ และธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่รัฐบาลเก็บรักษา เป็นทรัสต์ไว้แทนมหาชน ด้วยเหตุนี้การก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินเช่นนั้น จึงเป็นการกระทบกระเทือนถึงประโยชน์ของมหาชน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในการปกป้องรักษาได้มากขึ้น ดังเช่นจะเห็นว่าในระยะหลังๆนี้รัฐบาลของบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาได้ยินยอมให้ประชาชนมีสิทธิฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้น เรียกว่า การฟ้องร้องคดีประชาชน (Citizen Suits) โดยเป็นการขยายมาจากหลักการเดิมว่า การฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นหน้าที่ของอัยการแผ่นดินเท่านั้น แนวโน้มเช่นนั้นแสดงให้เห็นว่า ความคิดทางนิติศาสตร์ยอมรับว่าผู้มีสิทธิฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เสียหายโดยตรง ดังเช่นที่ยึดถือมาตามหลักกฎหมายเรื่องเดือดร้อนราคาถั่วอีกต่อไป²⁷

การนำหลักการที่ถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้ได้รับความเสียหาย เนื่องจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ (Public Trust Doctrine) สหรัฐอเมริกาจึงยอมให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิฟ้องคดีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติได้ ไม่ว่าจะเป็นการฟ้องเอกชนหรือฟ้องเจ้าพนักงานของรัฐ เพื่อบังคับให้ปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและชอบธรรม²⁸

ในปัจจุบันได้มีการยอมรับแนวความคิดการเข้าร่วมของประชาชนในการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การยอมรับบทบาทขององค์กรการพัฒนาเอกชน (Non Governmental Organization หรือ NGO) ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชน(NGO) เหล่านี้นับเป็นแรงสำคัญในการรณรงค์ให้มีการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม และในบางประเทศศาลปกครองยังให้องค์กรพัฒนาเอกชนมีสิทธิฟ้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ ดังเช่นในอิตาลีและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น สำหรับกรณีประเทศไทยก็ได้มีการยอมรับแนวความคิดให้ประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับหนึ่ง ซึ่งยังไม่ไปไกลถึงขนาดให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นผู้เสียหายฟ้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้โดยตรงโดยไม่ต้องรับมอบอำนาจจากผู้เสียหาย²⁹

²⁷ เรื่องเดียวกัน. หน้า 84.

²⁸ พันธ ทัศนียานนท์. (2529). กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. *วารสารสิ่งแวดล้อม*, 3(2). หน้า 50.

²⁹ พีรฉัตร จรรยาวัฒน์. (2547). *การพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมโดยศาลชำนาญพิเศษ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 51-53.

2.1.2.3 แนวความคิดในการเยียวยาความเสียหายในกรณีได้รับสารพิษแต่ไม่ปรากฏอาการ

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศหนึ่งที่ได้เกิดข้อพิพาทและการเรียกร้องความเสียหายจากเหตุมลพิษเป็นคดีต่อศาลมาเป็นระยะเวลาานาน และได้มีการพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วยและการเยียวยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพิจารณาถึงบุคคลที่ได้รับสารเคมี หรือวัตถุที่มีพิษเข้าสู่ร่างกาย แต่ยังไม่ปรากฏอาการจากสารพิษดังกล่าว โดยในคดี Ferrara v. Gulluchio เมื่อ ค.ศ. 1958 ในคดีนี้โจทก์ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายอันเป็นผลมาจากการที่โจทก์ต้องทนทุกข์ทรมานด้านจิตใจจากความกังวลว่าจะเป็นโรคมะเร็งภายหลังจากการฉายเอ็กซเรย์ที่ไม่จำเป็น แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏอาการของโรคมะเร็งทางกายภาพ แต่ศาลมีความเห็นว่าโจทก์มีสาเหตุที่มีเหตุผลต่อการเกรงกลัวโรคที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเรียกว่าความหวาดกลัวในโรคมะเร็ง (Cancerphobia) และอีกคดีที่มีความสำคัญก็คือ Ayers v. Township of Jackson ในคดีนี้มีคำพิพากษาให้โจทก์ได้รับค่าสินไหมทดแทนสำหรับการตรวจรักษาในอนาคตจากการที่โจทก์ได้รับสารพิษจากการดื่มน้ำในชุมชน แม้ว่าอาการของโรคมะเร็งจะยังไม่แสดงออกมา โดยศาลวินิจฉัยว่ากฎหมายละเมิดสามารถนำมาบังคับใช้ได้กับกรณีผู้ที่ได้รับสารพิษ แต่ยังไม่แสดงอาการในการเรียกร้องค่าตรวจรักษาที่มีเหตุผล (Reasonable Medical Surveillance Cost) และเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับประโยชน์ของสาธารณชนในการเฝ้าระวังและตรวจรักษาโรคแต่เนิ่นๆ

ภายหลังจากคดี Ferrara และ Ayers ได้มีการฟ้องร้องในคดีมลพิษประเภทนี้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยผู้เสียหายแต่ละรายได้อ้างถึงทฤษฎีที่แตกต่างกันในการเรียกร้องค่าเสียหาย เช่นความรับผิดชอบโดยเด็ดขาดในละเมิด การรบกวนความสงบสุข การก่อความเดือดร้อนเป็นผลให้เกิดความเสียหายด้านจิตใจ ฯลฯ โจทก์ได้พัฒนาความหมายของการเจ็บป่วย ให้มีความหมายที่กว้างขวางออกไป บางคดีที่ไม่สามารถพิสูจน์ความทุกข์ทรมานด้านจิตใจ แต่ต้องได้รับการตรวจรักษาเพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ ก็เป็นความเสียหายประการหนึ่งในการใช้จ่ายทางการแพทย์ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจนกระทั่งปัจจุบันได้มีการพัฒนาแนวความคิดในการพิจารณาความเจ็บป่วยและการเยียวยาเกิดขึ้นในลักษณะดังต่อไปนี้

1) แนวความคิดที่ถือว่าการได้รับสารพิษ คือ ความเสียหาย (Exposure-as-Injury)

บุคคลที่ได้รับสารเคมีหรือวัตถุที่อาจก่อให้เกิดโรคสามารถที่จะกล่าวอ้างได้ถึง ความเสียหายจากการได้รับสารเคมี แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏอาการทางด้านกายภาพหรือผลกระทบต่อ อารมณ์ที่มีผลต่อสุขภาพอย่างชัดเจน ในการนิยามถึงความเสียหายให้ หมายถึง การสัมผัสกับสารอันตราย ผู้เสียหายก็สามารถที่จะได้รับการเยียวยาตามกฎหมายละเมิด ตามแนวความคิดนี้ ผู้ฟ้องคดีอาจถูกโต้แย้งจากอีกฝ่ายได้ว่าความเสียหายดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นในปัจจุบัน และอาจจะเกิดหรือไม่เกิดขึ้นในอนาคตก็ได้ จึงยังไม่มี ความชัดเจน

2) แนวคิดว่าด้วยความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นคือความเสียหาย (Increased-Risk-as-Injury)

แนวความคิดนี้ให้ความหมายของความเสียหายในฐานะความเสี่ยงของการที่จะเกิดความเจ็บป่วย ซึ่งจะเป็นการลดช่องว่างระหว่างการได้รับสารเคมีกับการเยียวยา กรณีที่ผู้เสียหายนิยมการบาดเจ็บของตนให้หมายถึงการสัมผัสสารเคมี หากผู้เสียหายสามารถพิสูจน์ถึงความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นในการเกิดโรค ก็ควรที่จะได้รับการเยียวยา เนื่องจากเขาต้องมีชีวิตอยู่ภายใต้ความหวาดกลัวที่จะเกิดโรค และผู้เสียหายก็ควรได้รับการเยียวยาครอบคลุมถึงการตรวจรักษาและความทุกข์ทรมานทางด้านจิตใจ

3) แนวคิดว่าด้วยผลกระทบทางจิตใจคือความเสียหาย (Emotional Distress-as-Injury)

ผู้เสียหายหลายรายได้หลีกเลี่ยงปัญหาจากการฟ้องคดีด้วยการอ้างถึงแนวความคิดการได้รับสารพิษคือความเสียหายและความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นในการเป็นโรค โดยเสนอว่าความเสียหายคือความทุกข์ทรมานด้านจิตใจอันเนื่องมาจากความหวาดกลัวว่าจะเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยขึ้น ตามแนวความคิดนี้เมื่อโจทก์ฟ้องร้องด้วยข้อหาว่าได้รับผลกระทบด้านจิตใจ ก็จะนำหลักเกณฑ์ว่าด้วยการละเมิดต่อร่างกายมาปรับใช้ โดยโจทก์จะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าเมื่อได้รับสารพิษแล้วส่งผลกระทบต่อร่างกายของโจทก์หรือไม่ก็มีการทุกข์ทรมานทางจิตใจที่ได้ปรากฏขึ้น ถ้าผู้เสียหายสามารถพิสูจน์กรณีหนึ่งกรณีใดดังกล่าวได้ ก็สามารถได้รับค่าสินไหมทดแทนเป็นเงินสำหรับค่าใช้จ่ายในการรักษาทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

4) แนวคิดว่าด้วยค่าใช้จ่ายในการตรวจรักษาคือความเสียหาย (Cost of Medical Monitoring-as-Injury)

กรณีที่ผู้เสียหายไม่สามารถพิสูจน์ถึงผลกระทบต่อจิตใจหรือการตกอยู่ในภาวะเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นต่อการเจ็บผู้เสียหายสามารถที่จะฟ้องคดีเพื่อความเสียหายที่ปรากฏชัดคือ ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อตรวจรักษาเพื่อป้องกันและรักษาโรคที่จะเกิดขึ้น³⁰

2.1.3 หลักการผู้ก่อให้เกิดมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย (Polluter Pays Principle)

แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเริ่มจากมุมมองที่ว่า “มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิอย่างสมบูรณ์ที่จะได้อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี” และยังมีจุดยืนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่ต้องการให้ผู้คนในสังคมปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีการดำรงชีวิต และวิธีการผลิตเพื่อนำไปสู่การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือทำลายน้อยที่สุดอันจะทำให้

³⁰ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. (2546). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการทบทวนองค์ความรู้ระบบชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากมลพิษจากสิ่งแวดล้อม. เครือข่ายวิจัยสุขภาพสำนักงานสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ. หน้า 39-42.

กระบวนการบริโภคและกระบวนการผลิตสามารถดำรงอยู่และเอื้อประโยชน์ให้ประชาชนในรุ่นนี้ และประชาชนในรุ่นต่อไป³¹

แนวความคิดเรื่องผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย (Polluter Pays Principle) นี้ เป็นแนวความคิดในเชิงเศรษฐศาสตร์ซึ่งมาจากความเชื่อที่ว่า ปัจจุบันผู้ประกอบการผลิตสินค้าหรือให้บริการได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสินค้าสาธารณะ (Public Goods) โดยไม่ได้จ่ายค่าตอบแทนนี้เอง ทำให้ไม่มีการรักษาคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร นอกจากการตัดดวง ผลประโยชน์ตามความสามารถของตน ซึ่งนอกจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เหมาะสม ตามหลักการทางเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ไม่สามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแล้วยังเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดอีกด้วย ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีแต่ประการใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะ ของการบำบัดมลพิษ โดยถือเสมือนหนึ่งว่าธรรมชาติเป็นเครื่องบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่มีค่าใช้จ่าย น้อยที่สุดเป็นการประหยัดมากที่สุดที่ปล่อยให้ธรรมชาติบำบัดของเสียเกินขีดจำกัดของธรรมชาติ และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวมแล้ว ผู้รับภาระค่าใช้จ่ายในการบำบัดของเสียก็คือสังคมนั่นเอง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกระตุ้นให้ผู้ปล่อยของเสียดังกล่าวเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายของตน โดยการกำหนด ค่าธรรมเนียมที่ผู้ก่อให้เกิดมลพิษ (ผู้ปล่อยของเสีย) ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพื่อการบำบัดมลพิษ หรือ เพื่อการอื่นๆ³² หลักการ “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย” หรือที่เรียกกันโดยย่อว่า PPP นี้ เริ่มต้นใช้กันในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970 ในการประชุมของสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือ ทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในยุโรป โดยที่ประชุมได้ชี้แนะ ให้ประเทศสมาชิกใช้หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายซึ่งมีหลักการสำคัญก็คือ ผู้ก่อมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมจะต้องรับผิดชอบค่าเสียหายที่ครอบคลุมถึงภาระค่าใช้จ่ายในการป้องกัน และควบคุมมลพิษสิ่งแวดล้อมตลอดจนทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมด้วย³³

³¹ ประพนธ์ คล้ายสุบรรณ. (2550). แนวคิด ทฤษฎี และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในคดีสิ่งแวดล้อม. *วารสารวิชาการ-ปกครอง* 2 (7). หน้า 28.

³² มงคล วุฒินากุล. (2536). *การใช้หลักผู้สร้างปัญหามลพิษเป็นผู้รับภาระในการแก้ปัญหามลพิษทางน้ำจากภาคอุตสาหกรรม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์. คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 115.

³³ OECD, (1989). *Economic Instrument for Environmental Protection*. (Paris: OECD Publication). p.27. อ้างใน ศุณีย์ มัลลิกะมาลย์. (2539). *ทางเลือกในการเยียวยาผู้เสียหายจากปัญหามลพิษ*. *คูสพาท*. 43 (7). หน้า 104.

ในส่วนความหมายของผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ เช่น “การที่ผู้ก่อมลพิษจะต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการป้องกันและควบคุมมลพิษซึ่งเกิดจากการจัดสรรค่าใช้จ่ายตามอัตราส่วนของการใช้ทรัพยากรซึ่งจัดและหลีกเลี่ยงจากการทำลายการค้าระหว่างประเทศและการลงทุน โดยค่าใช้จ่ายดังกล่าวจะกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐเพื่อเป็นหลักประกันว่าสิ่งแวดล้อมอยู่ในสถานภาพที่ยอมรับได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจะกระทบถึง ราคาสินค้าและบริการซึ่งก่อให้เกิดมลพิษในการผลิต หรือบริโภคและวิธีการเหล่านี้จะไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะจะทำให้เกิดการส่งผลร้ายต่อการค้าระหว่างประเทศและการลงทุน³⁴

“ค่าใช้จ่ายในกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับมลพิษสิ่งแวดล้อม (ค่าใช้จ่ายทางตรง) ซึ่งรวมถึงค่าใช้จ่ายในการหลีกเลี่ยง (Avoiding) ค่ากำจัด (Eliminating) และค่าปรับ (Compensating) แม้ว่ามลพิษนั้นจะยังไม่เกิดจากผู้ก่อมลพิษ (ค่าใช้จ่ายทางอ้อม) โดยรวมถึงค่าใช้จ่ายในปัจจุบันอนาคต และกำไรที่สูญเสีย และแม้จะไม่อาจคำนวณเป็นเงินได้ก็ตาม

จากความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า มาจากแนวความคิดเริ่มต้นของ OECD ทั้งสิ้น โดยได้กำหนดให้ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น เพื่อป้องกันและปรับปรุงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสถานะที่สมดุล ซึ่งรัฐจะเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดมาตรฐานคุณภาพของสิ่งแวดล้อม และในขณะเดียวกันก็จะเป็นผู้กำหนดอัตราส่วนแห่งค่าใช้จ่ายในการกำหนดค่าใช้จ่าย ซึ่งผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับภาระด้วย

คำว่า ผู้ก่อมลพิษ นั้น มิได้หมายความว่าความจำกัดขอบเขตอยู่เพียงเฉพาะกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงการก่อมลพิษทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การให้บริการหรือกระทั่งการบริโภคที่เกิดขึ้นและก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่อย่างไรก็ตาม การใช้หลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ในแนวความคิดเดิมของ OECD จำกัดอยู่แต่เฉพาะกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการค้าระหว่างประเทศและการลงทุนเท่านั้น ทั้งนี้ เป็นเพราะเหตุแห่งการนำวิทยาการต่างๆ มาใช้อย่างรวดเร็วเพื่อก่อให้เกิดความเจริญในประเทศที่กำลังพัฒนาหรือด้วยพัฒนาทั้งหลาย ซึ่งในบางครั้งวิทยาการเหล่านี้มิได้มีการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่อาจเกิดในสิ่งแวดล้อมทั่วไป ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง แต่ในขณะเดียวกันหากไม่มีการนำวิทยาการใหม่ๆ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ก็จะไม่สามารถนำทรัพยากร โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม ไปใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาในเรื่องมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนซึ่งประสบปัญหาเกี่ยวกับความด้อยโอกาสในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขอนามัย การศึกษา มาตรฐานในการครองชีพ

³⁴ OECD. (1975). The Polluter Pays Principle Definition Analysis Implementation. (Paris: OECD Publication). p. 12-13. อ้างใน มงคล ภูชนะนาคกุล. *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 32*. หน้า 116.

ซึ่งเท่ากับไม่ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีเหตุผล อันเป็นข้อจำกัดระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น ดังนั้น การปรับหลัก “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย” ในร่างเดิมจึงได้ระบุแต่เพียงกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อการค้าระหว่างประเทศและการลงทุนเท่านั้น มิได้ครอบคลุมทุกกรณี³⁵

หลักการนี้แพร่หลายมากเมื่อมีการประชุมเอิร์ธ ซัมมิต (Earth Summit) ที่กรุงริโอ เดอ จานโร ปี 2535 ได้พูดถึงหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายไว้ในแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ที่ประชุมยังมีผลสรุปออกมาว่าให้ประเทศสมาชิกนำเอาหลักการ PPP ไปใช้ซึ่งหลักการนี้ ทุกประเทศรวมถึงประเทศไทยต่างเห็นพ้องด้วย โดยประเทศไทยได้นำเอาหลักการมาเขียนไว้ใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-3539)

หลักการ PPP นี้ถือว่าผู้ใดก่อให้เกิดมลพิษผู้นั้นต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายเหตุที่กำหนด ให้ผู้ก่อให้เกิดมลพิษต้องรับผิดชอบ เนื่องจากเป็นผู้สามารถแก้ไขเยียวยาได้ดีที่สุดเพราะผู้ก่อให้เกิดมลพิษมีความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนต่างๆ ของการประกอบการ อีกทั้งเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ประชาชน ทุกคนร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อมเอาไว้เพื่อเป็นสมบัติของประชาชนในรุ่นต่อไป ตามหลักการพัฒนา อย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

ตามหลัก Polluter Pays Principle ผู้ก่อมลพิษจะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย สำหรับความเสียหายนั้น ซึ่งตามหลักสากลค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายแบ่งออกเป็น 2 กรณี ดังนี้

1. สำหรับความเสียหายที่ผู้เสียหายได้เรียกร้องให้ผู้ก่อมลพิษทำการชดเชยและ
2. สำหรับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่เสียไป

หากนำหลักการเรื่องนี้มาเทียบเคียงกับบทบัญญัติในมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แล้ว จะเห็นได้ว่าบทบัญญัตินี้ได้บัญญัติรับรองหลักการดังกล่าวไว้ โดยได้กำหนดให้ผู้ก่อมลพิษรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายต่อ

- (1) ผู้เสียหายสำหรับความเสียหายที่เกิดขึ้น (มาตรา 96 วรรคหนึ่ง)
- (2) รัฐสำหรับค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่รัฐต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้น

(มาตรา 96 วรรคสอง)

นอกจากนี้ หากเทียบเคียงบทบัญญัติตามมาตรา 96 ในเรื่องเรียกค่าเสียหายกับ กฎหมายของประเทศอื่นๆ จะเห็นได้ว่า กฎหมายของประเทศอื่นๆ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา ก็ได้ บัญญัติไว้ในทำนองเดียวกัน

³⁵ ประพจน์ คล้ายสุบรรณ. *อ้างแล้ว เจริญรอดที่ 31*. หน้า 29-30.

ตัวอย่างเช่น กฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ตั้งระบุไว้ในมาตรา 1321 (f) ของ Clean Water Act 1977 ที่กำหนดหลักการให้เจ้าของเรือ หรือผู้คุมเรือชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงิน ตามอัตราที่กฎหมายกำหนดต่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกา สำหรับค่าใช้จ่ายที่แท้จริงที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้จ่ายไปเพื่อขจัดคราบน้ำมันหรือวัตถุอันตราย และความในมาตรา 1321 (o) ยังได้ ระบุให้เจ้าของเรือ หรือผู้คุมเรือรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายต่อผู้เสียหายสำหรับความเสียหายที่เกิดขึ้น

กฎหมายของประเทศแคนาดา ดังระบุใน Environment Protection Act 1983 ซึ่งกำหนด ให้ผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ผู้เสียหาย หรือความเสียหายที่เกิดแก่รัฐอันสืบเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมถูกทำลายก็ตาม ทั้งนี้ โดยให้รวมถึง ค่าเสียหายในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม (Clean Up) ที่เสียไปด้วย

นอกจากหลักการ PPP จะนำไปใช้ในการกำหนดให้ผู้ก่อมลพิษจะต้องรับผิดชอบใช้ ค่าเสียหายดังกล่าวแล้ว หลักการ PPP ยังถูกนำมาใช้ในการป้องกันและควบคุมมลพิษสิ่งแวดล้อม อีกด้วย โดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้กำหนดถึง

1. ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างและบำบัดมลพิษให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนด (มาตรา 68 และมาตรา 70)
2. ในกรณีที่มีระบบบำบัดมลพิษรวม คือ ค่าบริการที่เจ้าของหรือผู้ครอบครอง แหล่งกำเนิดมลพิษจะต้องเสีย (มาตรา 71 และมาตรา 72)
3. ในกรณีที่มีระบบบำบัดมลพิษของตนเองแล้วไม่ทำการบำบัดมลพิษตามที่ กฎหมายกำหนด มีหน้าที่ตามกฎหมายต้องเสียค่าปรับในอัตราที่กำหนดไว้ในมาตรา 91 ส่วน ผู้ใช้บริการระบบบำบัดมลพิษรวม หากไม่ยอมชำระค่าบริการหรือฝ่าฝืนไม่จัดส่งของเสียไปบำบัด ตามที่กฎหมายกำหนด ก็มีความรับผิดชอบตามกฎหมายที่ต้องเสียค่าปรับตามมาตรา 90 หรือที่มีโทษ ทางอาญาตามมาตรา 104 แล้วแต่กรณี³⁶

³⁶ ประพจน์ คล้ายสุบรรณ. (2547). *คดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม*. เอกสารประกอบการบรรยายในการ ฝึกอบรม โครงการพัฒนาความรู้และประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของพนักงานคดีปกครอง. ม.ป.ท.. หน้า 115-120.

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดทางละเมิด

2.2.1 ทฤษฎีความรับผิด (Fault Theory)

ทฤษฎีความรับผิด (Fault Theory) เป็นทฤษฎีความรับผิดในทางละเมิด³⁷ ของระบบ Common law มี 2 แนวความคิด ดังนี้

แนวคิดที่ 1 มีพื้นฐานจากหลักการคุ้มครองสิทธิของบุคคล ในอันที่จะไม่ถูกทำให้เสียหาย กฎหมายละเมิดในยุคแรก ก่อน ค.ศ. 19 หลักการที่กล่าวว่า “เมื่อมีความเสียหายต้องมีการชดเชยเยียวยา” แนวคิดนี้ไม่พิจารณาถึงองค์ประกอบภายในจิตใจของผู้กระทำ พิจารณาแต่ว่าเมื่อมีการกระทำขึ้นและมีผลเสียหายตามจะต้องมีผู้ชดเชย โดยมุ่งชดเชยแก่ผู้ได้รับความเสียหาย ไม่สนใจผู้กระทำว่าจงใจ หรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ แต่ต่อมาบ้านเมืองได้รับอิทธิพลของศาสนามากขึ้น ถือว่าผู้ละเมิดประพฤติผิดศีลธรรมด้วย จึงมีการคุ้มครองประโยชน์ในการใช้เสรีภาพของบุคคล ตรงกับทฤษฎีรับภัยของฝรั่งเศส

แนวคิดที่ 2 มีพื้นฐานจากหลักการคุ้มครองเสรีภาพของผู้กระทำ ความเสียหาย ต้องเกิดจากการกระทำที่จงใจหรือขาดความระมัดระวังเท่านั้น แนวคิดนี้พิจารณาองค์ประกอบภายในจิตใจของผู้กระทำด้วย ในปลาย ค.ศ. 19 มีความชัดเจนมากขึ้นว่าต้องมีความผิดจึงจะรับผิด (No Liability Without Fault: Fault Theory) ทฤษฎีนี้ทำให้เกิดความกล้าเสี่ยง ต่อการดำเนินกิจการมากขึ้น

ปัจจุบัน โลกเจริญรุดหน้าขึ้นความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป ความเสียหายย่อมเกิดขึ้นง่ายจากการบริโภคสินค้าและการใช้บริการหากให้ผู้เสียหายพิสูจน์ความผิด (Fault) ของผู้กระทำเป็นการยากจึงเกิดทฤษฎีความรับผิดเด็ดขาด (Strict Liability) ขึ้น

2.2.2 ทฤษฎีรับภัย (Theorie du risque)

เป็นทฤษฎีของฝรั่งเศส ไม่มีอิทธิพลโดยตรงในกฎหมายไทย ทฤษฎีรับภัย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีรับภัยที่สร้างขึ้น คิดโดยนักนิติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส โดยถือว่า เมื่อมนุษย์ได้กระทำการใดๆแล้วย่อมเป็นการเสี่ยงภัย คือ อาจมีผลดีหรือผลร้ายก็ได้ ผู้กระทำก็ต้องรับผลแห่งการเสี่ยงภัยนั้น ถ้ามีภัยหรือความเสียหายเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการนำเอาหลักความผิด (La Faute) ออกจากหลักเกณฑ์ละเมิด กล่าวคือ นอกจากไม่ต้องด้วยวัตถุประสงค์แห่งการเยียวยาตามกฎหมายแพ่งและไม่มีขอบเขตกำหนดโดยกฎหมายแล้วยังไม่เปิดโอกาสให้มีการดำเนินกระบวนการพิจารณาความรับผิด

³⁷ ชัยภัทร นิสามณีวงศ์ . (2550) . ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลในกฎหมายละเมิด. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 6-13.

ด้วยความยุติธรรม อันเป็นเกณฑ์พื้นฐานของความรับผิดชอบด้วย ทฤษฎีนี้มีส่วนดีในเรื่องการคุ้มครองช่วยเหลือ ผู้เสียหาย ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย โดยมีเหตุผลทางทฤษฎีมาสนับสนุน 2 ประการ คือ

ประการแรก เหตุผลทางกฎหมาย ผลแห่งความรับผิดทางละเมิด คือ การบังคับให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่มีใช้การลงโทษ เช่นเดียวกับความรับผิดทางอาญา ดังนั้น กฎเกณฑ์เรื่องละเมิดไม่ควรคำนึงถึงความผิดเช่นเดียวกับกฎเกณฑ์ทางอาญา เพียงแต่เป็นผู้ก่อความเสียหายก็ควรถือเป็นการละเมิดแล้ว

ประการที่สอง เหตุผลทางพฤติการณ์ ความเสียหายที่เกิดขึ้นแม้จะหาผู้รับผิดชอบมิได้ ก็ไม่ควรจะให้ผู้เสียหายเป็นผู้รับเคราะห์ โดยที่ความเสียหายมิได้เกิดจากการกระทำของเขา เพียงแต่วิเคราะห์ว่าภัยนั้นเป็นผลเพราะเหตุใด และเหตุนั้นใครเป็นผู้ก่อผู้นั้นต้องเป็นผู้รับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น

แม้ว่าทฤษฎีรับภัยจะมีการดำเนินกระบวนการพิจารณา ความรับผิดชอบด้วยความยุติธรรม อันเป็นเกณฑ์พื้นฐานของความผิด แต่สำหรับในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้กรรมวิธีการผลิตมีความซับซ้อนยิ่งขึ้นและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น หลักการของทฤษฎีนี้จึงเหมาะสมในการที่จะนำมาใช้เพื่อเยียวยาความรับผิดทางแพ่งในคดีที่เกี่ยวกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

2.2.3 ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเคร่งครัด (Theory of Strict Liability)

ทฤษฎีว่าด้วย ความรับผิดโดยเคร่งครัด³⁸ เดิมมีรากฐานมาจากระบบกฎหมาย Common Law ของประเทศอังกฤษ โดยมีหลักการที่จะเยียวยาหรือชดเชยความเสียหาย โดยไม่ต้องคำนึงว่าความเสียหายจากมลพิษนั้นเกิดจากการจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้กระทำหรือไม่ แนวคิดในเรื่องความรับผิดโดยเคร่งครัดนี้เกิดขึ้นก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยถือว่าเมื่อมีความเสียหายก็ต้องมีการชดเชยเยียวยาเสมอ จึงได้เรียกหลักนี้ว่า Strict Liability อันหมายถึงความรับผิดโดยเคร่งครัดหรือการรับผิดโดยปราศจากความผิด ที่เรียกเช่นนี้เนื่องจากพื้นฐานของแนวคิดนี้มาจากหลักการคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลในอันที่จะไม่ถูกทำให้เสียหาย ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงไม่พิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านจิตใจของผู้กระทำ เช่น จงใจหรือประมาทเลินเล่อแต่ประการใดเพียง แค่ผู้เสียหายพิสูจน์ถึงความเสียหายเนื่องมาจากต้นเหตุนั้นได้ก็เพียงพอแล้ว ทั้งนี้ เพราะถือว่าความคิดของมนุษย์อันเป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจ ไม่อาจหยั่งรู้ได้

³⁸ ปัญญพร โกศลกิตติวงศ์. (2541). ความรับผิดทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษในคดีสิ่งแวดล้อม. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 33.

จึงเห็นได้ว่าทฤษฎีนี้ มุ่งคุ้มครองความเสียหายในชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลมากกว่าจะเน้นที่ความผิดของผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย

ในส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น ประเทศต่างๆ ที่ตระหนักและให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้นำทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัดมาใช้กับคดีสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพิจารณาแล้วว่าในสภาพสังคมปัจจุบันที่ซับซ้อนมากขึ้น ความเสียหายด้านสิ่งแวดล้อมอาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อในการดำเนินชีวิตประจำวัน กรณีเหล่านี้หากผู้เสียหายต้องพิสูจน์ความผิดให้ได้ว่าผู้กระทำจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ในขั้นตอนต่างๆของการกระทำซึ่งส่วนใหญ่แล้วแหล่งกำเนิดมลพิษมักจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีขั้นตอนการผลิตและการดำเนินงานที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ยากต่อการพิสูจน์ อาจทำให้ไม่มีผู้เสียหายคนใดได้รับการชดใช้เยียวยาเลยก็เป็นได้ ดังนั้น การสร้างมาตรการทางกฎหมายโดยการวางข้อสันนิษฐานทางกฎหมายว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษและจะต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสม

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีการพัฒนากฎหมายสิ่งแวดล้อมเรื่อยมา โดยในส่วนของความรับผิดทางแพ่งตามมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ก็ได้มีการนำหลักการสากลมาใช้เพื่อแก้ปัญหากรณีที่ผู้เสียหายไม่สามารถเรียกร้องให้มีการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ โดยการวางข้อสันนิษฐานทางกฎหมายแก่ผู้ที่ถูกกล่าวอ้างว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษให้ต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้นเนื่องจากมลพิษนั้น ซึ่งการสันนิษฐานเช่นนี้เท่ากับเป็นการเปลี่ยนแปลงภาระการพิสูจน์ในเรื่องความจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ซึ่งเดิมเคยตกอยู่กับโจทก์ให้มาตกอยู่กับจำเลยแทน ดังนั้น จึงถือว่าเป็นหน้าที่ของจำเลยที่จะต้องพิสูจน์หักล้างให้เข้าช้อยกเว้นตามที่กฎหมายกำหนดให้ได้ ตนจึงจะหลุดพ้นจากความรับผิดตามข้อสันนิษฐานดังกล่าว

ดังนั้น ในการปรับใช้มาตรานี้ จะเห็นได้ว่าหากมีกรณีที่เกิดความเสียหายเนื่องจากแหล่งมลพิษใด ผู้ที่ได้รับความเสียหายจึงยังมีหน้าที่ในการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลว่า ผู้ใดน่าจะเป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษและตนได้รับความเสียหายจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษดังกล่าว แต่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ว่าผู้นั้นจงใจหรือประมาทเลินเล่อในการก่อให้เกิดมลพิษหรือไม่ เนื่องจากกฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานไว้แล้วว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้นเป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษและจะต้องรับผิดชดใช้เยียวยาในความเสียหายทั้งหมดที่เกิดขึ้น

2.2.4 ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบเด็ดขาด (Theory of Absolute Liability)

ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบเด็ดขาด หากผู้เสียหายหรือ โจทก์พิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า การกระทำความผิดเกิดจำเลยหรือสิ่งที่ก่อให้เกิดการกระทำความผิดอยู่ในความครอบครองของจำเลย จำเลยก็ต้องรับผิดชอบต่อ โจทก์ โดยไม่มีข้อยกเว้นหรือข้อแก้ตัวใดๆทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบ โดยเคร่งครัดและทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบมีความคล้ายคลึงกันมากจนทำให้เกิดการสับสนแต่ทั้งสองทฤษฎีมีข้อแตกต่างตรงที่ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบ โดยเคร่งครัดเปิดโอกาสให้จำเลยพิสูจน์ในเรื่องข้อยกเว้นความรับผิดชอบได้ ในขณะที่ทฤษฎีความรับผิดชอบเด็ดขาดจะไม่มีข้อยกเว้นความรับผิดชอบให้แก่จำเลยต้องพิสูจน์แต่อย่างใด

ในเรื่องภาระการพิสูจน์ กรณีที่บทกฎหมายบัญญัติโดยนำหลักการทฤษฎีความรับผิดชอบเด็ดขาดมาใช้ ผู้เสียหายหรือ โจทก์ยังมีหน้าที่พิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยครบองค์ประกอบภายนอกของบทบัญญัติดังกล่าวหรือไม่ กล่าวคือ มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของจำเลย แม้จะไม่ต้องพิสูจน์ถึงเจตนาภายในของผู้กระทำผิดก็ตาม ทฤษฎีนี้จึงให้ประโยชน์กับผู้เสียหายหรือ โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมเฉพาะกรณีที่สามารพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล ได้เท่านั้น ซึ่งปัญหาการพิสูจน์ดังกล่าวจึงยังคงเป็นปัญหาที่สมควรที่จะได้รับการพิจารณาแก้ไขต่อไป

2.3 ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล (Causation Theory)

ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล (Causation Theory)³⁹ เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นอันเป็นมูลให้เกิดการฟ้องร้องกันขึ้นแล้ว ประเด็นหนึ่งที่ศาลจะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาคือ การกระทำกับความเสียหายมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ คือ ถ้าการกระทำและผลเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันแล้วผู้กระทำก็จำต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น ดังนั้น ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล จึงหมายถึงผลที่เกิดกับเหตุที่เป็นการกระทำนั้นจะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล เพื่อกำหนดความรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากมลพิษหรือวัตถุมีพิษที่ยู่ยากและเป็นภาระหนักแก่ผู้เสียหายคือปัญหาที่ว่า การพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลจะต้องนำความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสารเคมีหรือวัตถุมีพิษนั้นมาเป็นพยานหลักฐานพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าสารเคมีที่

³⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 44-47.

จำเลยปล่อยทิ้งจากโรงงานหรือจากกิจกรรมที่จำเลยได้กระทำ ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ ผู้เสียหาย แต่บางคนก็ ความเสียหายที่เกิดขึ้น ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคดีอยู่เลยขอบเขตความรู้ทาง วิทยาศาสตร์ในขณะนั้น ปัญหาคือ ศาลจะตัดสินคดีอย่างไรเมื่อพยานผู้เชี่ยวชาญที่คู่ความนำสืบเป็น พยานบุคคลไม่สามารถให้การยืนยันได้ ในขณะที่กฎหมายมีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว

จากสาเหตุความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์นี้ ทำให้เกิดแนวคิดที่จะพัฒนาหลักกฎหมาย ที่จะนำมาปรับใช้กับคดีที่มีการเรียกร้องให้มีความรับผิดชอบแพ่งเกี่ยวกับความเสียหายอันเกิดจาก วัตถุมีพิษหรือวัตถุมีพิษ

นักนิติศาสตร์มีความเห็นในเรื่องทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลนี้หลาย ประการ แต่ตามแนวคิดของนักนิติศาสตร์ชาวเยอรมันได้กำหนดหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้เป็นทฤษฎี สำคัญ 2 ทฤษฎี คือ

2.3.1 ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนไข

ทฤษฎีนี้ถือหลักว่า หากปรากฏว่าไม่มีการกระทำดังที่ถูกกล่าวหาแล้ว ผลจะไม่เกิดขึ้น เช่นนั้น แม้ผลอันหนึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากเหตุหลายประการ ถ้าการกระทำของจำเลยเป็นเหตุหนึ่งที ก่อให้เกิดผลอันนั้นขึ้น จำเลยต้องรับผิดชอบหรืออาจกล่าวในรูปเงื่อนไขได้ว่า การกระทำของจำเลยเป็น เงื่อนไขให้เกิดผลขึ้น ซึ่งถ้าไม่มีการกระทำของจำเลย ผลนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น แสดงว่าผลที่เกิดขึ้น เพราะการกระทำของจำเลย จำเลยจึงต้องรับผิดชอบ ซึ่งทฤษฎีนี้สามารถอธิบายสาระสำคัญได้ดังนี้

ประการแรก ความเสียหายต้องเป็นผลโดยตรงจากการกระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย กล่าวคือ โดยหลัก ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เป็นผลโดยตรงที่ เกิดขึ้นจากการกระทำของตน ซึ่งการจะวินิจฉัยว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลโดยตรงจากการ กระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายหรือไม่นั้น สามารถทำได้โดยการตั้งคำถามว่า หากไม่มีการ กระทำเช่นนั้นแล้ว ผลเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับนั้นจะเกิดขึ้นหรือไม่ ถ้าคำตอบคือ หากไม่มีการ กระทำเช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว ถือว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลโดยตรงจากการกระทำของผู้ ก่อให้เกิดความเสียหาย ดังนั้น ในทางกลับกัน หากไม่มีการกระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย ความเสียหายก็ยังคงเกิดกับผู้เสียหายอยู่ดี ก็จะถือได้ว่า ความเสียหายนั้นไม่ใช่ผลโดยตรงนั่นเอง⁴⁰

ประการที่สอง ความเสียหายที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากเหตุหลายเหตุ กล่าวคือ การที่ ผู้เสียหายได้รับความเสียหายอาจเกิดจากการกระทำของบุคคลหลายคนมากระทำรวมกันให้เกิด ความเสียหายกับผู้เสียหายไม่ว่าจะเป็นการร่วมกันกระทำความผิดหรือต่างฝ่ายต่างก่อให้เกิด ความเสียหายแก่ผู้เสียหายโดยมิได้ข้องเกี่ยวกับกันก็ตามกรณีที่มีผู้ก่อความเสียหายหลายคนและผลจาก การกระทำของแต่ละคนมารวมกันก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหาย ดังนี้ แต่ละคนต่างก็มี

⁴⁰ ชัยภัทร นิสาณิงงศ์. *อ่าวแล้วเชิงอรรถที่ 37*. หน้า 6-13.

ความรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ซึ่งความรับผิดชอบดังกล่าวไม่ต้องคำนึงถึงการกระทำของผู้อื่นที่ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นด้วยเหมือนกัน เนื่องจากหากว่าไม่มีการกระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายคนใดคนหนึ่งแล้วผลเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น จึงถือว่าการกระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแต่ละคนนั้นมีน้ำหนักในการก่อให้เกิดความเสียหายเท่าๆ กันนั่นเอง

การใช้ทฤษฎีเงื่อนไขจะส่งผลให้ขอบเขตความรับผิดชอบของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายกว้างมาก กล่าวคือ ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายจะต้องรับผิดชอบในผลเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนอย่างไม่จำกัด ไม่ว่าความเสียหายจะมีมากเพียงใด หากว่าความเสียหายนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำของตนแล้ว ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายก็จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมด⁴¹

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีนี้ถือหลักว่า หากปรากฏว่าไม่มีการกระทำดังที่ถูกล่ามเอาไว้แล้ว ผลจะไม่เกิดขึ้นเช่นนั้น แม้ผลอันหนึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากเหตุหลายประการ ถ้าการกระทำของจำเลยเป็นเหตุหนึ่งที่เกิดผลอันนั้นขึ้น จำเลยต้องรับผิดชอบ หรืออาจกล่าวในรูปเงื่อนไขได้ว่าการกระทำของจำเลยเป็นเงื่อนไขให้เกิดผลขึ้น ซึ่งถ้าหากไม่มีการกระทำของจำเลยผลนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น แสดงว่าผลที่เกิดขึ้นเพราะการกระทำของจำเลย จำเลยจึงต้องรับผิดชอบ จะเห็นได้ว่าทฤษฎีนี้ยึดหลักเกณฑ์ในเรื่องกฎธรรมชาติเป็นข้อใหญ่และถือว่าเหตุทุกเหตุทำให้เกิดผลขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น กรณีมีมลพิษทางอากาศ ประชาชนที่อาศัยบริเวณนั้นนำเรื่องมาฟ้องร้องดำเนินคดีโดยอ้างว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศเกิดจากโรงงานปูนซีเมนต์ที่ตั้งอยู่บริเวณนั้น เมื่อนำทฤษฎีนี้มาปรับยอมถือได้ว่าการกระทำของโรงงานปูนซีเมนต์เป็นเหตุหนึ่งที่เกิดผลคือ มลพิษทางอากาศขึ้น⁴²

2.3.2 ทฤษฎีมูลเหตุที่เหมาะสม

ทฤษฎีถือว่าในบรรดาเหตุทั้งหลายที่ก่อให้เกิดผลขึ้นนั้น ในแง่ความรับผิดชอบของผู้กระทำการใดๆแล้ว เฉพาะแต่เหตุที่ตามปกติย่อมก่อให้เกิดผลเช่นนั้นเท่านั้นที่ผู้กระทำต้องรับผิดชอบ ถ้าหากเป็นผลที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจคาดคิดได้ว่าจะเกิด ด้วยเหตุเป็นความบังเอิญหรือความไม่ปกติของเหตุการณ์แล้ว ผู้กระทำก็ไม่ต้องรับผิดชอบในผลเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเพราะผลนั้นไกลเกินกว่าเหตุ ตัวอย่างเช่น กรณีที่มีโรงงานหลายแห่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ โจทก์กล่าวหาว่าน้ำทิ้งจากโรงงานเหล่านี้เป็นเหตุให้แม่น้ำเน่าเสีย ถ้าศาลใช้ทฤษฎีนี้ในการปรับข้อเท็จจริงเข้ากับข้อกฎหมายว่า การกระทำของจำเลยคือ เจ้าของโรงงานมีความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้น หมายถึง

⁴¹ สักดิ์ สนองชาติ . (2547). *คำอธิบายโดยย่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 39.

⁴² จี๊ด เศรษฐบุตร. (2523). *หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 89.

น้ำในแม่น้ำเน่าเสียหรือไม่ ถ้ามีความสัมพันธ์กันจำเลยก็ต้องรับผิดชอบ ศาลก็ต้องพิจารณาถึงสถานที่ตั้งของโรงงานจำเลยแต่ละรายว่าอยู่ห่างจากฝั่งแม่น้ำเพียงใด คืออยู่บริเวณต้นน้ำหรือปลายน้ำ ถ้าจำเลยคนใดมีโรงงานอยู่ห่างฝั่งแม่น้ำมากและมีข้อเท็จจริงปรากฏด้วยว่า โรงงานดังกล่าวนี้มีระบบกำจัดน้ำทิ้งที่มีประสิทธิภาพและจำเลยได้มีการกำจัดน้ำทิ้ง โดยผ่านกรรมวิธีตามระบบกำจัดน้ำทิ้งของตน ศาลก็อาจจะวินิจฉัยยกฟ้องเฉพาะในส่วนที่กล่าวหาจำเลยรายนี้ กล่าวคือ ศาลจะต้องวินิจฉัยไปตามข้อเท็จจริงที่เหมาะสมว่าจำเลยคนใดควรจักต้องรับผิดชอบหรือไม่⁴³

ทั้งสองทฤษฎีนี้ต่างมีข้อดีและข้อเสียอยู่ด้วยกัน แม้ในกรณีที่มีการนำมาปรับใช้กับคดีละเมิดต่างๆ ไป กล่าวคือ ทฤษฎีเงื่อนไขถือหลักว่า ถ้าไม่มีการกระทำความเสียหายจะไม่เกิด แต่เมื่อมีการกระทำและก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นผู้กระทำจึงต้องรับผิดชอบ ซึ่งเป็นหลักที่ตรงกับความจริงตามธรรมชาติ แต่มีข้อเสียที่อาจทำให้จำเลยต้องรับผิดชอบยืนยาวไปโดยไม่มีขอบเขต ตลอดจนความเสียหายที่ไม่มีใครคาดหมายได้ก็ต้องรับผิดชอบ ส่วนทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสมถือว่า ผลที่ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบต้องเป็นผลที่ตามปกติควรเกิดจากการกระทำของผู้กระทำนั้นซึ่งเป็นหลักที่ตรงกับหลักวินิจฉัยความผิดหรือความประมาทเลินเล่อของจำเลย ซึ่งต้องวินิจฉัยตามพฤติการณ์ซึ่งคนในฐานะเช่นจำเลยควรจะทราบ แต่หลักนี้จำกัดผลที่ผู้กระทำต้องรับผิดชอบภายในวงที่ผู้กระทำควรคาดเห็นได้เท่านั้น ซึ่งขัดกับความเป็นจริงที่อาจมีความเสียหายที่เป็นผลโดยตรงจากการกระทำของจำเลยแท้ๆ แต่จำเลยผู้กระทำกลับไม่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ผู้เสียหายซึ่งไม่มีส่วนทำอะไรเลยต้องรับบาปเคราะห์ไปตามยถากรรม

กล่าวโดยสรุป ในทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนไขนั้น จะมีผลทำให้เป็นการขยายความรับผิดชอบของคนมากยิ่งขึ้น เพราะเพียงการมีส่วนกระทำที่ก่อให้เกิดผลนั้นขึ้นก็ต้องรับผิดชอบแล้วทั้งที่จริงยังมีสาเหตุอื่นมาแทรกซ้อนตัดความเชื่อมโยงระหว่างการกระทำของผู้ถูกกล่าวหา กับผลก็ได้ เช่น อาจเป็นเพราะการกระทำของคนอื่นหรือของผู้เสียหายเอง แต่กลับกลายเป็นว่า ผู้ถูกกล่าวหา กลับต้องเป็นผู้รับผิดชอบในผลเสียหายนั้นทั้งหมดซึ่งไม่ได้อยู่ในความคาดหมาย อาจเรียกได้ว่าเป็นการรับผิดชอบ โกลเกินกว่าเหตุ ส่วนทฤษฎีมูลเหตุที่เหมาะสมนั้น จำกัดขอบเขตความรับผิดชอบไว้เพียงผลธรรมดาซึ่งเกิดขึ้นตามปกติของการกระทำนั้นๆ จึงเป็นการลดขอบเขตความรับผิดชอบของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำให้เกิดความเสียหายได้ ในขณะที่ผู้เสียหายก็จะไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเพราะต้องรับผิดชอบในความเสียหายเอง

⁴³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 89.

ในปัจจุบัน กฎหมายที่ใช้บังคับในคดีสิ่งแวดล้อม ล้วนแต่กำหนดหน้าที่ให้โจทก์ต้อง พิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของจำเลยตามทฤษฎีนี้ทั้งสิ้น กล่าวคือ โจทก์ต้อง พิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยกับความเสียหายมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ คือ ถ้าการกระทำและ ผลเสียหายเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและแล้ว ผู้กระทำก็จำต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นซึ่ง ความสามารถในการพิสูจน์ของ โจทก์ที่มีมืออยู่อย่างจำกัดดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ทำให้โจทก์ ในคดีสิ่งแวดล้อมต้องประสบปัญหาในการที่จะได้รับการเยียวยาความเสียหาย

2.3.3 ทฤษฎีความน่าจะเป็น (Probability Theory)

การพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลอีกแนวหนึ่งที่เกิดจากการ ตระหนักว่าการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลในคดีที่มีการเรียกร้องค่าเสียหายอัน เกิดจากมลพิษหรือวัตถุมีพิษมีความยากลำบากเพราะมีปัญหาเรื่องความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์ คือ การนำทฤษฎีความน่าจะเป็นมาใช้ซึ่งทฤษฎีนี้มาจากหลักคณิตศาสตร์ซึ่ง ได้มีการนำมา ประยุกต์ใช้ในหลายเรื่อง รวมทั้งในทางนิติศาสตร์ด้วย

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่า⁴⁴ ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น “น่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย” หรือ “มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าความเสียหายนั้นน่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย” ถ้าโจทก์ผู้ กล่าวอ้างเพียงแต่พิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าความเสียหายที่ตนได้รับน่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย หรือมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลยเพียงเท่านั้นภาระหน้าที่ ในการนำสืบก็จะ โอนไปยังจำเลยที่จะต้องเป็นผู้พิสูจน์หักล้างข้อกล่าวอ้างของโจทก์ กล่าวคือ โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ให้ได้ความแน่ชัดว่าความเสียหายที่โจทก์ได้รับนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลย

หากทฤษฎีความน่าจะเป็นได้นำมาใช้ในการบัญญัติกฎหมาย หรือใช้เป็นแนวทางใน การวินิจฉัยของศาลก็จะเป็นการบรรเทาภาระการพิสูจน์ของ โจทก์คดีสิ่งแวดล้อมในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการที่โจทก์จะ ได้รับการเยียวยา ความเสียหาย

⁴⁴ กมลทิพย์ คดีการ. (2529). *มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมและทดแทนความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์

2.4.1 หลัก ผู้ใดกล่าวอ้าง ผู้นั้นนำสืบ

หลักนี้ เป็นหลักที่แพร่หลายและได้รับการยอมรับมากที่สุด เนื่องจาก เมื่อคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์แก่รูปคดีของตน คู่ความฝ่ายนั้นก็ชอบที่จะต้องรับภาระและเสี่ยงภัยที่จะแพ้คดีในประเด็นนั้น หากคนไม่สามารถพิสูจน์ได้ ในประเทศไทย หลักนี้มีปรากฏอยู่ในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 ซึ่งมีใจความสำคัญว่า “ คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อสนับสนุนคำคู่ความของตน ให้คู่ความฝ่ายนั้นมีภาระการพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น” ดังนั้น ในคดีที่โจทก์ฟ้องบรรยายข้อเท็จจริงโดยมาและจำเลยให้การปฏิเสธ ไม่ว่าจะปฏิเสธลอย หรือปฏิเสธโดยอ้างเหตุการณ์นั้นชัดเจน โจทก์จะต้องเป็นฝ่ายมีหน้าที่นำสืบเพราะเป็นฝ่ายกล่าวอ้างและในคดีที่จำเลยให้การรับหรือถือว่ารับในประเด็นที่โจทก์กล่าวอ้าง แต่ยกข้อต่อสู้ขึ้นใหม่ ดังนี้ ประเด็นที่โจทก์อ้างย่อมฟังเป็นที่ยุติและข้อต่อสู้ของจำเลยย่อมเป็นประเด็นพิพาทที่จำเลยอ้างขึ้นใหม่ จำเลยจึงมีหน้าที่ต้องนำสืบ⁴⁵ เช่น โจทก์บรรยายฟ้องว่า โจทก์ได้ใช้ทางพิพาทเป็นทางน้ำกระบือเข้าออกมาสืบปีแล้ว ต่อมาจำเลยปิดกั้น ขอให้จำเลยเปิดทางภาระจำยอมจำเลยให้การต่อสู้ว่าที่พิพาทเป็นที่ดินของจำเลย ไม่เคยมีภาระจำยอมผ่านที่ดินนี้ โจทก์กับพวกเพิ่งถือวิสาสะเดินผ่านที่พิพาทเมื่อสืบกว่าปีมานี้ ดังนี้ เท่ากับจำเลยยอมรับว่า โจทก์ได้เดินผ่านที่ดินนี้มากกว่าสืบปี เมื่อจำเลยอ้างว่าไม่ได้ภาระจำยอมเพราะเป็นการเดินวิสาสะ จำเลยจึงต้องมีหน้าที่นำสืบ⁴⁶ เป็นต้น

2.4.2 หลักข้อสันนิษฐานที่ควรจะเป็นซึ่งปรากฏจากสภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์

ตามหลักนี้ ศาลต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ทุกสิ่งย่อมจะต้องเป็นไปตามธรรมดา⁴⁷ ตามธรรมชาติ ดังนั้น ถ้าคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงที่ผิดธรรมดา ฝ่ายนั้นต้องมีภาระการพิสูจน์ หรือที่เรียกว่า ข้อสันนิษฐานในทางข้อเท็จจริง คือเนื่องจากในการสืบพยานหลักฐานของคู่ความ เมื่อได้ปรากฏข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแล้ว ก็อาจทำให้ศาลสันนิษฐานในข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นได้ และถ้ามีข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงเช่นนี้เกิดขึ้น เมื่อใดฝ่ายที่จะต้องเสียผลในสันนิษฐานนั้น ก็มีภาระการพิสูจน์หักล้างข้อสันนิษฐานนั้นเกิดขึ้นทันที เช่น ในการทำสัญญาธุรกิจ โดยปกติธรรมดาจะได้รับการสันนิษฐานทางธุรกิจว่าต้องมีค่าตอบแทน ถ้าฝ่ายใดกล่าวอ้างว่าเป็นการทำให้เปล่า ฝ่ายนั้นต้องมีภาระการพิสูจน์ ซึ่งหลักนี้มีการขยายความต่อไปด้วยว่า หลักกฎหมายที่เป็นหลักทั่วไปถือเป็นสิ่งธรรมดาของกฎหมายเรื่องนั้น ส่วนข้อยกเว้นถือเป็น

⁴⁵ เข็มชัย ชูดีวงศ์. (2542). *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน*. กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 63.

⁴⁶ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 275/2508.

⁴⁷ คณิ่ง ฤาไชย. (2521). *พยาน*. กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์. หน้า 35.

สิ่งผิดปกติ ดังนั้น ถ้าคู่ความฝ่ายใดอ้างว่าตนมีสิทธิตามข้อยกเว้น ฝ่ายนั้นมีภาระการพิสูจน์ เช่น หลักผู้รับ โอนไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอนเป็นหลักทั่วไป ดังนั้นในคดีที่โจทก์ฟ้องทรัพย์ที่ถูกขโมยคืนจากจำเลย ถ้าจำเลยต่อสู้ว่าจำเลยซื้อมาจากการขายทอดตลาดของศาลโดยสุจริต ดังนี้ จำเลยต้องมีภาระการพิสูจน์

หลักนี้ได้มีการบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 มีใจความสำคัญว่า หากมีข้อสันนิษฐานที่ควรจะเป็นซึ่งปรากฏจากสภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์ เป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว กล่าวคือ โดยทั่วไปโจทก์มีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงที่ตนเป็นฝ่ายกล่าวอ้าง แต่ในบางสถานการณ์ ที่สภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์ แสดงตัวของมันอยู่ว่าจำเลยน่าจะเป็นฝ่ายประมาท ถ้าจำเลยไม่ประมาท เหตุร้ายนี้ไม่น่าจะเกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อสันนิษฐานตามความเป็นจริงที่เปลี่ยนภาระการพิสูจน์จากฝ่ายโจทก์ไปให้กับจำเลย ที่จะต้องพิสูจน์หักล้างข้อสันนิษฐานตามความเป็นจริงนี้ว่า ตนไม่ได้ประมาทเพราะอะไร หรือตนได้ใช้ความระมัดระวังเพียงพอแล้วในสถานการณ์นั้นอย่างไร ถ้าจำเลยนำสืบไม่ได้หรือไม่สมมาตรฐานการพิสูจน์ จำเลยก็ต้องรับผิดชอบ

2.4.3 หลัก Exclusive Knowledge หรือ หลักข้อเท็จจริงที่อยู่ในความรู้เห็นของคู่ความฝ่ายใดแต่เพียงฝ่ายเดียวควรจะให้คู่ความฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้น

หลักนี้เป็นหลักกฎหมายอังกฤษ⁴⁸ ที่กำหนดขึ้นเพื่อความเป็นธรรมในการต่อสู้คดี เพราะหากเป็นกรณีที่ข้อเท็จจริงใดอยู่ในความรู้เห็นของคู่ความแต่เพียงฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดย่อมไม่เป็นธรรมหากกฎหมายกำหนดให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องเป็นฝ่ายรับภาระการพิสูจน์ เช่น สามีฟ้องหย่าภรรยาอ้างว่ามีชู้ โดยสามีอ้างว่าภรรยามีครรภ์แต่ตนเป็นหมัน ดังนี้ ข้อเท็จจริงที่ว่าภรรยามีครรภ์หรือไม่อยู่ในความรู้เห็นภริยาเพียงฝ่ายเดียว ดังนี้ ภริยาต้องเป็นคนพิสูจน์ว่าตนมิได้มีครรภ์ หลักนี้ใช้กันมากในเรื่องละเมิดอันเกิดจากความประมาท ตามปกติการที่โจทก์อ้างว่าจำเลยประมาททำให้เกิดความเสียหาย โจทก์ต้องมีภาระการพิสูจน์ แต่บางกรณี โจทก์ไม่มีทางพิสูจน์ได้เพราะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความประมาทอยู่ในความรู้เห็นของจำเลยฝ่ายเดียว ถ้าหากกฎหมายกำหนดให้โจทก์ต้องเป็นฝ่ายมีภาระการพิสูจน์ โจทก์ก็ต้องตกเป็นฝ่ายแพ้คดี จึงทำให้เกิดหลัก Res Ipsa Loquitur (เหตุการณ์หรือวัตถุบอกเรื่องของมันเอง) ขึ้น ซึ่งหลักนี้มีว่า ถ้าอุบัติเหตุเกิดขึ้นทำให้โจทก์เสียหาย เพราะการกระทำของจำเลย และเหตุนั้นอยู่ในความรู้เห็นของจำเลยเพียงฝ่ายเดียวแล้ว ถ้าจำเลยไม่

⁴⁸ กนกพรรณ ดันวิมรัตน์. (2553). *ภาระการพิสูจน์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลในคดีสิ่งแวดล้อม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 28-29.

สามารถอธิบายถึงสาเหตุนั้นได้ ต้องถือว่าจำเลยประมาทไว้ก่อน และจำเลยต้องมีภาระการพิสูจน์แก่ ว่าตนมิได้ประมาท ดังนั้น ตามหลักนี้ แม้ว่าคู่ความฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดก็ไม่ใช่ เรื่องสำคัญ พิจารณาเพียงว่า ข้อเท็จจริงอยู่ในความรับรู้ของคู่ความฝ่ายใดแต่ฝ่ายเดียว ฝ่ายนั้นก็ มีภาระการพิสูจน์

ในประเทศไทย มีการนำหลักนี้มาบัญญัติไว้ในคดีคุ้มครองผู้บริโภค ตามพระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ซึ่งได้กำหนดภาระการพิสูจน์ของคู่ความไว้ในมาตรา 29 มีสาระสำคัญว่า ประเด็นข้อพิพาทข้อใดจำเป็นต้องพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการผลิต การประกอบ การออกแบบ หรือส่วนผสมของสินค้า การให้บริการหรือการดำเนินการใดๆ ซึ่งศาลเห็นว่าข้อเท็จจริงดังกล่าวอยู่ในความรู้เห็น โดยเฉพาะของคู่ความฝ่ายที่เป็นผู้ประกอบธุรกิจ ให้ภาระการพิสูจน์ในประเด็นดังกล่าวตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่เป็นผู้ประกอบธุรกิจนั้น และตาม กฎหมายสาระบัญญัติก็พบว่ามีการนำหลักนี้มาใช้ ยกตัวอย่างเช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 436 บัญญัติว่า “บุคคลผู้อยู่ใน โรงเรือนต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดเพราะของตกลง จากโรงเรือนนั้นหรือเพราะสิ่งขวางของไปตกในที่อันมิควร” จะเห็นได้ว่า ความรับผิดชอบในเรื่องของ ตกหล่นจากโรงเรือนจะมีอยู่กับเจ้าของ โรงเรือนเสมอ จนกว่าจะพิสูจน์แก้ตัว ซึ่งเป็นไปตามหลัก Res Ipsa Loquitur ที่เจ้าของโรงเรือนควรจะเป็นผู้รับรู้ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นทั้งหมดแต่เพียงฝ่ายเดียว จึงเป็นฝ่ายต้องรับภาระการพิสูจน์ อีกทั้งในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 849/2490 ซึ่งวินิจฉัยว่า “เกิดไฟไหม้บ้านเช่าแม้ผู้ให้เช่าจะนำสืบไม่ได้ความว่าไฟเกิดขึ้นด้วยเหตุใดหรือใครทำให้เกิดขึ้นก็ดี เมื่อได้ ความว่าไฟเกิดขึ้นในบ้านเช่า ไม่ใช่ถูกลามมาจากที่อื่นแล้ว ผู้เช่าก็มีหน้าที่นำสืบแสดงข้อแก้ตัว เพื่อให้พ้นจากความรับผิด ถ้าสืบไม่ได้ก็ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดจากไฟไหม้นั้น

2.5 ระบบการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม

ระบบการค้นหาข้อเท็จจริงในทางคดีนั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ

- 1) ระบบกล่าวหา (Accusatorial หรือ Adversary)
- 2) ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

1) ระบบกล่าวหา

เป็นระบบที่ใช้กันอยู่ในประเทศที่เป็นระบบกฎหมาย Common Law เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ระบบนี้สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งนำเรื่องราวมาฟ้องร้องว่ากล่าวบุคคลหนึ่ง ต่อผู้มีอำนาจเพื่อให้ผู้มีอำนาจชำระคดีแก่ตน เช่น ในประเทศอังกฤษเมื่อ 800-900 ปีที่ผ่านมา

มีวิธีการแสวงหาความจริงโดยใช้วิธีพิจารณาที่อาศัยเพลิง อาศัยน้ำ หรืออาศัยการต่อสู้ด้วยอาวุธ วิธีพิจารณาทั้งสามนี้เกิดขึ้นเพราะชาวอังกฤษในสมัยนั้นเชื่อถือ และมีความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า และเชื่อมั่นว่าผู้บริสุทธิ์หรือผู้สุจริตเท่านั้นที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะคุ้มครอง หากผู้ใดไม่บริสุทธิ์แล้ว พระเจ้าของเจ้าจะลงโทษผู้นั้นให้มีอันเป็นไปต่างๆ ดังนั้น การพิจารณาว่าฝ่ายใดผิด หรือถูก จึงมิได้อยู่ที่การนำพยานมาพิสูจน์ความจริง แต่สำคัญอยู่ที่ว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้ปฏิบัติตามกติกาซึ่งผู้พิพากษาวางไว้ได้ครบถ้วนกว่ากัน

สาระสำคัญของการพิจารณาในระบบนี้คือ ผู้ชำระความต้องวางตัวเป็นกลางจริงๆ เพื่อควบคุมให้คู่ความทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามกติกาอย่างเคร่งครัด ดังนั้น เมื่อต่อมาวิธีพิจารณาได้วิวัฒนาการจากการอาศัย เพลิง น้ำ หรือการต่อสู้มาเป็นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงโดยพยานหลักฐาน และกติกาการต่อสู้กลายเป็นกฎเกณฑ์การนำพยานเข้าสืบร่องรอยเดิมอันเป็นเอกลักษณ์ของระบบนี้ที่คงปรากฏอยู่ คือ ผู้พิพากษาต้องวางตัวเป็นกลางเคร่งครัดจะเอนเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ และอำนาจของศาลในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือตัดทอนพยานก็มีจำกัดหรือแทบไม่มีเลย ต้องปล่อยให้คู่ความดำเนินคดีหาพยานหลักฐานเต็มที่และหลักเกณฑ์ในการที่จะนำพยานหลักฐานอย่างไรมาพิสูจน์ได้หรือไม่ได้เป็นไปอย่างเคร่งครัด มีบทตัดพยานที่เด็ดขาด เพื่อมิให้พยานที่ต้องห้ามเข้าสู่สำนวนความเท่ากับเป็นการไม่สืบพยานนั้นเลย ทั้งนี้ เพื่อมิให้ทั้งสองฝ่ายได้เปรียบเสียเปรียบแก่กัน ดังนั้น ระบบกล่าวหาจึงเป็นระบบที่วิธีการชำระความเป็นไปในทางที่มีโจทก์มีจำเลย ผู้ชำระตั้งตนเป็นกลางคอยดูแลให้ทั้งสองฝ่ายได้ดำเนินคดีของตนไปตามกฎเกณฑ์ที่ได้วางขึ้นไว้โดยเคร่งครัด

ในระบบถือหลักว่าศาลหรือผู้พิพากษาเปรียบเสมือนกรรมกรของการต่อสู้คดีที่จะต้องวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด การพิสูจน์ข้อเท็จจริงต่างๆเป็นหน้าที่ของคู่ความซึ่งจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้หรือตามที่ศาลสั่ง ระบบกล่าวหาถือว่าภาระการพิสูจน์เป็นของคู่ความ (Burden of Proof) ถ้าคู่ความฝ่ายใดไม่พิสูจน์ข้อเท็จจริงใดซึ่งตนมีภาระหรือหน้าที่ที่ย่อมแพ้ในประเด็นข้อนั้น ระบบกล่าวหาที่มีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้ ประการแรก ศาลมีบทบาทจำกัดเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือช่วยคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแสวงหาพยานหลักฐาน การดำเนินการพิจารณามีกฎเกณฑ์ละเอียดปลีกย่อยมาก ศาลใช้ดุลพินิจได้น้อย การยกฟ้องโดย Technicality มาก อีกประการคือคู่ความสองฝ่ายมีบทบาทสำคัญเป็นคู่ต่อสู้ซึ่งกันและกันเห็นได้ชัด ในคดีอาญาศาลจะไม่ช่วยโจทก์แสวงหาพยานหลักฐาน ดังนั้น บางครั้งศาลอาจยกฟ้องต่างๆ ที่ปรากฏว่าจำเลยกระทำผิดก็ได้ และประการสุดท้าย ในระบบกล่าวหา มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัดมาก ศาลมีโอกาสใช้ดุลพินิจได้น้อย มีบทตัดพยานเด็ดขาด

ไม่ยอมให้ศาลรับพยานนั้นเข้าสู่สำนวนความเลย นอกจากนี้ การใช้คำถามในการซักถาม ตามค้ำาน ก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์โดยเคร่งครัด

2) ระบบไต่สวน

ระบบไต่สวนมีที่มาจากอิทธิพลวิธีชำระความของผู้มีอำนาจในศาสนาโรมันคาทอลิก ในวงการศาสนาคริสต์นั้นเมื่อผู้มีอำนาจปกครองดูแลได้ทราบว่ามีกรกระทำคามผิด หรือการกระทำอันมิชอบเกิดขึ้นในสังคมของตน ผู้มีอำนาจปกครองจะต้องไต่สวนค้นหาข้อเท็จจริงให้ได้ โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะมีผู้เสียหายหรือบุคคลอื่นมากล่าวหาหรือไม่ และการหาตัวผู้กระทำคามผิด ก็ไม่มีใครมีหลักเกณฑ์ในการไต่สวนหรือวิธีพิจารณาเคร่งครัด เพราะมุ่งแต่จะเอาผลที่จะได้รู้ถึงข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นมากกว่า จึงอาจมีการใช้วิธีทรมานจำเลยด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้จำเลยยอมรับสารภาพและล่าข้อเท็จจริงให้หมดให้ผู้ชำระคามฟัง การพิจารณาอาจทำลับหลังจำเลย คือการสืบพยานอาจทำโดยจำเลยไม่มีโอกาสรู้เห็นก็ได้เพราะถือว่าผู้ชำระคามสามารถให้ความยุติธรรมและคุ้มครองสิทธิให้จำเลยอยู่แล้ว ระบบนี้มีอิทธิพลอยู่ในภาคพื้นยุโรปซึ่งเดิมเคยตกอยู่ใต้อิทธิพลของสันตะปาปาแห่งกรุงโรม และต่อมาก็มีบทบาทสำคัญในประเทศต่างๆภาคพื้นยุโรปที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ ต่อมาเมื่อระบบการทรมานจำเลยหมดไปและนักกฎหมายเริ่มค้นหาข้อเท็จจริงโดยทางพยานหลักฐาน ระบบนี้ก็คลี่คลายไปในทางค้นหาความจริงโดยมีการนำพยานเข้าสืบ แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์เดิมอยู่ คือ ศาลมีหน้าที่ค้นหาข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานต่างๆทั้งที่คู่ความนำมาเสนอต่อศาล หรือศาลเห็นสมควรเรียกมาสืบเองและไม่มีบทกฎหมายวางระเบียบการสืบพยาน หรือไม่มีบทตัดพยานโดยเคร่งครัดว่าพยานประเภทนี้รับฟังได้ พยานประเภทนี้รับฟังไม่ได้ ดังนั้น ศาลมักจะรับพยานหลักฐานทุกชิ้นเข้าสู่สำนวนความ และจะไปพิจารณาละเอียดตอนซึ่งนำนักพยานหลักฐานว่า พยานชิ้นใดควรมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด

ในระบบไต่สวนถือว่าหน้าที่ในการค้นหาข้อเท็จจริงหรือภาระการพิสูจน์เป็นของศาล ศาลมีบทบาทสำคัญในการที่จะสืบพยานหรือจะงดสืบพยานใดก็ได้ ถึงแม้คู่ความจะมีสิทธินำเสนอพยานต่อซักถามก่อนแล้วค่อยให้คู่ความซักถามภายหลัง ในระบบไต่สวนนี้กฎหมายลักษณะพยานไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญนัก ส่วนมากบัญญัติไว้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายของวิธีพิจารณาความ โดยเฉพาะกฎหมายอย่างยั้งไม่มีบทตัดพยานหรือกฎหมายที่ห้ามนำเสนอพยานหลักฐานที่เข้มงวด ส่วนใหญ่ศาลจะรับฟังพยานหลักฐานทุกประเภทเว้นแต่พยานนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับคดี อย่างไรก็ตามศาลมีอำนาจอย่างกว้างขวางที่จะใช้ดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานที่เสนอมาโดยคู่ความ และดุลพินิจนี้มักถูกโต้แย้งไม่ได้ นอกจากการรับฟังพยานหลักฐานที่เสนอมาโดยกว้างขวางแล้วศาลยังมีดุลพินิจในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานอย่างเต็มที่

ระบบใต้สวนมีลักษณะสำคัญ สรุปได้ดังนี้ คือ ศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณา คดี มีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติม หรือคัดสืบพยาน ทั้งนี้เพื่อค้นหาให้ได้ข้อเท็จจริงใกล้เคียงความจริงมากที่สุด การกำหนดระเบียบวิธีเกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อยศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจได้กว้างขวาง และยืดหยุ่นได้มากและการพิจารณาคดีโดยเฉพาะในคดีอาญา จะมีลักษณะการดำเนินการระหว่าง ศาลกับจำเลย โจทก์จะไม่มีบทบาทสำคัญนักเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหาพยานหลักฐาน ส่วนระดับความช่วยเหลือที่โจทก์กับศาลจะร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระบบของแต่ละ ประเทศ เช่น ในประเทศฝรั่งเศส มักจะไม่มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัดมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะไม่มีบทตัดพยานที่เด็ดขาด แต่จะเปิดโอกาสให้มีการเสนอพยานหลักฐานทุกชนิดมาสู่ ศาลได้และศาลก็มีอำนาจใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง

2.6 ความรับผิดทางแพ่งในคดีสิ่งแวดล้อม

กฎหมายว่าด้วยลักษณะละเมิดเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของกฎหมายสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นกฎหมายสิ่งแวดล้อมของไทยหรือกฎหมายสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษและญี่ปุ่น เป็นต้น เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยละเมิดได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ ความรับผิดในการที่บุคคลหนึ่งก่อให้เกิดความเสียหายแก่อีกบุคคลหนึ่ง โดยมีขอบด้วยกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็คดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมหรือคดีอื่นก็ตาม

2.6.1 ความรับผิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 420 บัญญัติว่า “ ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น”กรณีที่ต้องมีการทำละเมิดเกิดขึ้นตามมาตรา 420 นั้นจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

(1) จะต้องมีการกระทำของบุคคลหรือ “ผู้ใด” เกิดขึ้น โดยผู้ที่กระทำการนั้นอาจเป็นบุคคลธรรมดาซึ่งอาจจะเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วหรือเป็นผู้เยาว์ก็ได้ ขณะเดียวกันการกระทำนั้น อาจเป็นของนิติบุคคลก็ได้ เช่น การที่โรงงานของบริษัทแห่งหนึ่งระบายควันพิษออกจากปล่องควัน ทำให้ชาวบ้านข้างเคียงเป็นโรกระบบทางเดินหายใจ แต่การกระทำของนิติบุคคลนั้นจะต้องดำเนินการผ่านการกระทำของบุคคลธรรมดา

ในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นแก่บุคคลหนึ่ง โดยมีได้เกิดจากการกระทำของอีกบุคคลหนึ่ง ผู้ที่ได้รับความเสียหายย่อมไม่สามารถฟ้องเรียกค่าเสียหายจากผู้ใดได้ เพราะมิได้มี

การทำละเมิดเกิดขึ้น เช่น กรณีที่มีลมพายุพัดเอาสารประกอบชนิดหนึ่งจากโรงงาน ไปตกในบ่อเลี้ยงปลาของชาวบ้านทำให้ปลาในบ่อทั้งหมดตาย เป็นต้น คำว่า “การกระทำ” นั้น ในการตีความกฎหมายให้ถือว่ารวมถึงการไม่กระทำการ ในกรณีที่บุคคลนั้นมีหน้าที่ต้องกระทำด้วย เช่น โรงงานถ่านหินไม่จัดให้มีม่านน้ำกันฝุ่น และการไม่มีระบบกำจัดของเสีย หรือการขนส่งถ่านหินผ่านชุมชนไม่มีการปิดคลุมที่ดี กรณีเช่นนี้ถือว่าการละเมิดนั้นเกิดจากการละเว้นกระทำการซึ่งเจ้าของโรงงานจะต้องรับผิดชอบ⁴⁹

โดยที่ผู้กระทำการนั้นอาจเป็นบุคคลธรรมดาซึ่งอาจจะเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วหรือเป็นผู้เยาว์ก็ได้ ขณะเดียวกันการกระทำนั้นอาจเป็นของนิติบุคคลก็ได้ เช่น การที่โรงงานของบริษัทแห่งหนึ่งระบายควันพิษออกจากปล่องควันทำให้ชาวบ้านข้างเคียงเป็นโรคระบบทางเดินหายใจหรืออาจเป็นกรณีที่โรงพยาบาลเผาขยะติดเชื้อและควันจากการเผาขยะนั้น ได้ก่อให้เกิดการเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน เป็นต้น แต่การกระทำของบุคคลนั้นจะต้องดำเนินการผ่านการกระทำของบุคคลธรรมดา

(2) การกระทำที่ถือว่าเป็นละเมิดนั้น จะต้องเป็นการกระทำต่อบุคคลอื่น โดยผิดกฎหมายถ้าได้กระทำโดยไม่มีสิทธิ ก็ถือว่าเป็นการกระทำโดยผิดกฎหมาย ดังนั้น ถ้ากระทำโดยมีสิทธิตามกฎหมายแม้จะเกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่นก็ไม่เป็นละเมิด เช่น สิทธิของบิดามารดาที่จะลงโทษบุตรตามสมควรเพื่อว่ากล่าวตักเตือน ครูบาอาจารย์ที่จะทำโทษศิษย์ เป็นต้น หรือการใช้สิทธิตามสัญญา เช่น ทำสัญญาเช่าบ้าน การเข้าไปอยู่อาศัยในบ้านหาเป็นการบุกรุกอันเป็นการละเมิดสิทธิของเจ้าของบ้านไม่ เพราะผู้เช่ามีสิทธิตามสัญญาที่จะเข้าอยู่ได้ หรือกรณีอาศัยอำนาจตามคำพิพากษา เช่น ผู้ได้สิทธิในนาพิพาทตามคำพิพากษาเข้าทำนาในที่พิพาทแม้ต่อมาศาลสูงพิพากษากลับให้แพ้ การทำนาระหว่างนั้นก็เป็นการกระทำโดยมีสิทธิที่จะบังคับคดีได้ตามคำพิพากษาได้อยู่ในเวลานั้น หรือกรณีโรงงานไม่มีสิทธิตามกฎหมายที่จะระบายน้ำเสียไปยังที่ดินข้างเคียง หากมีการกระทำเช่นนั้นถือเป็นการละเมิดต่อเจ้าของที่ดินนั้น

กรณีที่โรงงานระบายน้ำเสียหรืออากาศเสียออกสู่สภาพแวดล้อมเป็นไปตามมาตรฐานที่ทางราชการกำหนดไว้ นั่นอาจทำให้มีผู้ตีความว่า หากมลพิษเหล่านั้นก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น เช่น ก่อให้เกิดโรคระบบทางเดินหายใจเนื่องจากสูดอากาศที่มีปริมาณความเข้มข้นของก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์สูงเป็นเวลานาน โรงงานนั้น ไม่ต้องรับผิดชอบเพราะไม่ถือว่ามี การกระทำละเมิดของโรงงาน เนื่องจากการระบายน้ำเสียหรือของเสียนั้นเป็นไปตามกฎหมายกล่าวอีกนัยหนึ่ง โรงงานมีสิทธิที่จะระบายน้ำเสียตามมาตรฐานของทางราชการ โรงงานจึงไม่ควรรับผิดชอบต่อผลของ

⁴⁹ อานาจ วงศ์บัณฑิต. (2550). *กฎหมายสิ่งแวดล้อม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิญญูชน. หน้า 508.

ความเสียหายที่เกิดจากการกระทำนั้น กรณีดังกล่าวนี้ แม้โรงงานจะสามารถระบายน้ำเสียหรืออากาศเสียดังกล่าวได้หากปฏิบัติตามมาตรฐานของทางราชการก็ตามแต่มาตรฐานดังกล่าวมิได้มิได้ให้อำนาจแก่โรงงานที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่นได้ ด้วยเหตุนี้ การระบายน้ำเสียหรืออากาศเสียของ โรงงาน ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการทำละเมิด

มีข้อสงสัยเกิดว่า แม้ว่าบางครั้งการกระทำมีลักษณะผิดกฎหมาย แต่หากว่าผู้กระทำได้รับความยินยอมจากผู้ได้รับความเสียหายแล้ว ก็ถือว่าการกระทำดังกล่าวไม่เป็นละเมิด เช่น ผู้เสียหายยินยอมให้โรงงานนำสารเคมีไปเก็บไว้ในที่พักอาศัยของตน โดยเชื่อว่าตนเองมีภูมิคุ้มกันมากกว่าบุคคลทั่วไป ต่อมาผู้เสียหายเจ็บป่วยเพราะสารเคมีนั้น ผู้เสียหายยอมไม่สามารถฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายตามมาตรา 420 ได้ เพราะว่าความยินยอมของผู้เสียหายไม่เป็นละเมิด

หากไม่เป็นการกระทำต่อบุคคลอื่น แต่เป็นการกระทำต่อทรัพย์สินที่มีได้มีบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นเจ้าของ เช่น อากาศ หรือน้ำในแม่น้ำลำคลองแล้ว ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำละเมิดตามมาตรา 420 แม้ว่าจะมีความเสียหายเกิดขึ้นต่อสิ่งนั้นก็ตาม เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

การกระทำโดยผิดกฎหมาย คือ ผู้กระทำไม่มีอำนาจที่กระทำการดังกล่าว เช่น โรงงานไม่มีสิทธิตามกฎหมายที่จะระบายน้ำเสียไปยังที่ดินข้างเคียง หากมีการกระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นการกระทำละเมิดต่อเจ้าของที่ดินนั้น

(3) การกระทำที่ถือว่าเป็นละเมิดนั้นจะต้องเกิดจากความ “จงใจ” หรือ “ประมาทเลินเล่อ” หากผู้กระทำมิได้จงใจให้เกิดผลเช่นนั้น หรือมิได้มีความประมาทเลินเล่อแต่ประการใดแล้ว ก็ถือว่าผู้นั้นมิได้กระทำละเมิด

คำว่า “จงใจ” หมายถึง การที่ผู้กระทำกระทำการใดโดยรู้สำนึกถึงผลเสียหายที่จะเกิดจากการกระทำของตน เช่น การที่ผู้กระทำระบายสารพิษออกจากโรงงานลงสู่แม่น้ำ ก็รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นสารพิษที่เป็นอันตราย อันจะส่งผลให้สิ่งมีชีวิตที่อาศัยในแม่น้ำรวมถึงมนุษย์ที่นำน้ำในแม่น้ำมาบริโภคได้รับอันตราย⁵⁰

ส่วนคำว่า “ประมาทเลินเล่อ” หมายถึง กรณีที่ผู้กระทำไม่จงใจก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น แต่ไม่ใช้ความระมัดระวังตามสมควรที่จะใช้ รวมถึงในลักษณะที่บุคคลผู้มีความระมัดระวังจะไม่กระทำด้วย ซึ่งความระมัดระวังนี้อาจเปรียบเทียบกับบุคคลผู้มีความระมัดระวังตามพฤติการณ์และตามฐานะ ในสังคมเช่นเดียวกับผู้กระทำ ความเสียหาย ความระมัดระวังในความรับผิดชอบละเมิด

⁵⁰ ไพจิตร บุญญพันธ์. (2550). *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิด*. กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 8.

จึงอาจแตกต่างกันไปตามพฤติการณ์ของบุคคล ไม่แน่นอนคงที่เหมือนความรับผิดตามสัญญา ซึ่งคำว่าประมาทเกินเลื่อ ในความรับผิดมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “กระทำโดยประมาท” ในความผิดอาญา ซึ่งได้แก่ความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวังซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่ จึงอาจกล่าวได้ว่า หากเรื่องใดที่ผู้กระทำไม่ได้ใช้ความระมัดระวังเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไปแล้วถ้ามีความเสียหายเกิดขึ้นก็ถือว่าผู้นั้นทำละเมิด

(4) การกระทำที่ถือว่าเป็นละเมิดนั้นจะต้องก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดของบุคคลอื่น ความเสียหายที่เกิดจากคดีสิ่งแวดล้อมนั้นมักเป็นกรณีที่ทำให้มีการเสียชีวิต บาดเจ็บ หรือเกิดอาการเจ็บป่วยตลอดจนสุขภาพอนามัยทรุดโทรมหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญ หากมีการทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมแต่มิได้ก่อให้เกิดความเสียหายดังกล่าวต่อบุคคลอื่น ผู้ที่ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นก็ไม่ต้องรับผิดตามมาตรา 420 ส่วนปัญหาว่าจะต้องรับผิดตามกฎหมายอื่นอีกหรือไม่ต้องพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้อง⁵¹

อย่างไรก็ดี ความเสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมคงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย อนามัยเท่านั้น แต่อาจเป็นความเสียหายต่อทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลอื่นก็ได้ เช่น กรณีการระบายน้ำเสียอาจเป็นเหตุให้สัตว์เลี้ยงตาย หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร

2.6.2 ความรับผิดตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดทางแพ่ง 2 มาตรา คือ มาตรา 96 ซึ่งเป็นความรับผิดต่อความเสียหายจากมลพิษ และมาตรา 97 ซึ่งเป็นความรับผิดในกรณีเกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติ

1) ความรับผิดต่อความเสียหายจากมลพิษ

มาตรา 96 บัญญัติว่า “แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย หรือสุขภาพอนามัยหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใดๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อกำหนดไว้ไม่ว่าการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือ

⁵¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 508-515.

ประมาณเงินเล่าของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นว่านั้นเกิดจาก

- (1) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม
- (2) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ
- (3) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเอง

หรือของบุคคลอื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อมในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น

ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นด้วย”

ผู้ที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเสียหายตามมาตรานี้ ได้แก่ เจ้าของแหล่งกำเนิดมลพิษที่เกิดการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้น คำว่า “แหล่งกำเนิดมลพิษ” จะมีความหมายเพียงใดนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ให้นิยามไว้ในมาตรา 4 ซึ่งบัญญัติว่าแหล่งกำเนิดมลพิษ หมายความว่า “ ชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม อาคารสิ่งก่อสร้าง ยานพาหนะ สถานที่ประกอบกิจการใดๆหรือสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นแหล่งที่มาของมลพิษนั้น” จะเห็นได้ว่า แหล่งกำเนิดมลพิษตามมาตรานี้มีความหมายกว้างครอบคลุมทั้งแหล่งกำเนิดมลพิษที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ หากมีผู้ได้รับความเสียหายจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษจากแหล่งกำเนิดมลพิษเหล่านี้ เจ้าของจะต้องมีความรับผิดชอบในค่าเสียหายดังกล่าว

นอกจากเจ้าของซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบโดยเฉพาะแล้วผู้ที่ต้องรับผิดชอบร่วมด้วยตามมาตรานี้ ยังรวมถึงผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษดังกล่าวนั้นอีกด้วย ซึ่งได้แก่ ผู้ควบคุมดูแลตัวแทน หรือผู้ประกอบการที่มีได้เป็นเจ้าของโรงงาน

ในการพิสูจน์ความเสียหาย ผู้เสียหายเพียงแต่พิสูจน์ให้ได้ว่ามลพิษนั้นเกิดจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายมาจากแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น โดยไม่ต้องพิสูจน์ว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษได้มีการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ ซึ่งเป็นไปตามหลักความรับผิดชอบเด็ดขาด⁵²

⁵² อุดมศักดิ์ สิริพิชญ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 2. หน้า 440-441.

2) ความรับผิดชอบในกรณีความเสียหายเกิดต่อทรัพยากรธรรมชาติ

ในส่วนของการเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาตินั้นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้นำหลักความรับผิดชอบเด็ดขาดมาบัญญัติไว้ โดยกำหนดให้ผู้ที่สร้างความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินจะต้องชดใช้ค่าเสียหายดังกล่าวให้แก่รัฐ ตามมาตรา 97 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือเป็นสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดิน มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหาย หรือเสียหายไปนั้น”

มาตรา 97 นี้ เป็นการกำหนดมาตรการเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินที่ถูกทำลายหรือได้รับความเสียหายจากการกระทำของบุคคลใดๆ ซึ่งถือเป็นความผิดต่อรัฐ

ในส่วนของผู้รับผิดชอบนั้นมาตรา 97 ใช้คำว่า “ผู้ใด” กระทำหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมาย โดยจะเป็นการจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ก็ตาม จึงหมายความว่ารวมถึงทั้งบุคคลธรรมดา และนิติบุคคล

การกำหนดค่าเสียหายในกรณีนี้ จะคิดตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย โดยจะพิจารณาจากมูลค่าความเสียหายที่แท้จริง ในการคิดคำนวณจะใช้หลักการทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาช่วย เช่น

กรณีปัญหาน้ำเน่าเสียจากการปล่อยน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมจะคำนวณจากมูลค่าสิ่งมีชีวิตในน้ำที่ต้องเสียไปโดยอาจรวมมูลค่าที่เป็นผลกระทบจากความเสียหายนั้นหรือต่อระบบนิเวศก็ได้⁵³

2.6.3 ความรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535

ตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 กำหนดบทบัญญัติความรับผิดชอบทางแพ่ง ดังนี้

1. ความเสียหายจากวัตถุอันตรายซึ่งอยู่ในความครอบครอง

มาตรา 63 บัญญัติถึงความรับผิดชอบต่อความเสียหายจากวัตถุอันตรายซึ่งอยู่ในความครอบครองไว้ว่า “ผู้ผลิต ผู้นำเข้า ผู้ขนส่ง หรือผู้ไว้ในความครอบครองซึ่งวัตถุอันตรายต้องรับผิดชอบเพื่อการเสียหายอันเกิดแต่วัตถุอันตรายที่อยู่ในความครอบครองของตน เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า ความเสียหายนั้นเกิดแต่เหตุสุดวิสัยหรือเกิดเพราะความผิดของผู้ต้องเสียหายนั่นเอง” บทบัญญัตินี้ได้ใช้หลักเรื่องความรับผิดโดยเคร่งครัด (strict liability) กล่าวคือ เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นจากวัตถุอันตรายนั้นกฎหมายสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ที่ครอบครองจะต้องรับผิดชอบ เว้นแต่ว่าผู้นั้นจะพิสูจน์ข้อยกเว้นความรับผิดได้

⁵³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 442.

2. ความรับผิดชอบผู้รับมอบวัตถุอันตราย

ผู้ที่ได้รับมอบวัตถุอันตรายจากผู้อื่นจะได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 ดังที่มาตรา 64 บัญญัติว่า “ผู้ขายหรือผู้ส่งมอบวัตถุอันตรายให้แก่บุคคลอื่น ต้องรับผิดชอบเพื่อความปลอดภัยของบุคคลดังกล่าวอันเกิดแต่วัตถุอันตรายนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าความปลอดภัยนั้นเกิดแต่เหตุสุดวิสัย หรือเกิดเพราะความผิดของผู้เสียหายนั่นเอง”

มาตรา 64 บัญญัติไว้เป็นกรณีพิเศษซึ่งทำให้ผู้ขายหรือผู้ส่งมอบวัตถุอันตรายนั้นมีความรับผิดชอบสูงกว่าการส่งมอบวัตถุอื่น กล่าวคือ หากมีความเสียหายเกิดแก่ผู้รับมอบวัตถุอันตราย กฎหมายสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ขายหรือผู้ส่งมอบวัตถุนั้นต้องรับผิดชอบ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าความปลอดภัยนั้นเกิดแต่เหตุสุดวิสัย หรือเกิดเพราะความผิดของผู้เสียหายนั่นเอง

3. ความรับผิดชอบต่อความเสียหายอันเกิดจากการกระทำละเมิดของบุคคลอื่น

ตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 ได้กำหนดให้บุคคลบางกลุ่มต้องร่วมรับผิดชอบต่อผลแห่งละเมิดที่บุคคลอื่นได้กระทำได้ต่อไปนี้

มาตรา 65 บัญญัติว่า “นายจ้าง ตัวการ ผู้ว่าจ้าง หรือเจ้าของกิจการต้องร่วมรับผิดชอบในผลแห่งละเมิดที่บุคคลตามมาตรา 63 หรือมาตรา 64 ได้กระทำไปในการทำงานให้แก่ตนเองชอบที่จะได้ชดใช้จากบุคคลดังกล่าว เว้นแต่ตนเองจะมีส่วนผิดในการสั่งให้ทำการเลือกหาตัวบุคคล การควบคุม หรือการอื่นอันมีผลโดยตรงให้เกิดการละเมิดขึ้นนั้น บทบัญญัตินี้ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าเมื่อบุคคลใดน่าจะได้รับประโยชน์จากการกระทำของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับตน บุคคลนั้นควรจะต้องร่วมรับผิดชอบต่อการกระทำของบุคคลอื่นด้วยหากก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลที่สาม

บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งต้องร่วมรับผิดชอบในผลแห่งละเมิดที่บุคคลอื่นได้กระทำได้แก่บุคคลตามมาตรา 66 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ผลิต ผู้นำเข้า ผู้ขายส่ง ผู้ขายปลีก คนกลาง และผู้มีส่วนในการจำหน่ายแจกทุกช่วงต่อจากผู้ผลิตจนถึงผู้ที่รับผิดชอบขณะเกิดการละเมิดตามมาตรา 63 หรือมาตรา 64 ต้องร่วมรับผิดชอบในผลแห่งการละเมิดด้วย บทบัญญัตินี้มีผลทำให้ผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวัตถุอันตรายต้องมีความรับผิดชอบอย่างกว้างขวาง เพราะแม้จะมีการส่งมอบวัตถุอันตรายผ่านบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอื่นอีกหลายรายก็ตาม แต่บุคคลแรกนั้นก็ยังคงต้องร่วมรับผิดชอบกับบุคคลอื่นอยู่⁵⁴

⁵⁴ อานาจ วงศ์บัณฑิต. *อ่าวแล้ว เจริญรอกที่ 49*. หน้า 463-465.

2.7 การเรียกค่าสินไหมทดแทนในคดีสิ่งแวดล้อม

2.7.1 ความหมายของความเสียหายและค่าสินไหมทดแทน

ความเสียหาย หมายถึง ความสูญเสีย หรือผลร้ายที่เกิดขึ้นกับชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สิน สิทธิ หรือชื่อเสียงของบุคคล ความเสียหายมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องของทรัพย์สินเท่านั้น ความเสียหายในทางอื่นก็มีได้ ทั้งในเรื่องของสัญญาและละเมิดตามมาตรา 446 ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยก็ดี ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้เสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอย่างอื่นที่มีใช้ตัวเงินอีกด้วยก็ได้

ค่าเสียหาย หมายถึง จำนวนเงินที่ศาลสั่งให้ลูกหนี้ชำระแก่เจ้าหนี้เป็นการชดใช้ความเสียหาย ความเสียหายอาจเกิดขึ้นแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพหรือสิทธิอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ทรัพย์สินก่อนก็ได้ แต่การแก้ไขหรือชดใช้ความเสียหาย ส่วนใหญ่ก็ต้องชดใช้กันด้วยเงิน ค่าเสียหายนี้ศาลจะต้องคำนวณให้ว่า เจ้าหนี้ควรจะได้รับเป็นเงินเท่าใด โดยถือความเสียหายเป็นหลัก ความเสียหายนั้น โดยปกติผู้กล่าวอ้างจะต้องนำสืบให้ศาลเห็น แต่ในเรื่องค่าเสียหายนั้นแม้เจ้าหนี้จะไม่พิสูจน์หรือพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นจำนวนใดแน่ เมื่อมีความเสียหายแล้วศาลก็อาจกำหนดให้ได้ตามพฤติการณ์แห่งคดี ซึ่งในเรื่องละเมิด มาตรา 438 ก็ให้ศาลวินิจฉัยให้ตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิดแม้จำเลยจะไม่ได้ให้การปฏิเสธหรือโต้แย้งข้อกล่าวอ้างของโจทก์เกี่ยวกับจำนวนค่าเสียหายศาลก็ไม่จำเป็นต้องให้จำเลยชำระเต็มตามจำนวนที่โจทก์เรียกร้อง ศาลย่อมกำหนดให้ตามความเป็นจริงและตามความเหมาะสมโดยมุ่งที่จะให้เป็นการชดใช้ตามที่โจทก์เสียหายเท่านั้น

ค่าสินไหมทดแทน หมายถึง การทดแทนความเสียหายให้แก่เจ้าหนี้เนื่องจากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ตามสัญญา หรือมีการละเมิด เป็นเรื่องทำนองเดียวกันกับค่าเสียหายนั่นเองบางทีก็ใช้แทนกัน แต่คำว่าค่าสินไหมทดแทนเน้นหลักกฎหมายที่ว่าบุคคลผู้ต้องรับผิดชอบชดใช้ความเสียหายจะต้องทำให้ผู้เสียหายกับคืนสู่สถานะเดิม เสมือนไม่มีเหตุการณ์อันต้องรับผิดชอบเกิดขึ้น ในกรณีของละเมิดเห็นได้ชัดว่ามีการทดแทนเพื่อให้ผู้ถูกละเมิดกลับสู่สภาวะก่อนที่จะถูกละเมิด ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เฉพาะการชดใช้ด้วยเงินซึ่งเป็นค่าเสียหายเท่านั้นแต่รวมถึงการอย่างอื่น เช่น คืนทรัพย์สิน ใช้ราคาทรัพย์สิน การทำให้ชื่อเสียงเขากลับดีด้วย เป็นต้น ในกรณีของสัญญาแม้จะมีการทดแทนเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ก็มีความมุ่งหมายจะให้เจ้าหนี้กลับสู่สถานะมีการชำระหนี้ตามสัญญาหรือกล่าวอีกในหนึ่งค่าสินไหมทดแทนมุ่งประสงค์ในทางจะทดแทนความเสียหายตามที่เป็นจริงมิใช่เป็นการลงโทษลูกหนี้หรือเป็นการให้รางวัลแก่ลูกหนี้หรือให้เจ้าหนี้ค่ากำไร กฎหมายไทยไม่มีการให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายเป็นพิเศษเพื่อเป็นการลงโทษจำเลย ซึ่งเรียกว่า Exemplary Damages

หรือให้ค่าเสียหายพอเป็นพิธีโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายที่แท้จริง เพื่อเป็นการดำเนินโจทก์ ซึ่งเรียกว่า Nominal Damages อย่างในกฎหมายอังกฤษ

แม้ค่าสินไหมทดแทนจะเป็นการชดใช้ความเสียหายทำนองเดียวกับค่าเสียหายแต่ก็ไม่เหมือนกันทีเดียว แม้จะคล้ายกันและใช้แทนกันได้ในบางกรณีแต่ก็ไม่เสมอไป ค่าเสียหายเป็นส่วนหนึ่งของค่าสินไหมทดแทนแต่ค่าสินไหมทดแทนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการชดใช้กันด้วยเงินอย่างกรณีของค่าเสียหายแต่รวมถึงการคืนทรัพย์สินด้วยความจริงคำว่าค่าสินไหมทดแทนเป็นคำที่เอามาจากภาษาอังกฤษว่า compensation⁵⁵

2.7.2 ค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 438 บัญญัติว่า “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้นให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

อนึ่งค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อกำขึ้นนั้นด้วย”

ตามมาตรา 438 แสดงให้เห็นว่าการกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้นเป็นดุลพินิจของศาลกล่าวคือศาลเป็นผู้กำหนดว่าการใช้ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้สถานใดหรือวิธีการใดและนอกจากนี้ศาลยังมีดุลพินิจในการกำหนดว่าจะให้ผู้ทำละเมิดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพียงใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

วรรคสองของมาตรา 438 ได้อธิบายว่าค่าสินไหมทดแทนที่ศาลเป็นผู้กำหนดให้ผู้ทำละเมิดต้องชดใช้นั้น ได้แก่

(1) การคืนทรัพย์สินที่ถูกนำไปจากการละเมิด ซึ่งมักไม่เกิดขึ้นในคดีสิ่งแวดล้อม เช่น มีการขโมยเครื่องจักรหรืออุปกรณ์ใดๆจากโรงงานศาลก็อาจกำหนดให้ผู้ทำละเมิดดังกล่าวนำเครื่องจักรหรืออุปกรณ์นั้นมาคืนแก่เจ้าของโรงงาน เป็นต้น

(2) การใช้ราคาทรัพย์สินที่ถูกนำไป มักเป็นกรณีที่มีการทำให้เสียหายไม่สามารถใช้การได้ต่อไปแล้ว หากให้นำทรัพย์สินนั้นมาคืนแก่เจ้าของก็คงไม่เกิดประโยชน์อะไร ศาลจึงกำหนดให้ใช้ราคาทรัพย์สินนั้นแทน

(3) ในกรณีที่มีความเสียหายอื่นๆเกิดขึ้นอีก ศาลอาจกำหนดให้ใช้ค่าเสียหายโดยกำหนดเป็นตัวเงินได้อีกด้วย

⁵⁵ ไสภณ รัตนากร. (2547). คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้. กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 157-158.

นอกจากการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 438 ในกรณีที่มีการทำละเมิดแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วย ละเมิด ยังมีบทบัญญัติโดยเฉพาะเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทนในกรณีที่มีความตายและการบาดเจ็บของบุคคลเกิดขึ้น ซึ่งอาจเกิดขึ้นในคดีสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น การรั่วของสารพิษทำให้ประชาชนจำนวนหนึ่งเสียชีวิตและประชาชนอีกจำนวนหนึ่งเจ็บป่วย

ในกรณีทำให้ผู้เสียหายตายมาตรา 443 กำหนดว่า ค่าสินไหมทดแทน ได้แก่ ค่าปลงศพ และค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอื่น ๆ และหากการตายนั้นทำให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมาย บุคคลนั้นมีสิทธิเรียกค่าขาดไร้อุปการะ และหากมิได้ก่อให้เกิดการเสียชีวิตทันที ค่าสินไหมทดแทนย่อมรวมถึงค่ารักษาพยาบาลและค่าขาดประโยชน์ที่ไม่สามารถประกอบกิจการงานในระหว่างนั้นด้วย อธิบายได้ดังนี้

ค่าปลงศพ หมายถึง ค่าใช้จ่ายจากการจัดการศพตามประเพณีของลัทธิศาสนา เช่น ค่าหีบศพ ฌดยาป้องกันศพเน่า แต่งตัวศพ แต่งชุดพิเศษ ค่าจ้างหมอเย็บศพ รดน้ำศพ สวดศพ ทำบุญอันจำเป็นตามประเพณี ค่าเช่าเมรุเผาศพ เป็นต้น

ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นในการจัดการศพ หมายถึง ค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากการปลงศพซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการปลงศพ เช่น ค่าพาหนะที่บิดามารดาและญาติของคนตายเดินทางไปจัดการศพ ค่าอาหารและค่าเครื่องค้ำเขกที่มาร่วมงานศพกับค่าของและเงินที่ถวายพระภิกษุที่สวดพระอภิธรรม เป็นต้น

ค่ารักษาพยาบาลก่อนตาย หมายถึง กรณีผู้ถูกทำละเมิดมิได้ตายทันที ย่อมต้องมีการรักษาพยาบาลและต้องเสียค่ารักษาพยาบาลและค่าใช้จ่าย หากในระหว่างรักษาตัวทำกิจการงานไม่ได้ ต้องขาดประโยชน์ มาตรา 443 วรรคสองจึงกำหนดให้เรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายดังกล่าวนี้ได้ด้วย

ค่าขาดประโยชน์ที่หาได้ก่อนตาย หมายถึง กรณีที่ผู้ถูกกระทำละเมิดไม่ถึงแก่ความตายทันทีแต่ตายในเวลาต่อมา ในช่วงระยะเวลาระหว่างวันที่ถูกทำละเมิดจนถึงแก่ความตายผู้ถูกทำละเมิดต้องขาดประโยชน์ที่หาได้ไปจำนวนเท่าใดทายาทย่อมมีสิทธิเรียกร้องเอาจากผู้ทำละเมิดได้ แต่ถ้าถึงแก่ความตายทันทีก็ไม่มีค่าขาดประโยชน์ที่หาได้ก่อนตายอันจะเรียกร้องได้

ค่าขาดไร้อุปการะ หมายถึง ค่าขาดสิทธิที่จะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากผู้ตาย ซึ่งผู้ตายมีหน้าที่ตามกฎหมาย โดยไม่ต้องคำนึงถึงความเป็นจริง

ค่าขาดแรงงานของบุคคลภายนอก หมายถึง ก่อนเกิดเหตุผู้ถูกทำละเมิดมีหน้าที่ต้องทำการงานให้แก่ผู้อื่น เมื่อถูกทำละเมิดแล้วบุคคลภายนอกจึงขาดแรงงานจากผู้ถูกทำละเมิดไป บุคคลภายนอกนี้มี 2 ประเภทคือ บุคคลในครัวเรือนและบุคคลภายนอกครัวเรือน

หากเป็นกรณีทำให้เกิดเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัย ตามมาตรา 444 กำหนดว่า ค่าสินไหมทดแทนรวมถึงค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ผู้เสียหายต้องเสียไป เช่น ค่ารักษาพยาบาลและผู้เสียหายสามารถเรียกค่าเสียหายเพื่อการที่เสียความสามารถประกอบกรงาน โดยสิ้นเชิงแต่บางส่วนสำหรับเวลาปัจจุบันและในอนาคตได้

นอกจากนี้มาตรา 446 ยังให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายต่อร่างกายหรืออนามัยมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินได้อีกด้วย เช่น การรั่วไหลของสารอันตรายจากโรงงานเป็นเหตุให้ผู้เสียหายได้รับอันตรายที่แขนข้างหนึ่งมีความจำเป็นต้องตัดแขนนั้นไป ดังนี้ ผู้เสียหายย่อมสามารถเรียกค่ารักษาพยาบาล ค่าขาดไร้ได้เพราะไม่อาจทำการงานได้ตามปกติ และค่าเสียหายที่มิใช่ตัวเงินสำหรับการที่ต้องเสียแขนข้างหนึ่งไป

การฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนตามหลักละเมิดนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายได้กำหนดค่าสินไหมทดแทนแต่ละประเภทไว้โดยเฉพาะแล้วผู้เสียหายหรือบุคคลที่มีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทนจะได้รับค่าสินไหมทดแทนประเภทใดบ้าง

2.7.3 ค่าสินไหมทดแทนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

มาตรา 96 วรรคสอง บัญญัติว่า “ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึง ค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นด้วย” ในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายตามมาตรา 96 วรรคสองนั้น พึงพิจารณาจากหลักในเรื่องละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 438 และนอกจากค่าสินไหมทดแทนและค่าเสียหายของผู้ได้รับความเสียหายสามารถเรียกได้ตามปกติแล้ว ทางราชการอาจเรียกเอาค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปในการขจัดมลพิษด้วย⁵⁶

⁵⁶ อำนาง วงศ์บัณฑิต, *อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 49*, หน้า 548-551.

มาตรา 97 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใด โดยมีชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐหรือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหายหรือเสียหายไปนั้น”

ค่าเสียหายตามมาตรา 97 นี้เมื่อมีการกระทำหรือละเว้นการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายและก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติของรัฐหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดินแล้วผู้กระทำการหรือละเว้นการกระทำดังกล่าวจะต้องใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย เช่นหากมีการลักลอบตัดต้นไม้จากป่าสงวนแห่งชาติผู้ที่ลักลอบตัดไม้จะต้องจ่ายค่าเสียหายแก่รัฐเป็นเงินเท่ากับมูลค่าของต้นไม้ที่ถูกตัดนอกจากนี้หากรัฐสามารถพิสูจน์ได้ว่า นอกจากต้นไม้ที่ถูกตัดแล้วรัฐยังสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอื่นอีกจากการตัดไม้นั้นรัฐก็สามารถเรียกค่าเสียหายดังกล่าวได้อีก เช่น การสูญเสียของสัตว์ป่าบางชนิดที่อยู่อาศัยกับต้นไม้ที่ถูกตัดหรือการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

ในการฟ้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมหากโจทก์ฟ้องมาตามมาตรา 96 การชดเชยค่าสินไหมทดแทนย่อมเป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 438 ซึ่งยังเป็นไปตามหลักกฎหมายละเมิดทั่วไป ในกรณีนี้ ผู้เขียนเห็นว่า หากในคดีสิ่งแวดล้อมตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังคงยึดหลักการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามหลักละเมิดยังคงเป็นปัญหาสำหรับผู้เสียหายอยู่มิใช่เพียงว่าการกำหนดค่าเสียหายจะต้องกำหนดในจำนวนเงินที่สูงมากให้แก่ผู้เสียหายเท่านั้น หากแต่การกำหนดค่าเสียหายยังต้องคำนึงถึงหลักการลงโทษผู้ก่อมลพิษในทางแพ่งด้วยเพื่อเป็นการลงโทษให้เกรงกลัวต่อการก่อมลพิษ โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

การฟ้องเรียกค่าเสียหายตามมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัตินี้กำหนดให้ค่าเสียหายได้แก่ ค่าเสียหายตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย ซึ่งจะต้องมีการประเมินค่าเสียหายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม ในกรณีนี้เห็นว่าค่าเสียหายตามมาตรานี้ยังคงเป็นหลักละเมิดกล่าวคือ การชดใช้ค่าเสียหายตามความเป็นจริงเท่านั้นจึงขึ้นอยู่กับว่า โจทก์จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าความเสียหายตามมูลค่าที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายสูญหายหรือเสียหายนั้นมีเพียงใดหากพิสูจน์ว่าเสียหายเท่าใดศาลก็จะกำหนดให้ตามที่เสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาตินั้น

2.7.4 ค่าสินไหมทดแทนตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535

มาตรา 69 บัญญัติว่า “ในกรณีที่วัตถุอันตรายก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคล สัตว์ พืช หรือสิ่งแวดล้อมถ้ารัฐได้รับความเสียหายเพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าช่วยเหลือ เคลื่อนย้าย บำบัด บรรเทา หรือขจัดความเสียหายให้เกิดการคืนสู่สภาพเดิมหรือสภาพที่ใกล้เคียงกับสภาพเดิม

หรือเป็นความเสียหายต่อทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของ หรือทรัพย์สินของแผ่นดินเมื่อได้รับคำร้องขอจากหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบวัตถุอันตรายดังกล่าว ให้พนักงานอัยการมีอำนาจฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายของรัฐดังกล่าวได้”

การเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายที่เกิดจากวัตถุอันตรายตามมาตรา 69 มีสองลักษณะ คือ การเรียกร้องสำหรับการที่รัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าช่วยเหลือ เคลื่อนย้าย บำบัด บรรเทา หรือขจัดความเสียหายให้เกิดการคืนสู่สภาพเดิมหรือสภาพที่ใกล้เคียงกับสภาพเดิม ไม่ว่าความเสียหายนั้นจะเกิดแก่ทรัพย์สินของเอกชน หรือของรัฐ หรือแม้แต่สิ่งแวดล้อมทั่วไป ส่วนอีกกรณีเป็นการเรียกร้องต่อการที่ทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของหรือทรัพย์สินของแผ่นดินได้รับความเสียหาย โดยที่รัฐอาจยังมีได้เสียค่าใช้จ่ายในการทำให้ทรัพย์สินดังกล่าวกับสู่สภาพเดิมแต่อย่างใดและสิทธิในการฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา นี้เกิดขึ้นต่อเมื่อหน่วยงานที่รับผิดชอบมอบหมายให้รับผิดชอบวัตถุอันตรายร้องขอให้พนักงานอัยการทำการฟ้อง

การฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนตามพระราชบัญญัตินี้ ค่าสินไหมทดแทนนั้นก็ยังเป็นไปตามหลักละเมิด กล่าวคือค่าใช้จ่ายที่ได้จ่ายไปจริง โดยเป็นค่าใช้จ่ายในการเข้าช่วยเหลือ เคลื่อนย้าย บำบัด บรรเทาหรือขจัดความเสียหายให้เกิดการคืนสู่สภาพเดิมหรือสภาพที่ใกล้เคียงกับสภาพเดิม ซึ่งก็ยังคงพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าค่าใช้จ่ายดังกล่าวนั้นมีเพียงใด โดยหลักการนำสืบก็เป็นการนำสืบถึงค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปจริงเท่านั้น

2.7.5 หลักค่าเสียหายเชิงลงโทษ

หลักค่าเสียหายเชิงลงโทษเป็นหลักที่ใช้อยู่ในกฎหมายระบบคอมมอนลอว์ โดยประเทศที่ยึดถือกฎหมายระบบนี้จะยึดถือแนวคิดพื้นฐานในทางที่ไม่ต่างกันมากนัก ไม่ว่าจะเป็นความหมาย วัตถุประสงค์ และลักษณะของค่าเสียหายเชิงลงโทษ ดังนั้น เพื่อการศึกษาถึงหลักการนี้ จึงควรต้องทำความเข้าใจวิวัฒนาการของค่าเสียหายเชิงลงโทษและความหมายของค่าเสียหายเชิงลงโทษ

1) วิวัฒนาการของค่าเสียหายเชิงลงโทษ

ค่าเสียหายเชิงลงโทษมีอยู่ในประวัติศาสตร์ทางกฎหมายมายาวนานตั้งแต่ประมาณสองพันปีก่อนคริสต์ศักราช โดยในสมัยก่อนนั้นจะยังไม่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า Punitive Damages หรือ Exemplary Damages แต่บรรพบุรุษในสมัยก่อนจะรู้จักในฐานะของค่าเสียหายที่มีจำนวนหลายเท่าตัว (Multiple Damages) ซึ่งค่าเสียหายชนิดนี้ได้ถูกบัญญัติขึ้นมาตั้งแต่ในยุคของกฎหมายบาบิโลเนียน โดยบัญญัติในประมวลกฎหมายฮัมบูราบีซึ่งเป็นประมวลกฎหมายที่มีความเก่าแก่ที่สุด

ค่าเสียหายชนิดนี้จะถูกคำนวณโดยการวัดความเสียหายที่เกิดขึ้นไปตามสัดส่วนที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าตามการกระทำของผู้กระทำละเมิด โดยให้ชดใช้ตั้งแต่ 3 เท่าจนถึง 30 เท่า ของราคาวัตถุที่ทำให้เสียหาย การชดใช้จะเพิ่มเป็นทวีคูณตามจำนวนที่ได้กำหนดไว้เช่นนั้น ต่อมาค่าเสียหายชนิดนี้ได้ถูกยอมรับเข้ามาอยู่ในกฎหมายของ Hittite ซึ่งเป็นชนชาติหนึ่งในเอเชียสมัยโบราณ และก็ได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งในประมวลข้อตกลงของฮีบรูของกฎหมาย โมเสกและในประมวลกฎหมายฮินดูของมนูในช่วง 1200 และ 200 ปี ก่อนคริสต์ศักราชตามลำดับต่อนั้นหลักค่าเสียหายที่มีจำนวนหลายเท่าตัวก็ได้มีวิวัฒนาการต่อมาเรื่อยๆจนเมื่อประเทศต่างๆ ได้นำหลักดังกล่าวมาบัญญัติไว้อย่างชัดเจน และได้มีการพัฒนาต่อเนื่องเรื่อยมา จนกระทั่งกลายเป็นค่าเสียหายเชิงลงโทษหรือค่าเสียหายเพื่อเป็นเยี่ยงอย่างดังเช่นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

2) ความหมายของค่าเสียหายเชิงลงโทษ

ค่าเสียหายเชิงลงโทษเป็นคำที่แปลจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Punitive Damages ซึ่งหมายถึง ค่าเสียหายที่กำหนดขึ้นเพื่อลงโทษจำเลยแต่่นอกจากคำนี้แล้วยังมีคำอื่นๆ ที่ใช้เรียกค่าเสียหายที่มีลักษณะเช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็น Exemplary Damages ที่หมายถึงค่าเสียหายเพื่อเป็นเยี่ยงอย่าง Vindictive Damages (ค่าเสียหายที่เป็นการแก้แค้น) หรือ Retribution Damages (ค่าเสียหายที่เป็นการตอบแทน แก้แค้น) โดยเป็นค่าเสียหายที่มีได้มุ่งหมายในการชดเชยความเสียหายให้แก่โจทก์ แต่เป็นค่าเสียหายที่มีลักษณะเช่นเดียวกับที่คนอเมริกันเรียกว่า “Smart Money” แม้ค่าเสียหายชนิดนี้จะมีชื่อเรียกมากมายแต่ชื่อทั้งหมดนี้จะมีความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยหมายความถึงค่าเสียหายที่เพิ่มเติมขึ้นนอกเหนือจากค่าเสียหายที่พิสูจน์ได้ และมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำละเมิดที่มีพฤติกรรมน่าตำหนิให้เข็ดหลาบจนไม่หวนกลับมาทำพฤติกรรมเช่นเดิมอีก และยังมีมุ่งป้องปรามมิให้ผู้อื่นมีพฤติกรรมเช่นเดิวนี้อีกในภายภาคหน้า

ค่าเสียหายชนิดนี้กำหนดขึ้นในกรณีที่พฤติกรรมของผู้กระทำละเมิดมีความชั่วร้ายมาก โดยเป็นการจงใจกระทำละเมิดต่างๆที่รู้ว่าหากกระทำไปจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นแต่ก็มีได้นำพากับผลของการกระทำนั้น ซึ่ง ได้แก่ การกระทำละเมิดโดยจงใจ (Willful) การประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (Gross Negligence) การกระทำที่ขาดความยับยั้ง (Wanton) การกระทำละเมิดโดยสับเพร่าไม่ใช้ความไตร่ตรองทำโดยไม่คำนึงถึงผลที่ตามมากระทำละเมิดโดยมีเจตนาชั่วร้ายต้องการให้ผู้อื่นได้รับอันตราย (Malicious) หรือกระทำละเมิดโดยใช้วิธีการกดขี่ข่มเหงผู้อื่น (Oppressive) เป็นต้น⁵⁷

⁵⁷ ชวัลกานต์ เกราะแก้ว. *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ 19*. หน้า 16-18.

2.8 การฟ้องคดีสิ่งแวดล้อม

2.8.1 ผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม

1) การเป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ผู้เสียหายตามกฎหมายลักษณะละเมิด ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 บัญญัติว่า “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นก็ดี โดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สิน หรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น” จึงเห็นได้ว่า ผู้เสียหายตามมาตรานี้ย่อมได้แก่บุคคลที่ได้รับความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สิน หรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใด จากการกระทำนั้น

2) ผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 96 ซึ่งกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษ ต้องรับผิดชอบในความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย หรือสุขภาพอนามัย หรือทรัพย์สินของผู้อื่นที่ต้องเสียไปเพราะการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษจากแหล่งกำเนิดของตน โดยไม่คำนึงว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษนั้นเกิดจาก

(1) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม

(2) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ

(3) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเอง หรือของบุคคลอื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น

ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นด้วย

ผู้ที่ได้รับความเสียหายซึ่งถือว่าเป็นผู้เสียหายคดีสิ่งแวดล้อมในความผิดทางแพ่งตามบทบัญญัติดังกล่าวแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

1. ผู้เสียหายที่เป็นเอกชน

ผู้เสียหายที่เป็นเอกชน หมายถึง ประชาชนทั่วไปที่ได้รับความเสียหายจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย สุขภาพ อนามัย และทรัพย์สิน

รวมถึงผู้มีอำนาจฟ้องคดีแทนผู้เสียหายที่ได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิต ได้แก่ บุพการี ผู้สืบสันดาน และคู่สมรสของผู้ตาย ผู้เสียหายที่เป็นเอกชนนี้หมายรวมถึงนิติบุคคลที่ทรัพย์สินของนิติบุคคลนั้นได้รับความเสียหายจากมลพิษดังกล่าวด้วย⁵⁸

2. ผู้เสียหายในฐานะที่เป็นรัฐ

รัฐเป็นผู้เสียหายในทางแพ่งได้ หากเป็นปัญหาของมลพิษก่อให้เกิดความเสียหายแก่มลพิษของรัฐ รัฐหรือหน่วยงานของรัฐ เช่น ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ ซึ่งทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครองของหน่วยงานเหล่านั้นได้รับความเสียหายจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษ หน่วยงานราชการของรัฐดังกล่าวมีอำนาจฟ้องร้องดำเนินคดีเรียกค่าเสียหายจากผู้ก่อให้เกิดความเสียหายได้ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้กำหนดความรับผิดชอบทางแพ่งไว้ในมาตรา 96 แต่กรณีความเสียหายที่เกิดแก่น้ำอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของรัฐ หรือสาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้นตามพระราชบัญญัติฉบับเดียวกันมาตรา 97 ได้กำหนดให้ต้องรับผิดแก่รัฐ

ในกรณีฟ้องเรียกค่าเสียหายทางแพ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 97 นั้น เอกชนที่มีสิทธิเรียกค่าเสียหายให้แก่รัฐได้ ถึงแม้จะมีผู้ก่อให้เกิดหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นของรัฐ หรือสาธารณสมบัติของแผ่นดินก็ตาม เพราะวาระนี้ประเทศไทยยังไม่มีกรนำหลักการฟ้องคดีโดยประชาชน (Citizen Suits) มาใช้กับคดีด้านสิ่งแวดล้อม⁵⁹

3) ผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535

ผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 นั้น หากพิจารณาถึงความรับผิดชอบทางแพ่งตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งได้กำหนดความรับผิดชอบทางแพ่งไว้ในหมวด 3 หน้าที่และความรับผิดชอบทางแพ่ง เช่น ผู้ผลิตจะต้องระมัดระวังในการจัดหาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ตามมาตรา 59 หรือผู้นำเข้าต้องระมัดระวังในการเลือกหาผู้ผลิตตรวจสอบคุณภาพ ภาชนะ และสลากรวมถึงการขนส่ง ตามมาตรา 60 หรือผู้ขนส่งต้องตรวจสอบความเหมาะสมของวิธีการขนส่ง ภาชนะ บรรจุ ความไว้วางใจได้ของลูกจ้างตามมาตรา 61 หรือผู้มีไว้ในครอบครองจะมีภาระมากกว่าบุคคลอื่น เพราะต้องใช้ความระมัดระวังในการตรวจสอบความเชื่อถือของผู้ผลิต ผู้นำเข้า หรือผู้จัดหาวัตถุดิบอันตรายให้แก่ตน และผู้ที่รับมอบหรือคาดหมายว่าจะรับมอบวัตถุดิบอันตรายต่อไป นอกจากนี้ การมี

⁵⁸ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. *อ้างแล้ว เจริญธรรม* 2. หน้า 439-440.

⁵⁹ สุณีย์ มัลลิกะมาลย์. (2545). *การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535*. เอกสารประกอบการบรรยายโครงการอบรมอาจารย์ทั่วราชอาณาจักร. จัด โดยสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 19.

ไว้ในครอบครองยังรวมถึงการทิ้งหรือการปรากฏของวัตถุอันตรายในบริเวณที่อยู่ในความครอบครองอีกด้วย ตามมาตรา 62 เป็นต้น⁶⁰ ผู้เสียหายตามพระราชบัญญัตินี้ได้แก่

1. เอกชนผู้ที่ได้รับความเสียหายจากวัตถุอันตรายตามพระราชบัญญัตินี้ย่อมเป็นผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องเรียกค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนจากบุคคลที่ต้องรับผิดชอบตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

2. หน่วยงานที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบวัตถุอันตราย กรณีที่วัตถุอันตรายก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคล สัตว์ พืช หรือสิ่งแวดล้อม ถ้ารัฐได้รับความเสียหายเพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าช่วยเหลือ เคลื่อนย้าย บำบัด บรรเทา หรือขจัดความเสียหายให้กลับคืนสู่สภาพเดิมหรือสภาพที่ใกล้เคียงกับสภาพเดิม หรือเป็นความเสียหายต่อทรัพย์สินไม่มีเจ้าของ หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือเป็นความเสียหายต่อทรัพย์สินของแผ่นดิน โดยร้องขอให้พนักงานอัยการฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายดังกล่าวได้

2.8.2 การฟ้องคดีในกรณีที่มีผู้เสียหายหลายคน

1) การดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

กระบวนการวิธีพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีกระบวนการพิจารณาอย่างคดีแพ่งทั่วไป อยู่ภายใต้บังคับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 55 บัญญัติว่า “เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่งหรือบุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบที่จะเสนอคดีของตนต่อศาลส่วนแพ่งที่มีเขตอำนาจได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแพ่งและประมวลกฎหมายนี้”

การที่จะเข้าเป็นคู่ความในคดีได้นั้น กรณีจะต้องพิจารณาว่าผู้ที่จะเป็นคู่ความได้จะต้องเป็นบุคคล ไม่ว่าจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล และผู้ที่จะเป็นคู่ความต้องเป็นผู้มีประโยชน์ได้เสียในคดีนั้น คือ โดยมีข้อโต้แย้งในเรื่องสิทธิหรือหน้าที่ในทางแพ่ง ซึ่งต้องวินิจฉัยตามกฎหมายสารบัญญัติ⁶¹

⁶⁰ อานาจ วงศ์บัณฑิต. *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 49*. หน้า 463.

⁶¹ พิพัฒน์ จักรางกูร. (2546). *คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1*. ม.ป.ท.. หน้า 5-18.

การที่จะถือว่ามีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายแพ่ง ต้องประกอบด้วย ต้องมีสิทธิหรือหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดอยู่ตามกฎหมายแพ่ง สิทธิ ได้แก่ ประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองหรือรับรองให้ ซึ่งหมายความว่า เป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองว่ามีอยู่ และเป็นประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครอง คือ คุ้มครองมิให้มีการละเมิดสิทธิ รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในกรณีที่มีการละเมิดด้วย การฟ้องคดีแพ่งซึ่งเป็นการใช้สิทธิทางศาลจึงดำเนินไปเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษารับรอง คุ้มครองหรือบังคับตามสิทธิของโจทก์ที่มีอยู่และถูกโต้แย้ง บุคคลใดจะมีสิทธิหรือทรงสิทธิใดก็ตามเมื่อได้เกิดสิทธิขึ้นแล้ว ส่วนการเกิดสิทธิจะต้องพิจารณาตามบทบัญญัติของกฎหมายว่าได้กำหนดองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดสิทธิขึ้นได้ไว้อย่างไร ส่วนหน้าที่นั้น เมื่อบุคคลหนึ่งมีประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้แล้ว บุคคลอีกคนหนึ่งหรืออีกหลายคนก็มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามประโยชน์นั้น

โจทก์เป็นผู้ที่มีสิทธิหรือหน้าที่ ต้องปรากฏว่าบุคคลนั้นมีสิทธิหรือหน้าที่ด้วยจึงจะฟ้องคดีได้ซึ่งจะต้องพิจารณาจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าผู้ใดเป็นเจ้าของสิทธิหรือมีหน้าที่เช่นนั้น เช่น เป็นผู้ที่ถูกกระทำละเมิด

การโต้แย้งสิทธิ หมายถึง กรณีที่บุคคลฝ่ายหนึ่งอ้างสิทธิเหนือบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งบุคคลฝ่ายหลังปฏิเสธสิทธิของบุคคลฝ่ายแรก หรือมิฉะนั้นก็กล่าวอ้างสิทธิใหม่ของตนเองการอ้างสิทธิหรือหน้าที่นี้ต้องเป็นสิทธิตามกฎหมายแพ่ง

คำว่า “มีข้อโต้แย้ง” ในที่นี้ไม่หมายความว่า ต้องมีการโต้เถียงกันในเรื่องสิทธิหรือหน้าที่ แต่หมายความว่ามีการกระทบกระเทือนสิทธิหรือหน้าที่กันเท่านั้นแต่การกระทบกระเทือนอันเป็นเหตุให้ฟ้องร้องกันได้นี้ต้องเป็นการกระทบกระเทือนตามกฎหมายแพ่ง คือเป็นการกระทบกระเทือนชนิดที่กฎหมายแพ่งให้สิทธิเรียกร้องหรือสิทธิที่จะฟ้องร้องขึ้น⁶²

คดีที่ฟ้อง โดยอาศัยมูลละเมิด เมื่อมีการทำละเมิดเกิดขึ้น ผู้ที่ได้รับความเสียหายมีสิทธิได้รับชดเชยค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ย่อมถือว่ามีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นแล้ว โดยไม่ต้องรอให้ผู้กระทำละเมิดซึ่งเป็นลูกหนี้ไม่ชำระค่าสินไหมทดแทน เพราะเป็นการฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนอันเกิดจากการกระทำละเมิด มิใช่เรียกค่าเสียหายอันเกิดจากการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้อย่างกรณีฟ้องคดีโดยอาศัยมูลสัญญา

จำเลยเป็นผู้ที่โต้แย้งสิทธิหรือหน้าที่ เมื่อเกิดการโต้แย้งสิทธิโจทก์จึงต้องฟ้องบุคคลดังกล่าวเป็นจำเลย จะฟ้องบุคคลอื่นที่มีผู้ใช้ซึ่งมีหน้าที่หรือมิใช่เป็นผู้โต้แย้งสิทธิหาได้ไม่

⁶² ไพโรจน์ วายุภาพ. (2551). คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 บททั่วไป. ม.ป.ท.. หน้า 225-247.

2) การดำเนินแบบกลุ่ม

2.1) การดำเนินคดีแบบกลุ่มในระบบกฎหมาย Common Law

แนวคิดของการดำเนินคดีแบบกลุ่มในลักษณะนี้ ถือได้ว่ามีจุดกำเนิดแรกที่สุด มาจากการพัฒนาของหลักความยุติธรรม (equity) ในประเทศอังกฤษ โดยเริ่มจากการพิจารณาพิพากษาในศาล the Court of Chancery ที่วางแนวทางว่า หากมีผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีหรือมีผู้มีส่วนได้เสียกับคดีนั้นหลายคน บุคคลเหล่านั้นอาจขอเข้ามาเป็นส่วนร่วมเป็นคู่ความในคดีเพื่อให้ได้รับความผูกพันตามคำพิพากษา แต่ต่อมาปรากฏว่าในคดีอาจมีบุคคลที่เกี่ยวข้องมากขึ้น จนไม่สะดวกต่อการที่จะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามาในคดี ศาลจึงพิจารณาหลักการให้มีการดำเนินคดีแทนกัน โดยกำหนดหลักเกณฑ์ว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องนั้นจะต้องมีผลประโยชน์ได้เสียที่เกิดขึ้นจากเรื่องเดียวกัน และมีข้อเรียกร้องที่เป็นอย่างเดียวกัน ประกอบกับคำขอให้ศาลมีคำตัดสินนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของบุคคลในกลุ่มนั้น ๆ ต่อมาหลักการดังกล่าวจึงได้มีการนำมาบัญญัติไว้ในกฎหมาย the Supreme Court of Judicature Act 1873 และมีการแก้ไขจนปัจจุบันได้นำมาบัญญัติไว้ในกฎหมาย the English Rules of the Supreme Court ในขณะเดียวกันประเทศที่ใช้กฎหมาย Common Law ก็ได้มีการพัฒนากระบวนการวิธีการดำเนินคดีแบบกลุ่มเช่นนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือประเทศสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาหลักเดียวกันนี้และนำไปบัญญัติไว้ในกฎหมาย Federal Rule of Civil Procedure จากแนวทางการพัฒนากฎหมายดังกล่าวนี้จะสังเกตเห็นได้ว่า จุดเริ่มต้นหรือที่มาของการดำเนินคดีแบบกลุ่มในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Common Law นั้นมีการพัฒนามาจากเหตุผลของประโยชน์ในการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลจำนวนมาก โดยให้บุคคลในกลุ่มที่มีประโยชน์ร่วมกันนั้นตั้งตัวแทน (Representative Party) มาดำเนินคดีแทนเพื่อประโยชน์ของกลุ่มได้ แนวคิดดังกล่าวนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนากฎหมายที่ดำเนินคดีแบบกลุ่มต่อมา

2.1.1) การดำเนินคดีแบบกลุ่มในประเทศสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกาได้รับเอาระบบ Common Law จากอังกฤษมาใช้ทั้งระบบศาลของสหพันธรัฐและศาลระดับมลรัฐ จะมียกเว้นก็แต่ในมลรัฐ Louisiana เพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่เป็นระบบ Civil Law โดยมีรากฐานมาจากประมวลกฎหมายนโปเลียน (Napoleonic Code)

บทบัญญัติเรื่อง class action มีปรากฏอยู่ใน Rule 23 ของ Federal Rules of Civil Procedure โดยเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมากที่มีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหายคนเดียวกันแล้วได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อที่จะร่วมกันดำเนินคดี คดี class action อาจเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกกลุ่มในแง่ของจำนวนทุนทรัพย์เรียกร้องที่ไม่พอต่อการฟ้องคดี โดยลำพังนอกจากนี้ยังเอื้อต่อฝ่ายจำเลยให้ไม่ต้องใช้เวลาและทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินคดีไปกับสมาชิกในกลุ่มแต่ละราย

ในช่วงก่อนมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ class action ยุคใหม่นั้น การดำเนินคดีแบบกลุ่มในสหรัฐอเมริกาเริ่มประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการใช้ Rule 23 นั่นคือ ตามบทบัญญัติ Rule 23 เดิมนั้นเพียงแต่มีโจทก์ จำเลยอย่างน้อยฝ่ายละหนึ่งคนจากมลรัฐเดียวกัน ก็ถือว่าอยู่ในอำนาจของศาลระดับมลรัฐแล้ว แม้ว่ารัฐธรรมนูญของสหรัฐจะกำหนดให้คดีความที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองซึ่งมีถิ่นที่อยู่ต่างมลรัฐกันต้องมีการพิจารณาคดีในศาลแห่งมลรัฐเพื่อลดปัญหาที่อาจเกิดจากความลำเอียงเข้าข้างกันด้วยภูมิลำเนาก็ตาม แต่ทนายความอาจเพียงแค่เสาะหาโจทก์และจำเลยมาฝ่ายละหนึ่งคนจากรัฐซึ่งเอื้ออำนวยต่อคดีของตนเพื่อให้มีการพิจารณาคดีที่ศาลมลรัฐนั้นได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรก็ได้ ข้อบกพร่องสำคัญประการนี้ได้ถูกแก้ไขโดย the Class Action Fairness Act of 2005 (P.L. 105-2) โดยให้คดี class action ที่มีมูลค่าตั้งแต่ ห้าล้านเหรียญและเกี่ยวข้องกันอย่างน้อย 100 คน จากรัฐที่ต่างกันต้องพิจารณาคดีที่ศาลของสหพันธรัฐ

กระบวนการพิจารณาในการฟ้องคดี class action ของอเมริกานั้นทำโดยการยื่นฟ้องโดยโจทก์คนเดียวหรือหลายคนในนามของกลุ่มสมาชิกในกลุ่มต้องประกอบไปด้วยกลุ่มบุคคลหรือองค์กรธุรกิจที่ถูกกระทำละเมิดอันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายเดียวกัน โดยปกติแล้ว คดีเหล่านี้มักเกี่ยวเนื่องกับการกระทำลักษณะใดลักษณะหนึ่งของหน่วยธุรกิจหรือสินค้าที่บกพร่องอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นนโยบายใดๆ ที่มีผลกระทบต่อสมาชิกทั้งหมดของกลุ่มในรูปแบบอย่างเดียวกัน หลังจากที่มีการส่งหมายเรียกและส่งคำฟ้องแล้ว โจทก์ก็ต้องมีการยื่นคำร้องขออนุญาตให้ดำเนินคดีแบบกลุ่ม ซึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่าในการพิจารณาอนุญาต ศาลอาจเรียกให้มีการกระบวนการ discovery เพื่อตรวจสอบว่าสมาชิกในกลุ่มดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแท้จริงเพียงพอ หลังจากนั้นจำเลยอาจยื่นคำร้องคัดค้านเข้ามาว่าคดีไม่เหมาะสมต่อการใช้วิธีพิจารณาคดีแบบกลุ่ม หรือผู้แทนโจทก์ไม่อาจเป็นตัวแทนได้ดีเพียงพอ หรือมีความสัมพันธ์กับบริษัทที่ทำคตินอกจากนี้ศาลยังมีอำนาจทำการตรวจสอบความสามารถและสถานภาพทางการเงินของบริษัทในการจัดการต่อผู้คดี โดยที่ศาลอาจต้องให้มีการส่งคำประกาศแจ้ง ให้ลงพิมพ์หรือประกาศโฆษณาต่อสาธารณะไปยังสถานที่ต่างๆซึ่งอาจปรากฏว่ามีสมาชิกของกลุ่มอยู่ กระบวนพิจารณาในส่วนของการประกาศแจ้งนั้นมีด้วยกันหลายอย่าง อย่างแรกสุดคือประกาศแจ้งให้โอกาสในการเลือกออกจากกลุ่มโดยหากสมาชิกคนใดประสงค์ดำเนินคดีด้วยตนเองกฎหมายก็อนุญาตให้ทำได้

อย่างที่สอง ก็คือถ้าหากมีการยื่นข้อเสนอให้ระงับข้อพิพาทอย่างใดๆ ศาลก็จะสั่งให้ผู้แทนกลุ่มทำการส่งประกาศแจ้งการยุติข้อพิพาทไปยังสมาชิกทุกคนเพื่อให้ทราบว่าโจทก์จำเลยได้ตกลงที่จะยุติการดำเนินคดีกันแล้ว พร้อมทั้งสั่งในเรื่องค่าทนายความไปในคราวเดียว ในกฎหมายวิธีพิจารณาความของสหรัฐนั้น คดี class action ต้องมีองค์ประกอบในเรื่องต่างๆดังต่อไปนี้ กลุ่มต้องมีขนาดใหญ่มาก จนไม่สามารถดำเนินคดีโดยลำพังได้ ต้องมีข้อเรียกร้องที่มา

จากข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายอย่างเดียวกัน ข้อเรียกร้องนั้นต้องมีแบบแผนเป็นอย่างเดียวกัน สำหรับโจทก์หรือจำเลยทุกคน ผู้แทนกลุ่มต้องสามารถปกป้องผลประโยชน์ของสมาชิกได้อย่างเพียงพอ และเพื่อประโยชน์ในการคิดค่าเสียหายที่เป็นตัวเงินจะมีเกณฑ์ที่เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ ความครอบคลุมของปัญหาของกลุ่มที่มีเหนือคดีของสมาชิกแต่ละคน และในประการสุดท้าย ต้องสามารถแสดงได้ว่าเป็นวิธีที่ดีกว่าในการตัดสินคดี

โดยทั่วไปขั้นตอนในการดำเนินคดี class action ในศาลของสหรัฐอเมริกา จะมีลำดับกระบวนการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง เป็นขั้นตอนการร่าง และการยื่นฟ้องของโจทก์ต่อจำเลย โดยการยื่นฟ้องผ่านศาลเพื่อให้ศาลทำการจัดส่งเอกสารคำฟ้องไปให้กับจำเลยทางไปรษณีย์ หรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่

ขั้นตอนที่สอง หลังจากที่ได้มีการส่งสำเนาคำฟ้องไปให้จำเลยแล้ว จำเลยก็มีหน้าที่ยื่นคำให้การต่อสู้คดี หรือมิฉะนั้น จำเลยอาจยื่นคำร้องคัดค้านเข้ามาในคดี และหากมีการยื่นคำร้องเช่นนี้ เมื่อศาลมีคำสั่งอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับคำร้องดังกล่าวแล้ว ก็ต้องให้มีการยื่นคำให้การต่อสู้

ขั้นตอนที่สาม ภายหลังจากที่ได้มีการยื่นคำให้การและคำร้องอย่างใดๆ ก็จะมีกระบวนการตรวจสอบเอกสาร (discovery) เกิดขึ้น โดยที่กระบวนการนี้เกี่ยวกับการที่ให้ทนายความทำหน้าที่เรียกเอกสารจากคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง หรือทำการตั้งคำถามเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการยื่นบัญชีระบุพยาน ในทางปฏิบัติศาลจะทำการจัดประชุมกับทนายความเพื่อจัดตารางเวลานัดหมายในการตรวจสอบเอกสารเบื้องต้นเสียก่อนเสมอ

ขั้นตอนที่สี่ ระหว่างในช่วงกระบวนการ discovery จำเลยอาจยื่นคำร้องขอต่อศาลคำร้องเข้ามาเพื่อคัดค้านเอกสารที่ไม่จำเป็นต้องใช้ หรือเพื่อสนับสนุนข้อเท็จจริงอย่างใดๆ คำร้องลักษณะเช่นนี้อาจเรียกว่าเป็นคำร้องขอให้ศาลมีคำสั่งวินิจฉัยชี้ขาดเบื้องต้นซึ่งปรากฏว่าจำเลยเป็นฝ่ายชนะตามคำชี้ขาดของศาล ศาลอาจทำการยกฟ้องคดีเสียก็ได้

ขั้นตอนที่ห้า หลังจากที่ได้มีการตรวจสอบเอกสารเบื้องต้นตามขั้นตอนที่สามแล้ว โจทก์จะต้องยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อให้ศาลทำการอนุญาตให้ดำเนินคดีแบบกลุ่มต่อไป

ขั้นตอนที่หก การแจ้งคำประกาศล่วงหน้า (notice) โดยในขั้นตอนนี้ หากคดีมีการเรียกค่าสินไหมทดแทนเป็นจำนวนเงิน ศาลย่อมมีคำสั่งให้ส่งคำประกาศไปยังสมาชิกกลุ่ม โดยการประกาศโฆษณาในหน้าหนังสือพิมพ์ หรือส่งประกาศไปทางไปรษณีย์ ประกาศดังกล่าวนี้จะมีคำแนะนำถึงสิทธิของสมาชิกในกลุ่ม และกำหนดวันสิ้นสุดของการเลือกออกจากการเป็นสมาชิกในกลุ่ม (opt-out)

ขั้นตอนที่เจ็ด การพิจารณาคดีหรือการยุติคดีในกรณีอื่น อาจมีกระบวนการ discovery เพิ่มเติมได้อีกครั้ง หลังจากนั้น จึงมีการนำคดีขึ้นสู่ศาล เว้นแต่จะมีการระงับข้อพิพาทไปด้วยวิธีการอื่นใด ภายหลังจากขั้นตอนนี้เสร็จสิ้นลง ก็จะมีขั้นตอนการดำเนินคดีเหมือนกับคดีแพ่งอื่นทั่วไป

2.2) การดำเนินคดีแบบกลุ่มในระบบกฎหมาย Civil Law

หลักกฎหมายของประเทศในกลุ่มของ Civil Law นั้นมีหลักการคุ้มครองประโยชน์ของเอกชนภายใต้ภาระหน้าที่ของรัฐเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากในระบบกฎหมาย Common Law ที่ให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้แทนโจทก์ภายใต้การควบคุมดูแลของศาลเป็นหลัก ในระบบกฎหมาย Civil Law หากมีความจำเป็นต้องคุ้มครองประโยชน์ของเอกชนที่มีผู้เสียหายจำนวนมากที่ได้รับความเสียหายจากผลกระทบที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากปัญหาที่รัฐต้องมีหน้าที่รับผิดชอบหรือเป็นประโยชน์ของสาธารณะชน กรณีจะถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรงที่ต้องดูแลจัดการเพื่อส่วนรวม ดังนั้น กฎหมายจึงกำหนดให้รัฐได้รับมอบหมายเป็นตัวแทนของเอกชนในการดำเนินการปกป้องผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่เอกชนเป็นสำคัญ เมื่อรัฐมีหน้าที่รับผิดชอบ รัฐก็จะกระจายหน้าที่ภายใต้กฎหมายให้แก่หน่วยงานภายใต้การดูแลของรัฐหรือกลุ่มองค์กรที่กฎหมายเห็นว่า มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องแม้จะไม่ได้เป็นหน่วยงานของรัฐก็ตาม เป็นผู้ดำเนินคดีปกป้องผลประโยชน์แทนบุคคลในกลุ่ม จึงเป็นที่เห็นได้ว่าหลักการในการดำเนินคดีแบบกลุ่มโดยเอกชนเป็นผู้ดำเนินการแทนดังเช่นแนวคิดของระบบกฎหมาย Common Law นั้น แนวคิดของกลุ่มระบบกฎหมาย Civil Law จะแตกต่างออกไป สิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในแนวคิดนอกจากปัญหาข้อพิพาทที่มีผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมากควรเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาและเยียวยาปัญหาแทนเอกชนแล้วยังมีแนวคิดในเรื่องของหลักการในการคำนวณความเสียหายในลักษณะเนินเชิงลงโทษ (Punitive damage) ซึ่งส่วนใหญ่ถือว่าเป็นรางวัลแก่เอกชน ผู้เสียหายที่ได้รับเพิ่มเติมจากความเสียหายที่เกิดขึ้นจริงด้วยซึ่งในระบบกฎหมาย Civil Law Otter จะไม่มีหลักการเช่นนี้จึงไม่เป็นแรงจูงใจในการดำเนินคดีโดยเอกชนเป็นหลัก อีกหลักการหนึ่งที่แตกต่างคือหลักการตอบแทนค่าทนายความ ซึ่งในระบบกฎหมาย Common Law ทนายความสามารถมีรายได้จากการว่าความที่ได้จากผลแพ้ชนะของคดีได้ซึ่งการเรียกค่าว่าความในลักษณะนี้เป็นแรงจูงใจใน ส่วนหนึ่งที่ทำให้ทนายความเข้ามาทำหน้าที่ดูแลรักษาและปกป้องผลประโยชน์ของลูกความและพร้อมที่จะรับเรื่องเพื่อดำเนินคดีต่อไป อันเป็นจุดสำคัญที่ผลักดันให้ดำเนินการแทนกันในคดีแบบกลุ่มสามารถดำเนินไปได้เพราะมีผลประโยชน์ที่เกิดจากการตอบแทนการลงทุนลงแรงไปดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันระบบกฎหมาย Civil Law มีหลักการที่แตกต่างออกไป ทั้งนี้เพราะการเรียกค่าตอบแทนในลักษณะที่ขึ้นอยู่กับผลแพ้ชนะของคดีนั้น ไม่เป็นที่ยอมรับเนื่องจากมีลักษณะเป็น

เรื่องผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจมาก และขัดต่อหลักจริยธรรมของทนายความในระบบกฎหมายนี้ และหลักการสุดท้ายคือระบบกฎหมาย Civil Law ปฏิเสธแนวคิดในการที่เอกชนดำเนินการทางคดีแทนบุคคลอื่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ เนื่องจากรัฐมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องจัดการดูแลโดยผ่านองค์กรเพื่อประโยชน์สาธารณะ เนื่องจากรัฐมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องจัดการดูแลประโยชน์สาธารณะที่มีลักษณะของการทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นสิ่งสมควรมากกว่า⁶³

3) ภาระการพิสูจน์ในคดีสิ่งแวดล้อม

3.1) ความหมายของภาระการพิสูจน์

“ภาระการพิสูจน์” หมายถึง หน้าที่ที่คู่ความฝ่ายหนึ่งจะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ต่อศาลให้ศาลเห็นจริงตามที่กล่าวอ้าง⁶⁴ คำว่า ภาระการพิสูจน์เพิ่งนำมาใช้ในฉบับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 ซึ่งมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2550 แต่เดิมใช้คำว่า หน้าที่นำสืบในความหมายเดียวกับภาระการพิสูจน์แต่เนื่องจากการใช้คำว่าหน้าที่นำสืบก่อนในความหมายของการนำพยานหลักฐานเข้าสืบลำดับแรก ซึ่งเป็นเรื่องลำดับการสืบพยาน ทำให้มีความสับสนกันในหมู่นักกฎหมายจึงมีการแก้ไขใช้คำว่า “ภาระการพิสูจน์” แทน “หน้าที่นำสืบ” เพื่อแบ่งแยกให้ชัดเจน⁶⁵

จากความหมายของภาระการพิสูจน์ดังกล่าวยังมีผู้ให้ความหมายไว้หลายแนวทาง ดังนี้

ภาระการพิสูจน์ หมายถึง หน้าที่ของคู่ความที่จะต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามข้ออ้างของตนให้ถึงมาตรฐานที่กฎหมายต้องการเพื่อตนจะได้ชนะคดี ถ้าเป็นคดีแพ่งก็ต้องนำสืบพยานหลักฐานให้มีน้ำหนักดีกว่าพยานหลักฐานของอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าเป็นคดีอาญาโจทก์ต้องนำสืบให้ถึงขนาดที่เชื่อว่าจำเลยกระทำผิดโดยปราศจากข้อสงสัยตามควร⁶⁶

ภาระการพิสูจน์ หมายถึง หน้าที่ของคู่ความที่ต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ต่อศาลให้เห็นจริงตามที่กล่าวอ้าง คือ ถ้าเป็นโจทก์ก็ต้องสืบให้ได้สมฟ้อง ถ้าเป็นจำเลยต้องสืบให้สมคำให้การ หากฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ในข้อเท็จจริงใดแต่ไม่นำพยานหลักฐานมาสืบเพื่อปลดเปลื้องภาระนั้น ผลร้ายก็ย่อมตกอยู่กับฝ่ายนั้น คือการแพ้คดี ภาระการพิสูจน์จึงต่างกับหน้าที่นำ

⁶³ วสิน เกศวพิทักษ์. (2549). *ปัญหาเขตอำนาจศาลที่มีอำนาจในการดำเนินคดีแบบกลุ่ม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. หน้า 25-30.

⁶⁴ ประมุท สุวรรณสร. (2526). *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: แสงสุทธิ-การพิมพ์. หน้า 2.

⁶⁵ เข็มชัย ชุตินวงศ์. (2551). *กฎหมายลักษณะพยาน* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 58.

⁶⁶ โสภณ รัตนากร. (2545). *พยาน* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 57.

สืบตรงที่ว่า ถ้าภาระการพิสูจน์ตกอยู่แก่ฝ่ายใด ฝ่ายนั้นต้องนำสืบก่อนหรือหลังแล้วแต่การกระทำ นำสืบอีกชั้นหนึ่ง หน้าที่นำสืบก่อนมีผลในทาง ได้เปรียบในเชิงว่าความ แต่ภาระการพิสูจน์เป็นผล ถึงการแพ้ชนะ โดยตรง⁶⁷

จากความหมายดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า “ภาระการพิสูจน์” หมายถึง หน้าที่หรือ ภาระที่กฎหมายกำหนดให้คู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ข้อกล่าวอ้าง หรือข้อเถียงของตน มีผลเป็นข้อแพ้ชนะกันได้ ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 84/1 คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้าง ข้อเท็จจริงเพื่อสนับสนุนคำคู่ความของตนให้คู่ความฝ่ายนั้นมีภาระการพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น แต่ถ้ามี ข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายหรือมีข้อสันนิษฐานที่ควรจะเป็นซึ่งปรากฏจากสภาพปกติธรรมดา ของเหตุการณ์เป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไข แห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว

3.2) หลักเกณฑ์ในการกำหนดภาระการพิสูจน์ในคดีสิ่งแวดล้อม

ในการกำหนดภาระการพิสูจน์ บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ-แพ่ง มาตรา 84/1 ว่าคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดเพื่อสนับสนุนคดีของตน คู่ความฝ่ายนั้น มีหน้าที่นำสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น เว้นแต่จะมีข้อเท็จจริงหรือกฎหมายบัญญัติสันนิษฐานไว้เป็น เบื้องต้นแล้ว ภาระการพิสูจน์จึงจะตกกลับไปแก่คู่ความฝ่ายตรงข้ามที่จะต้องมีหน้าที่นำสืบหักล้าง ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นนั้น

จากบทกฎหมายดังกล่าวสรุปได้ว่าหลักเกณฑ์ในการกำหนดหน้าที่นำสืบหรือ ภาระการพิสูจน์ในกฎหมายไทยมี 1 หลักกับ 2 ข้อยกเว้นเท่านั้น หนึ่งหลักก็คือ หลักตาม ป.วิ.พ. มาตรา 84/1 ที่ว่า ผู้ใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดผู้้นั้นต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น

ส่วนข้อยกเว้นของหลักนี้มีอยู่เพียงสองข้อ ตามความในมาตรา 84/1 ตอนท้าย ว่า เว้นแต่ฝ่ายที่กล่าวอ้างจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน ที่มีกฎหมายบัญญัติไว้เบื้องต้นหรือมี สภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์ชี้ให้เห็นถึงข้อสันนิษฐานที่ควรจะเป็น ในกรณีเช่นนี้ ภาระการ พิสูจน์จึงตกกลับไปแก่คู่ความฝ่ายตรงข้ามที่จะต้องพิสูจน์หักล้างข้อสันนิษฐานทางกฎหมาย หรือ ข้อสันนิษฐานตามสภาพความเป็นจริงนั้น⁶⁸

⁶⁷ โอสถ โกสิน. (2517). *คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศในเรื่องกฎหมายลักษณะพยาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยเกษม. หน้า 226-227.

⁶⁸ จรัญ ภักดีธนากุล. (2553). *กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษา กฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา. หน้า 196-197.

1) หลักผู้ใดกล่าวอ้าง ผู้นั้นนำสืบ

หลักนี้เป็นหลักที่แพร่หลายและได้รับการยอมรับมากที่สุดเนื่องจากเมื่อความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์แก่รูปคดีของตน คู่ความฝ่ายนั้นก็ชอบที่จะต้องรับภาระและเสี่ยงภัยที่จะแพ้คดีในประเด็นนั้น หากคนไม่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งหลักนี้มีปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 คือ คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อสนับสนุนคำคู่ความของตน ให้คู่ความฝ่ายนั้นมีภาระการพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น ดังนั้น ในคดีที่โจทก์ฟ้องบรรยายข้อเท็จจริง โฉมาและจำเลยให้การปฏิเสธ ไม่ว่าจะปฏิเสธลอยหรือปฏิเสธโดยอ้างเหตุแห่งการนั้นชัดเจน โจทก์จะต้องเป็นฝ่ายมีหน้าที่นำสืบเพราะเป็นฝ่ายกล่าวอ้างและในคดีที่จำเลยให้การรับหรือถือว่ารับในประเด็นที่โจทก์กล่าวอ้าง แต่ยกข้อต่อสู้ขึ้นใหม่ ดังนี้ ประเด็นที่โจทก์กล่าวอ้างย่อมฟังเป็นยุติและข้อต่อสู้ของจำเลยย่อมเป็นประเด็นพิพาทที่จำเลยอ้างขึ้นใหม่ จำเลยจึงต้องมีหน้าที่นำสืบ⁶⁹ เช่น โจทก์บรรยายฟ้องว่า โจทก์ได้ใช้ทางพิพาทเป็นทางกระบือเข้าออกมากกว่าสิบปีแล้ว ต่อมาจำเลยปิดกั้น ขอให้ศาลสั่งให้จำเลยเปิดทางภาระจำยอม จำเลยให้การต่อสู้ว่าที่พิพาทเป็นที่ดินของจำเลย ไม่เคยมีภาระจำยอมผ่านที่ดินนี้ โจทก์กับพวกเพิ่งถือวิสาสะเดินผ่านที่ดินพิพาทเมื่อสิบกว่าปีมานี้ ดังนี้ เท่ากับจำเลยยอมรับว่า โจทก์ได้เดินผ่านที่ดินนี้มากกว่าสิบปี เมื่อจำเลยอ้างว่าไม่ได้ภาระจำยอมเพราะเป็นการเดินโดยวิสาสะ จำเลยจึงต้องมีหน้าที่นำสืบ⁷⁰ เป็นต้น

2) ข้อสันนิษฐาน

2.1) ความหมายของข้อสันนิษฐาน

ข้อสันนิษฐานเป็นหลักกฎหมายพยานหลักฐานเกี่ยวกับการรับฟังข้อเท็จจริงชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อมีข้อสันนิษฐานศาลจะฟังข้อเท็จจริงในเบื้องต้นว่ามีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก่อน จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์หักล้างเป็นอย่างอื่น ในบางกรณีการกำหนดภาระการพิสูจน์ให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตามปกติ อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม หรือไม่สะดวกแก่การพิสูจน์ ข้อสันนิษฐานของกฎหมายอาจเข้ามาจัดการภาระการพิสูจน์เสียใหม่ก็ได้⁷¹

⁶⁹ เข็มชัย ชุตินวงศ์. (2541). คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (พิมพ์ครั้งที่). กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 62.

⁷⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 275/2508.

⁷¹ โสภณ รัตนกร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 66. หน้า 133.

ข้อสันนิษฐานเป็นสิ่งที่กฎหมายกำหนดให้มีขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือหรือเครื่องช่วยในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงหนึ่งข้อเท็จจริงใดโดยยึดหลักว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ และบุคคลทั้งปวงย่อมกระทำการไปโดยสุจริต นอกจากนั้น ในบางกรณี การพิสูจน์ข้อเท็จจริงหนึ่งข้อเท็จจริงใดอาจเป็นเรื่องยากโดยเฉพาะข้อเท็จจริงที่ต้องพิสูจน์ในจิตใจของมนุษย์ บทบัญญัติมาตรา 84/1 ตาม ป.วิ.พ จึงมีความหมายว่า ข้อเท็จจริงที่จะต้องพิสูจน์บางประเภทมีข้อสันนิษฐานไว้ ซึ่งข้อสันนิษฐานที่กฎหมายมาตรานี้บัญญัติขึ้นใหม่มี 2 ประเภท คือ

- 1) ข้อสันนิษฐานที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “ข้อสันนิษฐานในกฎหมาย” และ
- 2) ข้อสันนิษฐานที่ควรจะเป็นซึ่งปรากฏจากสภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์ซึ่งเรียกสั้นๆว่า “ข้อสันนิษฐานในความจริง”

เมื่อข้อเท็จจริงใดเข้าข้อสันนิษฐานที่เป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความนั้นต้องพิสูจน์เพียงคนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว ซึ่งหมายถึงการผลักภาระการพิสูจน์ หรือ burden of proof ไปยังคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง⁷²

2.2) เหตุผลในการมีข้อสันนิษฐาน

(1) เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้สุจริต

(2) เพื่อความสะดวกในการดำเนินกระบวนการพิจารณา และการรับฟังพยานหลักฐาน ซึ่งในการดำเนินคดีในศาลนั้นต้องใช้เวลาและทรัพยากรมากมาย สังคมไม่สามารถจะยอมให้มีการสืบพยานโดยไม่มีจำกัดได้ ดังนั้นการมีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายจึงช่วยทำให้ประเด็นในการพิจารณาน้อยลงและเด่นชัดขึ้น

(3) เพื่อขจัดปัญหาที่อาจพิสูจน์ไม่ได้หรือพิสูจน์ได้ยากลำบาก ซึ่งมีข้อเท็จจริงบางกรณีที่อาจพิสูจน์ความจริงไม่ได้ หรือพิสูจน์ได้แต่เป็นการยากลำบากมาก กฎหมายจึงมีข้อสันนิษฐาน เช่น ตาม ป.พ.พ. มาตรา 17 บัญญัติว่า ในกรณีบุคคลหลายคนตายในเหตุอันตรายเป็นอันพร้อมกัน ถ้าเป็นการพันวิสัยที่จะกำหนดได้ว่าคนไหนตายก่อนหลัง ให้ถือว่าตายพร้อมกัน เป็นต้น

⁷² พรเพชร วิชิตชลชัย. (2553). *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา. หน้า 80-81.

(4) เพื่อความเป็นธรรมตามรัฐประศาสนนโยบาย ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวข้องกับปัญหาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนถ้าไม่จำเป็นจริงๆ แล้วไม่ต้องการให้มีการพิสูจน์ข้อเท็จจริงกัน เช่นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางครอบครัว ถือว่ามนุษย์เกิดมาเป็นมนุษย์ทุกคนย่อมอยากมีบิดามารดาหรืออย่างน้อยก็ต้องมีมารดาที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น ป.พ.พ. มาตรา 1546 ที่บัญญัติว่า เด็กเกิดจากหญิงที่มีได้มีการสมรสกับชาย ให้ถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของหญิงนั้น เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น หรือในกรณีความรับผิดชอบละเมิดเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นแล้วก็ควรให้มีการแก้ไขเยียวยา ในเรื่องการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตามสมควร เพราะความเสียหายอันเกิดกับชีวิตหรือร่างกายของผู้อื่นนั้น ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อบุคคลและสังคมโดยรวม กฎหมายสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะให้มีการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนโดยไม่ต้องพิจารณาว่าเป็นความผิดของใคร หรือที่เรียกว่า ความรับผิดเด็ดขาด (no fault liability) หรือมีฉันทันทีมีบทสันนิษฐาน เช่น มาตรา 437 ผู้ใดควบคุมเครื่องจักรกลหรือผู้ครอบครองวัตถุอันตรายจะต้องรับผิดชอบ เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าไม่ใช่ความผิดของตน เป็นต้น⁷³

3.3) ภาระการพิสูจน์ ตามมาตรา 96

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 96 บัญญัติว่า แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกายหรือสุขภาพอนามัย หรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใดๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น ไม่ว่าการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นว่านั้นเกิดจาก

(1) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม

(2) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาล

(3) การกระทำหรือการละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายหรือของบุคคลอื่นซึ่งมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น

⁷³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 81-82.

จากบทบัญญัติดังกล่าวการจะพิจารณาว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายที่ต้องรับภาระการพิสูจน์ตามมาตรา 96 ต้องพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84/1 แต่เนื่องจากมาตรา 96 มีลักษณะเป็นความรับผิดชอบโดยเคร่งครัด โจทก์จึงไม่มีภาระการพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าจำเลยกระทำความผิดโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ แต่โจทก์มีภาระการพิสูจน์ว่าจำเลยเป็นผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษซึ่งก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษ

และยังมีหน้าในการพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย สุขภาพอนามัยและทรัพย์สินนั้นเกิดจากการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษจากแหล่งกำเนิดของจำเลย

ซึ่งในบางคดีเป็นการยากที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าสารพิษที่สะสมในร่างกายโจทก์นั้นมาจากแหล่งกำเนิดมลพิษของจำเลย และความยุ่งยากจะเพิ่มมากขึ้นในการพิสูจน์ว่า สารพิษที่สะสมในร่างกายโจทก์นั้นทำให้โจทก์เกิดอาการเจ็บป่วย เนื่องจากว่าในแต่ละวันนั้นเรารับสารพิษมาจากแหล่งกำเนิดต่างๆมากมาย และหลักฐานการศึกษาค้นคว้าวิจัยก็ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอที่จะชี้ได้ชัดเจนจนปราศจากข้อสงสัยว่า การที่โจทก์มีอาการเจ็บป่วยเช่นนั้นเป็นเพราะได้รับสารพิษมาจากแหล่งกำเนิดของจำเลย⁷⁴

4) คำพิพากษาในคดีสิ่งแวดล้อม

4.1) ผลผูกพันของคำพิพากษาที่มีต่อคู่ความในคดีสิ่งแวดล้อม

ในคดีสิ่งแวดล้อมนั้นการดำเนินคดีต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ฉะนั้นผลของคำพิพากษาจึงต้องเป็นไปตามตามมาตรา 145 แห่งประมวลกฎหมายฉบับดังกล่าวซึ่งบัญญัติว่า “ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ว่าด้วยการอุทธรณ์ฎีกาและการพิจารณาใหม่ คำพิพากษาคำสั่งใดๆ ให้ถือว่าผูกพันคู่ความในกระบวนการพิจารณาของศาลที่พิพากษาหรือมีคำสั่ง นับตั้งแต่วันที่ได้พิพากษาหรือมีคำสั่งจนถึงวันที่คำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลง แก้ไข กลับหรืองดเสีย ถ้าหากมี

ถึงแม้ศาลจะได้กล่าวไว้โดยทั่วไปว่าให้ใช้คำพิพากษาบังคับแก่บุคคลภายนอกซึ่งมิได้เป็นคู่ความในกระบวนการพิจารณาของศาลด้วยก็ดี คำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นย่อมไม่ผูกพันบุคคลภายนอก”

⁷⁴ อานาจ วงศ์บัณฑิต. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 49. หน้า 555-556.

ตามมาตรานี้เป็นการวางหลักให้คำพิพากษาหรือคำสั่งผูกพันคู่ความแต่ไม่ผูกพันบุคคลภายนอก ซึ่งข้อที่จะผูกพันคู่ความนั้นผูกพันจนกว่าคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นจะถูกเปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือถูกกลับหรืองดเสีย

ส่วนในเรื่องคำพิพากษาไม่มีผลบังคับบุคคลภายนอกตามวรรคสองของมาตรา 145 มีหลักการ 2 ประการคือ

1) ศาลจะพิพากษาถึงคนนอกคดีไม่ได้ ถ้าในคดีที่มีผู้ฟ้องบุคคลใดๆ เข้ามาเป็นจำเลยในคดีด้วยนั้นถ้ามีคำขอท้ายฟ้องที่จะต้องบังคับ ไปถึงบุคคลภายนอกนี้ ศาลก็พิพากษาให้ไม่ได้ต้องยกคำขอในส่วนนี้ ถ้ามีข้อเท็จจริงที่ศาลจะต้องวินิจฉัยไปเกี่ยวข้องกับสิทธิของบุคคลภายนอกด้วย ศาลจะวินิจฉัยไม่ได้ต้องยกฟ้อง

2) ถ้าพิพากษาไปก็ไม่มีผลบังคับ จากหลักที่ว่า ศาลจะไม่พิพากษาไปถึงคนนอกคดี แต่ถ้ามีกรณีด้วยเหตุใดก็ตามเกิดมีคำพิพากษาไปถึงคนนอกด้วย คำพิพากษานั้นก็ไม่ผูกพันในอันที่จะให้เขาปฏิบัติตามคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น จะมีการบังคับคดีตามคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นสำหรับบุคคลภายนอกไม่ได้

บุคคลภายนอก หมายถึง ผู้ที่มีได้เป็นคู่ความในคดี หรือเดิมเป็นคู่ความในคดี และพ้นจากฐานะการเป็นคู่ความไป

4.2) การเปลี่ยนแปลงแก้ไขคำพิพากษาในคดีสิ่งแวดล้อม

มาตรา 444 วรรคสอง บัญญัติว่า “ถ้าในเวลาพิพากษาคดี เป็นพันวิสัยจะหยั่งรู้ได้เน่ว่าความเสียหายนั้น ได้มีแท้จริงเพียงใด ศาลจะกล่าวในคำพิพากษาว่ายังสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษานั้นอีกภายในระยะเวลาไม่เกินสองปีก็ได้

ในกรณีความเสียหายแก่ร่างกายอนามัยนั้น แม้ผู้เสียหายจะฟ้องคดีจนกระทั่งศาลมีคำพิพากษาและได้กำหนดค่าสินไหมทดแทนให้แล้วก็ตาม แต่ด้วยเหตุที่ความเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยนั้นอาจเป็นความเสียหายระยะยาวที่ไม่อาจสามารถประมาณขนาดความเสียหายเพื่อกำหนดค่าสินไหมทดแทนได้แน่นอนในขณะที่มีคำพิพากษาต่อไปในอนาคตก็ได้ แต่ทั้งนี้กฎหมายกำหนดกรอบไว้ว่าการแก้ไขคำพิพากษานี้ต้องอยู่ในกรอบของเวลาสองปี⁷⁵

จากการศึกษาการสงวนสิทธิในการแก้ไขคำพิพากษตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 พบว่า

⁷⁵ สนันท์ภรณ์ (จำปี) โสคติพันธุ์. (2550). คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่งและถาวรคดี. กรุงเทพฯ: วิทยุชน. หน้า 276.

มาตรา 40 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ความเสียหายเกิดขึ้นแก่ร่างกาย สุขภาพหรือ อนามัยและในเวลาพิพาทคดีเป็นการพ้นวิสัยจะหยั่งรู้ได้แน่ชัดว่าความเสียหายนั้นมีแท้จริงเพียงใด ศาลอาจกล่าวในคำพิพากษาหรือคำสั่งว่ายังสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นอีก ภายในระยะเวลาที่ศาลกำหนด ทั้งนี้ต้องไม่เกินสิบปีนับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่ง แต่ ก่อนการแก้ไขต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งฝ่ายที่จะคัดค้าน”